242

İlhami Güler

Sünnîliğin Eleştirisine Giriş

ANKARA OKULU

İlhami Güler • Sünnîliğin Eleştirisine Giriş

ANKARA OKULU

Ankara Okulu Yayınları: 242

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi
Son okuma: Kasım Gezen
Baskı, cilt, kapak baskısı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Birinci basım: Mayıs 2017

ISBN: 978-605-9281-50-8

Ankara Okulu Yayınları
Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA
Tel: (0312) 341 06 90 Faks: (0312) 341 06 95
web: www.ankaraokulu.com
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

Sünnîliğin Eleştirisine Giriş

İlhami GÜLER

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2017

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Fıkıh, Hadis Kelam ve Tasavvuf Bağlamında
Dinî Aktın/Aklın Temsiliyet Krizi 11

Sünnîliğin Yapısökümüne Giriş 23

İslamcılığın Asaleti ve Sefaleti 39

İmanın Ahlaki Temeli ve Din 51

Kur'an'a Göre Dinde Otorite 59

Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi
Zıllullahi Fi'l-Ard Kimdir veya Nedir? 77

Mücahit/Militan (Vicdan) ve
Halife/Sultan (Ego) Olarak R. T. Erdoğan 83

İslam'ın Maruz Kaldığı Şiddet
(Antropolojik Bir Yaklaşım) 91

İslam ve "İnsanlık" 101

Dinin Doğurduğu Sorunlar 105

Dinin İnsanı Kendine ve Dünyaya Karşı Yabancılaştırması
(Psikoanalitik Bir Yaklaşım) 117

Türkiye'de Tehlikeli Olabilecek
Özdeşleşmeler ve Ötekileştirmeler 127

Siyasette "Biz" ve "Öteki" Oluşturmasının
Kriterleri ve İhtiyacımız Olan
"Derin Biz"in Ahlaki Fenomenolojisi Üzerine 135

Siyasetin Zorbalık Eğilimine Karşı
Hukukun "Tanrılık" Rolü 143

Politikada "Karizmatik Lider" ve Dinde "Put" Yaratmanın
Psikolojik-Ahlaki Saikleri Üzerine 151

Nereye Gidiyoruz ve Niçin?..... 157

Mevcut Muhafazakâr/Sünnî-Seküler Bilinç
Darbeden Ders Çıkarabilecek mi?..... 163

Avrupa "Yönetişim"i Keşfetmişken
Türkiye Nereye Gidiyor?..... 175

Başkanlık "Arzusunun" İtiraf Edilmeyen Bireysel ve
Toplumsal Saikleri Üzerine (Psikoanalitik Bir Yaklaşım)..... 179

15 Temmuz Darbesinin Düşündürdükleri:
(Sünnîliği Sökmenin Teolojik Zorunluluğu Üzerine)..... 187

Mutlak Tanrı Tasavvurunun Siyasal Alana
Yansıması Olarak Tahakkümün Tehlikesi
(Siyasal İlahiyat Açısından Bir Analiz)..... 191

Kur'an'da Siyasi İktidarın "Hile-Güç İstenci" (Tağut) ve
"Hikmet" Olarak İki Farklı Tezahürü..... 199

Önsöz

İslam'ın erken döneminde toplum, yaşadığı iç savaşlar sonucu Haricilik, Şia ve Ehl-i Sünnet olarak siyasi-teolojik bağlamda üç fırkaya/hizbe/mezhebe bölünmüştür. Muâviye'nin başkaldırısı ve sonunda zaferiyle sonuçlanan süreç, saltanat ideolojisiyle toplumu zorla hâkimiyet altına almıştır. Daha sonra dine yaklaşımda dinin kaynağının "neler" olması hususunda Ehl-i Sünnet "Dirayet Ehli/Rey Ehli" ve "Rivayet/Hadis/Eser Ehli ve Sünnet Ehli" olarak ikiye bölünmüştür. Birinci grup, kaynak olarak Kur'an, hadis ve insan aklını/vicdanını (istihsan-mesalih-i mürsele, örf) kaynak olarak kabul ederken; ikinci grup, sadece Kur'an ve hadisleri kaynak olarak kabul etmişlerdir. İkinci grup, zamanla kendi arasında "Ehl-i Sünnet-i Hasse/Hadis Ehli/Selefiyye" ve "Ehl-i Sünnet" olarak tekrar ikiye ayrılmıştır. Birinci grubun başını Ahmed b. Hanbel çekmiştir. Orta dönemlerde "Zahirilik" ve İbn Teymiyye; modern dönemlerde "Vehhabilik" ve şimdilerde İŞİD, bu grubu oluşturur. Bu grup, nassların lafzi/literal yorumunun dışında "kaynak" kabul etmez. İkinci grup ise Kur'an ve Sünnet'in dışında "kıyas"ı sadece nasslarının derininde bulunan manayı açığa çıkarma anlamında içtihadı (kıyas-istinbat-istihrac-istismar), yani aklı kaynak olarak kabul eder. İmam Şâfiî'nin başını çektiği (Şafiilik) bu grubun kelam alanındaki uzantısı Eş'ariliktir. Ehl-i Sünnetin Dirayet/Rey kanadını ise Hanefilik, Malikilik ve Maturidilik oluşturur. Ehl-i Sünnet, erken dönemde oluşmuş "Mutezile" kelam ekolünü kendi dışında görmüş olsa da, kaynaklar teorisi açısından "Rey/Dirayet" ekolüyle aynı zemindedir.

Abbasilerin ortalarından itibaren, 850'de Mütevekkil'in yaptığı devrim/darbe ile Rey/Dirayet Ekolü bastırılmış ve Ehl-i Sünnet, devletin resmî ideolojisi olarak halka dayatıl-

mıştır. Selçukluların kurdukları "Nizamiye" medreselerinde Eş'arilik ve Şafiilik, Sünnîlik olarak Bâtınîliğe karşı resmî ideoloji olarak talim ve tahsil edilmiştir. Hanefîlik-Maturidilik ve Mutezile, Mâverâünnehir bölgesinde bir müddet aktifliğini sürdürmüş, ancak İslam imparatorluklarının merkezlerinde "Hadis/Sünnet Ehli" resmî mezhep olmuştur.

Abbasilerin ortalarından itibaren oluşmaya başlayan tasavvuf, uzun süre ulema-medreseyle kavga ettikten sonra, Selçuklularda Kuşeyrî ve Gazâlî'nin çabalarıyla Sünnîliğin meşruiyet çerçevesi içine alınmış ve ona eklemlenmiştir. Abbasiler döneminde oluşmuş olan "felsefe" ise bir müddet üvey evlat olarak yaşamış ve Selçukluların sonuna doğru zayıflayıp medreselerden kovulmuştu. Kurucuları Şâfiî, Eş'arî ve Gazâlî olan Sünnî ortodoksi, önce Nizamiye medreselerinde, daha sonra da Osmanlı medreselerinde bin yıldan fazla bir süre imparatorlukların resmî ideolojisi olarak tedris ve talim edildi. Osmanlı İmparatorluğu'nda medreselerde Sünnîliğin "şer'î" bölümü tedris edilirken; tekkelerde, zaviyelerde ve dergâhlarda tasavvuf aktif olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı, tasavvufun Sünnîlik içerisindeki etkinliği bakımından, bir tarihçinin ifade ettiği gibi bir "Derviş Devlet"tir.

Bu ortodoksi, uzun süreden beri insani, sosyal ve politik "oluşu" takip ederek düşünce, kavram, kurum, teori üretemediği, kendini eviremediği, kendine karşı eleştirel olamadığı veya yeni mezheplerin oluşmasına fırsat ver(e)mediği için, kendini taşıyan gövdenin çürüyüp-hastalanıp dağılmasına-çökmesine engel olamamıştır. 19 ve 20. yüzyılda İslam dünyasının değişik bölgelerinde bu teolojik gövdeyi kritik eden birçok reformcu, tecditçi düşünceler çıkmıştır. Sünnîliğin hem asılları (*usûli'd-dîn*), hem de usulleri (*usûl-i fıkh*) ciddi eleştirilere tâbi tutulmuştur. Ancak, Sünnîliğin uzun süren hegemonyası ve kitlelerin katı muhafazakâr tutumları, eleştirilerin gücünü ve tecdit faaliyetlerini yavaşlatmaktadır.

Bu kitapta toplanan makaleler, Sünnîliğin teolojik-politik gövdesine ve bu gövdeden çıkan bazı sonuçlarına yöneltilmiş eleştirileri içermektedir. Yazıların internet ortamında yayımlanması, üslubu salt bilimsel-akademik değil, didaktik olmasını gerektirmiştir.

Fıkıh, Hadis Kelam ve Tasavvuf Bağlamında Dinî Aktın/Aklın Temsiliyet Krizi

1. Şükreden Düşünme ve Kur'an

Kur'an'da insani dinî aktın, onun içinde yaşadığı yeryüzü ve gökyüzünün (Güneş sistemi) manidar-verili, nedensel-mantıklı düzenliliği (*ayât*) üzerine hayret ve hayranlıkla düşünme ve kendi ruh kapasitesiyle içinden (*enfüs*) sezgisel-duygusal olarak ulaşacağı aşkın-yüce bir kudretin varlığına (Allah) iman (41/43); ona karşı şükran, huşu (saygı), haşyet (korku), sevgi ve güven/umut besleme ve ibadet etme; hemcinsine karşı merhamet/şefkat ve adalet hissetme; denenme olan hayatın sonunda karşılaşacağı ahiret hayatına karşı korku ve umut içinde olma (7/56; 32/16); bunların gereği olan ahlaki olumlu amelleri (salih amel) yapma ve olumsuz olanlarından kaçınma olduğunu söyleyebiliriz. Özetle dinî akt düşünce-duygu ve davranıştan oluşur. Dinî bağlamda özne/insan; kalp, lübb, ruh, fuad, basiret ve şehid (vicdan) yetisi, yani mantık ve sezgisel (ilhamî) bir bütünlüğe sahiptir. Kur'an da kendini niteleyen nûr, hidayet, tezkire/zikra, furkân, hikmet... olarak bu kapasiteyle yine bu kapasiteye hitap eder (Hakk): "*Allah, kime hikmet vermişse, ona çokça hayır verilmiştir. Ancak lübbü (vicdani öz) olanlar bunu anlar*" (2/269). "*Ölüyken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında (inzivaya/uzlete/çileye çekilmeden) onların arasında yürüyeceği bir nûr verdiğimiz kimsenin durumu, hiç karanlıklar içinde kalmış, bir türlü oradan çıkamayan kimsenin durumuyla bir olur mu? İşte kâfirlere işlemekte oldukları kötülükler böyle süslü gösterilmiştir*" (6/122). Bu ikinci tutum, istiğna-istikbardan doğan ve "şeytan/İblis" örneğinde somutlaşan, heva (arzu-içgüdü) tarzında gerçekleşen, zan ve kuruntulardan oluşan üstünkörü ve "hesapçı/hesabî (hasbî değil-içten pazarlıklı) düşünme" (74/18-25) ve duygulanmadır (bâtıl). Bu tutum, aslında insa-

nın vicdanına yabancılaşmasıdır (2/171). Üçüncü bir tutum ise taklit ve cehaletle geniş kitlelelerin sürü mantıksızlığıyla içinde bulunduğu toplumun tarihsel, geleneksel değerlerine ve toplumun ileri gelenlerine (33/67) körü körüne teslim olmasıdır (taklit/dogma). Doğanın (vakıa-gerçeklik) nedensel-mantıki (tanecik-sayı/matematik) işleyişinin kurallarını tespit etme (bilim) ve buna dayalı olarak teknoloji yaratma konusu, Kur'an'ın doğrudan ilgilendiği veya tavsiye ettiği bir mevzu değildir. Bu, insana bırakılmıştır.

Kur'anda tefekkür, taakkul, tezekkür,tedebbür, tafakkuh ve teşekkür olarak ifade edilen düşünme, "şükreden düşünme" olarak rasyonel-sezgisel birliktelik şeklinde ifade edilebilir. İnsan, kendi ve dışındaki varlığın manidar verilmişliğini düşünerek bunların birer lütuf, ihsan, ikram, inam ve rahmet olduğunu hissederek "Bu değirmenin suyu nereden geliyor?" sorusunu şükran hissiyle sorduran düşünmedir. Heidegger, Almancadaki "*Gedanc*" kavramı üzerine yazdığı bir makalesinde dinî düşünmeyi bu kavramla "şükreden düşünme" olarak yorumlar. Öznesi Kur'an bağlamında isimlendirecek olursak kalp/fuad, ruh, lübb, şehid, basiret (vicdan) olan şükreden düşünmeyi Heidegger şöyle tanımlar: "*Der Gedanc*, kalbin merkezi ve insan olarak var olduğumuz kadarı ile bizi ilgilendiren her şeyin, bizim ihtimam gösterdiğimiz her şeyin, bizi etkileyen her şeyin toplanmasıdır. Özümüzü tanımlayıp belirlediği anlamda bize dokunup etkileyen, bizim ihtimam gösterdiğimiz şeye biz tek kelimeyle sınırdaş/temas hâlindeyiz diyebiliriz."[1] "Şükrederken düşünen kalp, toplanmış ve yoğunlaşmış kaldığı yeri hatırlar. Çünkü onun kaldığı yer orasıdır. Hafızada geriye doğru düşünerek hatırlayan bu düşünme, kökensel teşekkürdür."[2] "Böyle bir şükür (düşünme), bir tazmin değildir; o, bir sunudur (şükran, İG) ve ancak bu karşılık vermeyle biz asli manada düşünceye sevk edenin özsel doğası içinde ne ise o olarak kalmasına izin veririz."[3]

1 Martin Heidegger, *Düşüncenin Çağrısı*, çev. A. Aydoğan, İstanbul 2008, s. 65.
2 Heidegger, *Düşüncenin Çağrısı*, s. 67.
3 Heidegger, *Düşüncenin Çağrısı*, s. 68.

"Eğer düşünme, her daim her yerde düşünceye sevk edeni çözüme kavuşturur ve kendi doğasına havale ederse; böyle bir düşünme, ölümlülerin edebileceği en yüksek *şükür* (vurgu bana ait, İG) olacaktır."[4] "Şükran borçlu olduğumuz şeyler, kendimizden sahip olduğumuz şeyler değildir; onlar bize *verilmiştir* (vurgu bana ait, İG). Birçok türden birçok hediye kabul ederiz; fakat bize bağışlanmış en yüksek ve gerçek anlamda en kalıcı bağış, her zaman bizim özsel doğamızdır; o bize öyle bir şekilde bağışlanmıştır ki, biz ne isek, onun sayesinde ancak o oluruz. Bu sebepten ötürüdür ki, önce ve ardı arkası kesilmeksizin bu bağışa/meziyete minnettar kalırız."[5] Heidegger'in bu düşünme tarzının karşıtı olarak koyduğu varlığı analiz eden, parçalayan "bilimsel düşünme"yi "hesaplayan düşünme" (*Calculation*) olarak isimlendirdiği bilinmektedir.

2. İslami İlimlerle İslam'ın Başına Gelen

a. Fıkıh

İslam'ın ilk yüzyıllarında teşekkül eden dinî disiplinler ve dinî ekoller, yukarıda bahsetmiş olduğumuz düşünce-duygu ve davranıştan oluşan bütünlüğü koruyamamıştır. Müminler, kendilerinde mündemiç olan psikolojik saikler veya tarihî-toplumsal şartların zorlamasıyla bir "inci" metaforuyla ifade edebileceğimiz bahsi geçen bütünlüğü parçalamışlardır. Parça inci, –inci olma özelleğini korusa da– değerinin izale olduğu bilinmektedir. İlk teşekkül eden İslami disiplin "fıkıh", kavram olarak Kur'an'daki "şükreden düşünme"nin ifade formlarından biri olmasına rağmen, dinin iman ve duygu (düşünce ve sezgi) boyutunu dışarıda bırakarak, sadece ibadet ve muamelat yönünü inceleyen ve form kazandıran bir hâle dönüşmüştür. Bazı dindarların, bu boyutu "bâtın fıkhı" veya "vera fıkhı" veya "fıkh-ı ekber" olarak nitelemeleri, fazla etkili olamamıştır. Tevbe suresinin 122. ayetinde "tafakkuh"a yapılan atıf, "fukaha" diye bir ulema grubunun oluşmasını değil; Fazlurrahman'ın tespit ettiği gibi, "âlim olanlar ile olmayan-

4 Heidegger, *Düşüncenin Çağrısı*, s. 69.
5 Heidegger, *Düşüncenin Çağrısı*, s. 63.

lar arasındaki farklılığı en aza indirgemek ve halkı din konusunda topyekûn eğitmekti."[6] Yine Fazlurrahman'ın dediği gibi Kur'an: "Soyut bir ahlak kitabı değildir; o, ne de Müslüman hukukçuların zannettikleri gibi salt hukuksal bir metin de değildir; o, baştan sona bir ahlaki (duygusal-düşünsel-sezgisel, pratik/praksis, İG) uyarılar kitabıdır: adalet, hakkaniyet, ihsan, şefkat, hoşgörü, affedicilik, iman, takva..."[7] İslam toplumunun kısa sürede demografik olarak büyümesi, fıkıh disiplinini Kur'an'ı bir hukuk kitabı gibi görerek insanlar arası ilişkilerin zahiri/hukuki boyutunu "kılı kırk yararak" çözüme kavuşturan bir disiplin olmaya itti. Sonuç olarak fıkıh da dinî akt, ibadet ve muamelatın kılı kırk yaran analizine dikişlenmiş oldu.

b. Kelam

İslam'ın yayıldığı bölgelerde kadîm dinî inanç-mezhep ve felsefelerin mevcut olması, İslam'a karşı ciddi itirazların ortaya çıkmasına sebep oldu. Özellikle Hristiyanlıktaki "teslis" akîdesi, Berahimenin nübüvveti inkârı, Mecûsîlerin ikili Tanrı anlayışı, İslam toplumunda zuhur eden Mücessime/Haşeviyye ve Cebriyye gibi itikadi kanaatler, Mutezile adında dinin tevhid ilkesini (adalet ilkesi de buna bağlıdır), İslami kimliğin bütünlüğünü iman-amel birlikteliği ve insanın ahlaki sorumluluğunu (irade özgürlüğünü) savunmayı kendine asli misyon edinmiş ve yöntem olarak da düşmanlarının kullandığı aklı ve mantığı, cedeli (diyalektik tartışmayı) esas alan kelam disiplini ortaya çıktı. İman-amel birlikteliğini savunmanın Haricîlerde ortaya koyduğu şiddet pratiğini reddetmek için ortaya çıkan Mürcie, bunları birbirinden ayırırken; imanı salt zihinsel kesin tasdik (marifet/bilgi) olarak tanımlayıp ondaki duygusal değerlilik yaşantılarını ve sezgisel boyutu yok sayıp amel ile olan iç-zorunlu/bağını bütünüyle kopardı. Daha sonra gelen Maturidilik, usul ve üslup olarak aynı yolu takip etmiş teolojik içeriğinde kısmi farklılık göstermiş; Eş'arilik ise üslup ve usul-

6 Fazlurrahman, "İslam'da Hukuk ve Ahlak", *Allah'ın Elçisi ve Mesajı* içinde, çev. A. Çiftçi, Ankara 1997, s. 136.

7 Fazlurrahman, "İslam'da Hukuk ve Ahlak", s. 141.

de Mutezile ile aynı, içerikte tam zıddı bir konumda olmuştur. Böylece kelam disiplini de dinî aktı duygusal-sezgisel ve davranışsal boyutlarından koparark salt düşünsel, kuru bir akılcılığa dikişlemiştir. Rudolf Otto'nun Hristiyan teologlara yaptığı eleştiri, aynen kelam disiplini için de geçerlidir: "Sezgisel unsuru dinî tecrübenin özünde canlı tutmaktan çok uzaklaşan Ortodoks Hristiyanlar, bu unsurun önemini anlamamışlar ve bu başarısızlıkla Tanrı fikrine tek taraflı entelektüel ve rasyonel bir yorum getirmişlerdir."[8] "Fıtratımızın mutlak ve en üstün parçası, rasyonel varlığımızın ardında ve ötesinde yatmaktadır. Bu parça/bölüm, duyusal, fiziksel ya da entelektüel dürtü ve arzularımızın ihtiyaçlarını gidermekle tatmin olmaz. Mistikler, buna 'ruhun zemini/esası' derler."[9] "Düşüncenin konusu yapılarak üretilen matematiksel "Tanrı'nın Adaleti" teorisi (Mutezile hatırlansın, İG), özünde kavramsal olmaktan ziyade duygusal olan, saf sezgi olanlara daima kavramsal karşılıklar bulma çabasına girerler."[10]

Aynı tutum, çağdaş dönemde dinsel hakikatleri bilimsel keşiflerle doğrulama çabası olarak "İlmî Tefsir "geleneğinde de mevcuttur. Mısırlı Ahmed Halîl, *el-Hakk fî Hikmeti'l-Hak* adlı kitabında şöyle diyor: "Bilimin hakikatinin dinin hakikatini yalanlamadığını, onu göz kamaştırıcı bir ışıkla aydınlattığını biliyorum. Çünkü, Kur'an'ın önceden öngörmüş ve vaat etmiş olduğu hakikati, bilim, gerçeğin (*vakıa*) içinde, ayrıntıda ve şimdiki zamanda gösteriyor. Yüce ayetlerde içerilmiş olan şeyin kanıtını veriyor yalnızca bilim. Anlamın gizliliğine kıyamet gününe kadar katlanmak zorunda olan eskilerin özrü bizde yok. Bundan böyle bilim sevgisinin, Tanrı'ya tapınmakla aynı seviyede olması gerekiyor."[11] Bu durumda Fethi Benslama'nın vurguladığı gibi: "Anlamın gizli kalmasına katlanma" anlamında "denenme", yerini *kanıta* bırakarak ortadan kalkar;

8 Rudolf Otto, *Kutsala Dair*, çev. S. Ghaffari, İstanbul 2014, s. 33.
9 Otto, *Kutsala Dair*, s. 69.
10 Otto, *Kutsala Dair*, s. 92.
11 Aktaran: Fethi Benslaman, *İslam'ın Psikanalizi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul 2014, s. 85.

tehir de, yerini ifşanın *doğrudanlığına* bırakır.[12] Rasyonel/akli delillerin, bilimsel keşiflerin veya mistik keşiflerin dinî hakikati (anlamı/gayb) bilgi/kanıt ile ifşa ettiğine inanmak, "denenme düzenini" tahrip etmek demektir.

Hukukta Hanefilik ve Malikilik ekolleri, kelamda ise Mutezile ve Maturidilik, taşımış oldukları bu zaaflarına rağmen, –müntesiplerinin çoğunluğu "mevali" olmaları hasebiyle– "Rey/Dirayet Ehli" isimlendirmesiyle, İslam dinini doğduğu Arap dili ve etnisitesinin dışına taşıyarak onu evrenselleştirmeye çalışmışlardır. Ancak, bu iki disiplinin, Kur'an'da varit olan bütüncül (düşünce-duygu-davranış) dinî akt karşısındaki konumlarını şöyle değerlendirebiliriz: "Kur'an kesinlikle hayatın derin menbâlarından sızıp çıkar, ki kelam bunlarla ilgili tartışmadan sadece biraz daha fazla bir şeydir. Hukuka gelince, o, açıkça organize bir hayat için zorunludur. Fakat İslam hukuk ekolleri, Şia da dahil, Kur'an'ın yaşayan itici gücünün hakkını pek vermezler. Onların Kur'an'a atomcu yaklaşımları, bütünleyici/tutarlı bir sistem ortaya koymamaktadır. Daha da önemlisi, İslam hukukunda çok miktarda, Weber'in terimlerini kullanmak gerekirse, 'formel rasyonalite' olmasına rağmen, bu pek yeterli değildir. Hukukun, daha yüce, hukuki olmayan ve hasseten ahlaki ilkelere dayandırma anlamına gelen 'özsel/özlü rasyonalite'den neredeyse tamamen yoksun olduğu söylenebilir. İslam hukuku genellikle ahlaki önermeleri, hukuki olanlarla yan yana yerleştirir, ki bu kesinlikle ahlaki ilkelerin olmamasından daha iyidir, fakat Kur'an'ın ahlaki ilkelerinin pek hakkını vermez. Kur'an'ın ilkeleri, sistemleştirilmeyi hak etmektedir ve bu ilkelerden, hukuk sistematik olarak çıkarılmalıdır."[13]

c. Hadis

Kelam disiplininin mevcut teorik gövdesi, köken itibarıyla Arap olan Saîd b. Cübeyr, İmam Mâlik, Evzâî, Zührî, Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mübârek, İmam Şâfiî gibi hadis

12 Benslaman, *İslam'ın Psikanalizi*, s. 85.

13 Falurrahman, *İslam'da İhya ve Reform*, çev. F. Terkan, Ankara 2006, s. 133.

âlimlerini çileden çıkarmış ve onu kötü bir bidat olarak görmelerini doğurmuştur.[14] Daha sonraları İbn Kuteybe, Herevî, Gazâlî, İbn Teymiyye kelam disiplinini reddetmek için müstakil risale ve kitaplar yazmışlardır.[15]

İkinci asırdan itibaren "Hadis/Eser/Rivayet Ehli" veya "Selef/Selefiyye" olarak isimlendirilen bu dinî bakış açısı, dinî aktı, Kur'an ve hadislerin söylenmiş sözlü metinlerini mutlaklaştırma, fıkıhda aklı/vicdanı devreye sokmaya çalışan istihsan, zaruret, maslahat ilkelerini, iman veya itikat alanında da aklı kullanmayı (düşünceyi) reddederek dinî aktı metne/nassa dikişlemişlerdir. Özetle Kurucu tecrübe olarak "örnek" olması gereken metinleri "ölçü" hâline getirerek taklidi-tekrarı esas alıp, insanın düşünce-duygu ve davranıştan oluşan ve daima yenilenebilen doğasını reddetmişlerdir. Bu tutum, bir yanıyla Arapların Cahiliye devrinden miras aldıkları katı gelenekçi (sünnetçi) ve kabileci ruhlarının antropolojik bir yansıması olabilecekken; diğer yandan, Şâfiî'nin kurmuş olduğu "fıkıh usulü"nün ikinci yüzyıldan itibaren yoğun olarak ihtiyaç duyduğu "dinî metin/kaynak" ihtiyacının karşılanmasının bir tezahürüdür. Fazlurrahman'ın belirttiği gibi, eğer Kur'an'ın tespit edilecek "dünya görüşü"nden sonra onun ahlaki ilkelerinin sistematik bir dökümü yapılabilseydi, hadis malzemesine hukukta bu kadar ihtiyaç duyulmayabilirdi.[16] Arap olmayan halklar (örneğin Türkler) açısından "hadis/Sünnet (Hz. Muhammed)"in fazla önemsenmesine gelince, Kur'an'ın Arap seciyesine göre şekillenen oldukça "sert" içeriği, kitleleri kendileri gibi "insan" olan birine yaklaşmayı daha sıcak bulmuş olabilirler.

14 Talat Koçyiğit, *Hadisçiler ile Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara 1969, s. 112 vd. Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı (Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe)*, İstanbul 1979, s. 33 vd.

15 İbn Kuteybe, *Hadis Müdafaası*, çev. H. Kırbaşoğlu, İstanbul 1989, s. 77 vd. Ebû Hamîd Gazâlî, *İlcamu'l-Avam an İlmi'l-Kelâm*, İstanbul 1287. Abdullah b. Muhammed el Herevî, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlihi*, (5 cilt), Kahire 1998.

16 Fazlurrahman, "İslam'da Hukuk ve Ahlak", s. 133 vd.

d. Tasavvuf

Yukarıda bahsettiğimiz tarihsel zorlamaların etkisi ve kuruluş aşamasında kelam ve fıkıh "usul"lerinde taşımış oldukları zaaflardan yüzünden, dinin, düşünce-duygu ve davranıştan oluşan bütünlüğünü deruhte edememelerinden dolayı, "duygu/sezgi-maneviyat" (ahlak ve canlı iman) boyutunun açıkta kaldığını söyleyebiliriz. Hz. Ali başta olmak üzere birçok sahabi ve tâbiândan Hasan-i Basrî başta olmak üzere birçok Müslüman bu bütünlüğün farkındaydılar. Erken dönemde yaşanan iç savaşlar ve akabinde Emevilerin nispeten "seküler" iktidar uygulamaları, birçok Müslümanda bir uçuklama-içerleme yaratarak toplumdan itizal etmeyi, inzivaya çekilmeyi intaç etmiştir. Tasavvufun doğuşuna dair Fazlurrahman şu tespitte bulunmaktadır: "Sufilerin ve şairlerin, Şeriat ortodoksluğuna karşı başkaldırışları, şüphesiz, ortodoks hukuk ve kelam sistemlerinin formel, katı, bâtınî hayatın menbâlarındaki kaynaklarından koparılmış hâle gelmiş olması sebebiyle ortaya çıktı. Fakat şu hususta da çok az şüphe vardır ki İslam'ın ana çabası, ahlak temelli bir toplumsal dünya düzeninin tesis edilmesi amacına yönelik olduğu için, Şeriat, onun özü olarak kalmak zorundadır."[17] İbn Haldûn'un belirttiği gibi, –bahsetmiş olduğumuz boşluktan dolayı– doğuş aşamasında Kur'anî anlamda dinin bütünlüğünü ifade eden takva, istikamet, içgüdüler (*nefs*) ile mücadele/mücahede ve salih amel kaygısı olarak başlayan bu haraket, zamanla İslam ile alakası olmayan hayattan kopma anlamında inziva, uzlet, çile ve riyazat olarak "zühd"; keramet gösterme ve gayb/melekût âleminin keşfedilmesi anlamında irfan/marifet, sezgi, ilham elde edilmesi davasına dönüştü.[18] Ortodoks ulemanın bu öğretiye karşı mücadelesi olmuşsa da[19] onu engelleyememiş ve İslam toplumunun bütün bünyesini sarmıştır. "Sufi teosofide, İslam'da bir 'İmgeler ve Semboller Dünyası'nın (*âlemu'l-misâl*) varlığına dair bir inanç ortaya çıktı. Bu inanç zamanla o kadar güçlendi ki Müslüman

17 Fazlurrahman, *İslam'da İhya ve Reform*, s. 120.
18 İbn Haldûn, *Tasavvufun Mahiyeti*, çev. S. Uludağ, İstanbul 1984, s. 48 vd.
19 Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, s. 175 vd.

entelektüellerin ve rafine zihinlerin ana meşguliyetlerinden biri hâline geldi. Bu, Müslüman zihnin dünya ve toplumdan uzaklaşarak tam bir içe kapanışını temsil eder. 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar İslam dünyasının ruhani-entelektüel hayatı, bu 'İmgeler Dünyası'nın geç dönem İslam'daki anlam ve önemine dair bir fikir edinmeksizin, tam anlamıyla takdir edilmesi bir kenara, yeterli derecede anlaşılamaz bile. Diğer hiçbir ruhani-entelektüel ve kültürel gelenekte buna paralel bir şey yoktur. Bu garip doktrinin ortaya çıkış sebebi ahiret, cismani haşr, hesap, ceza, mutluluk, vb. fenomenleri akledilebilir kılmaktı."[20] Daha önce değindiğimiz gibi, "anlamın/hakikatin gizli (gayb) kalmasına katlanma" anlamında "*denenme*" yerine, "kanıt" peşinde koşma "pozitivizmi".

Orta dönemlerde Gazâlî, daha geç dönemlerde Ahmed Sirhindî (öl 1624) ve Şah Veliyullah Dehlevî'nin (öl 1762) iç eleştirilerine rağmen bu hareket, Kur'an'ın Hrıstıyanlarda ortaya çıkmış hâliyle eleştirdiği (57/27) "ruhbanlık" niteliğini değiştirerek –Kur'an'da varit olduğu hâliyle– dünya-ahiret birlikteliği veya birey-toplum birlikteliği olarak bir "Takva Hareketi" niteliğine kavuşamamıştır.

3. Çağdaş Dönemde İslami/Dinî Düşünceyi Yenileme Çabaları

Fazlurrahman, –kendisinden yaptığımız iktibaslardan da anlaşılabileceği gibi– çalışmalarında Kur'an'dan kalkarak dini, düşünce-duygu ve davranış boyutlarıyla birlikte bir bütün olarak yenilemeye çalışırken, projelerine değineceğimiz dört Arap düşünürü, bu bütünlüğü sağlayamamışlardır. Projelerine kısaca değineceğimiz kişiler Hasan Hanefî, M. Âbid el-Câbirî, Tâhâ Abdurrahmân ve Muhammed Arkoun.

a) Hasan Hanefî

Projesini *Mine'l-Akîde ila's-Sevrâ*= Akîdeden Devrime (kelam), *Mine'n-Nakl ile'l-İbdâ*= Nakilden Yaratıcılığa (felsefe), *Mine'n-Nass ile'l-Vakı'a*= Metinden Vakıaya (fıkıh), *Mine'l-Fenâ*

20 Fazlurrahman, *İslam'da İhya ve Reform*, s. 123-124.

ile'l-Bekâ= Fenadan Bekaya (tasavvuf) olarak her birini birden çok cilt kitapta ortaya koyan Hanefî, dinî tecrübenin tarihte teşekkül etmiş düşünce, duygu ve davranış boyutlarını, birlikte, fakat fenomenolojik yöntemle Spinozacı "tek cevher" ve Marxist "tek dünya" kavramlarına tahvil eder. Sonuç olarak Kur'an'ın aşkın "tevhid" anlayışı yok olduğu gibi; "ahiret" de yok edilir. Buralarda absorbe edildiğine inanılan enerji, insana ve dünyaya tahvil edilmeye çalışılır. Özetle "âlemu'l-gayb", şehadet âlemine indirgenir.[21] Dinî düşünce, din diliyle dışı yeşil, içi kırmızı bir karpuza çevrilir. "Dünya"da afiyetle yemek için.

b) M. Âbid el-Câbirî

Tarihte teşekkül etmiş İslami Epistemolojiyi "Yapısalcı" bir metodolojiyle "Beyân" (fıkıh-kelam), "Burhân" (felsefe)" ve "İrfân" (tasavvuf)"olarak kavramsallaştıran Câbirî, Beyân ve İrfân kategorilerini eleştiriye tâbi tutarak Mağrib'te teşekkül etmiş olan dinî düşüncenin öncülerinden İbn Hazm, Şâtıbî, İbn Rüşd ve İbn Haldûn'un yeniden yorumlanması olarak "Burhân"da karar kılar.[22] İslam kültüründe teşekkül etmiş olan "ahlaki düşünce"yi analiz eden Câbirî "Mutluluk Ahlakı" (Yunan), "İtaat Ahlakı" (İran), "Muruvvet Ahlakı" (Arap), "Fena Ahlakı" (tasavvuf) ve "Salih Amel Ahlakı" (Kur'an) olarak beş kategoride analiz edip bu teorilerin dördünü eleştirerek, İzz b. Abdusselâm ve Hâris el-Muhâsibî'de izlerini gördüğü "Salih Amel Ahlakı"nın yeniden kurulmasını önerir.[23] Câbirî'nin projesi, davranış ile düşünmeyi birleştirmeyi başarmış olsa da, dinî düşünceyi "Burhân"a (mantık) dikişlemesi, dinin sezgisel ve "duygu" boyutuna gereken önemi vermediği söylenebilir. Bu yönüyle de hemşerisi Tâhâ Muhammed tarafından ciddi olarak eleştirilmiştir.[24]

21 Hasan Hanefî, *Mine'l-Akîde İle's-Sevra*, (5 cilt), Kahire 1998; *Mine'n-Nakl İle'l-İbdâ*, (9 cilt), Kahire 2001; *Mine'n-Nass ile'l-Vakı'*, (2 cilt), Kahire 2005; *Mine'l-Fena İle'l-Bekâ*, (2 cilt), Kahire 2008.

22 M. Âbid el-Câbirî, *Tekvînu'l-Akli'l-Arabî*, Beyrut 1991; *Bünyetu'l-Akli'l-Arabî*, Beyrut 1990.

23 Câbirî, *el-Aklu'l-Ahlâki'l-Arabî*, Beyrut 2001.

24 Câbirî, *Tecdîdu'l-Menahic fi Takvîmi't-Türas*, Beyrut 1993, s. 29 vd.

c. Muhammed Arkoun

Muhammed Arkoun, aslen Cezayirli olan Fransız "Post Yapısalcı" bir düşünürdür. Klasik İslami düşünceyi "İslami Akıl" veya "Teolojik Akıl" olarak kavramsallaştıran Arkoun, Post Yapısalcı bir metodolojiyle bu aklı eleştirir. Dinin metafizik (iman) boyutuna karşı agnostik bir tutum sergileyen Arkoun, modern bilginin/bilimin bütün verimlerini dinî aktın çözümlenmesi için kullanılmasını önerir. Dinin toplumsal-politik bir kategori olarak yorumlanmasına karşı çıkan Arkoun, onun bireysel-manevi bir hâlde kalmasını öneren seküler bir tutum sergiler.[25]

d. Tâhâ Abdurrahmân

Uzmanlık alanı dil ve mantık felsefesi olan Tâhâ Abdurrahmân, İslam tarihinde teşekkül etmiş olan İslami disiplinleri ciddi bir analize tâbi tutarak eleştirmiş ve sezgisel düşünmeyi merkeze alan bir yeni "usul" önermiştir. Mevcut İslami düşünceyi: 1) Aklu'l-Mücerret (kelam-felsefe), 2) Aklu'l-Müsedded (fıkıh-Selefiyye) ve 3) Aklu'l-Müeyyed (tasavvuf) olarak tasnif eden Abdurrahmân, ilk iki yöntemi eleştirerek, onları reddetmeden, dinî aktın gerçekleşmesinde yetersiz olduklarını ileri sürerek üçüncü yolu, –bazı sufilerin yaptığı gibi diğer ikisini (nakil ve akıl/mantık) reddetmeden– meşrulaştırmaya çalışmıştır. Abdurrahmân, klasik düşünürlerin aklı bir "şey" olarak kavramsallaştırmalarını reddederek, onu fark (ayırma), keff (çekinme), zapt (tutma), rapt (bağlama) fiilleriyle tanımlayarak bir tür yeti-süreç (*garîze*) olarak görür ve sezgiyi de müminin "takva"sına (ibadet-ahlak), bağlı olarak, Allah'ın ona doğruyu göstermesi şeklinde aklın bir boyutu olarak görür.[26]

25 Muhammed Arkoun, *Kadaya fi Nakdi'l-Akli'd-Dînî*, Beyrut 1998; *el-Fikru'l-İslâmî: Kıraatun İlmiyyetun*, Beyrut 1987; *el-Fikru'l-Usûlî ve İstihaletu't-Ta'sîl*, London 1999.

26 Tâhâ Abdurrahmân, *el-Amelu'd-Dinî ve Tecdîdu'l-Akl*, Beyrut 2006, s. 15 vd.; *Rûhu'd-Dîn*, Beyrut 2012; *el-Hakku'l-İslâmî fi'l-İhtilâfi'l-Fikrî*, Beyrut 2005.

4. Sonuç

Fazlurrahman'ın Kur'an'ın iman ve ahlak davasını analiz ettiği "Kur'an'ın Bazı Ahlaki Kavramları" adlı makalesinde[27] ortaya koyduğu İman-İslam ve Takva bütünlüğü ve Tâhâ Abdurrahmân'ın akıl/mantık-nakil/nass ve sezgi/ilham bütünlüğü, klasik İslami disiplinlerin içine düştüğü parçacı yapıyı ortaya koymaktadır. Bugün yapılması gereken, mevcut epistemolojik kuyular içinde debelenmek yerine, dinin düşünce-duygu/sezgi ve davranıştan oluşan bütünlüklü yapısını "Takva" kavramıyla yeniden ortaya koymaktır. İnsanlar-müminler, bu bütünlükten kalkarak kendi bireysel hayatlarını ve toplumsal-politik hayatlarını tanzim etmeye çalışabilirler.

Yahudilerin dünyevi (seküler) ve Hristiyanların mistik/münzevi dinî-dünya görüşleri arasında "orta bir yol" vazeden İslam'ın (2/143) tarihsel macerası, onun da zamanla hukuk (fıkıh), akıl (kelam), nass/nakil (hadis) ve zühd-sezgi (tasavvuf) kategorileri arasında parçalandığını göstermektedir. Ana-malcı/maddeci/materyalist veya münzevi-mistik/idealist/spirtüalist maneviyatçılık karşısında bütün peygamberlerin ortak çağrısı olabilecek dava: "Rabbanîler olun"dur (3/79). Yani maneviyat sahibi, mücahit, muhsin ve militan Allah adamları.

27 Fazlurrahman, "Kur'an'ın Bazı Ahlaki Kavramları", *Allah'ın Elçisi ve Mesajı* içinde, s. 1 vd.

"Size kimlerin hükmettiğini öğrenmek istiyorsanız, sadece kimleri eleştirme izninizin olmadığını bulun."

Mevcut Sünnî (Ehl-i Sünnet) sahihlik çemberinin (ortodoksi), ikinci ve üçüncü yüzyıllardan itibaren bünyesinde barındırdığı bir kanadı/ekolü olan "Rey Ehli"ni (Mutezile, Hanefilik-Maturidilik ve Malikilik) metodolojik düzlemde elimine ederek/boğarak muhafazakâr kanadı olan Hadis/Sünnet/Eser/Rivayet Ehlinin (Hanbelilik, Şafiilik, Eş'arilik ve tasavvuf) hegemonya kurmasıyla oluştuğu malumdur. Sünnîlik, merkezi büyük imparatorlukların (Emevi-Abbasi-Selçuklu ve Osmanlı) yaygın (cami) ve örgün (medrese) eğitim kurumlarında devletin resmî ideolojisi olarak talim ve tedris edilmiştir. Bu yazıda dinin temel bazı konularının ve kavramlarının teorileştirilmesinde/teolojileştirilmesinde Rey Ekolünün Sünnet/Hadis Ekolüne yaptığı itirazları ana hatlarıyla (teferruata girmeden) başlıklar olarak ortaya koymaya çalışacağım.

I. Siyaset (İslami Telosun Ölü Doğumu)

1. Şûrâdan Saltanata

Kur'an'da *emr* ve *emanet* olarak nitelenen kamusal işlerin, "*ehliyet/liyakat*" (4/58) ve "*şûrâ*" (42/38) ilkelerine göre icra edilmesi istenmişken; Emeviler bu soruna kendilerinin hakkı olarak baktıkları ve sonunda Muâviye tarafından girişilen bir isyan sonucu zorla yönetimin bu aileye tapulandığı bilinmektedir. Sünnîlik, her ne kadar Hz. Ali-Muâviye kavgasında gönlü Hz. Ali'den yana olsa da Muâviye'nin tasarruflarını "içtihat" farkı olarak görüp olup biteni onayladığı bilinmektedir. Ebû Hanîfe'nin ve Mutezilenin, Emevi saltanatını onaylamadıkları ve saltanata karşı çıktıkları/direndikleri bilinmektedir. Kur'an'ın siyasette gerçekleştirmek istediği ıslah, kabilecilik

ve "çoban-sürü" politik kodunun egemen olduğu atmosferde-dünyada başarılı olamamıştır.

2. Kabileciliğin Hortlaması (Kureyşlilik)

Kur'an'ın kabileciliği ortadan kaldırarak iman kardeşliği üzerine bir toplum oluşturmaya çalıştığı hâlde, Hz. Muhammed'in ölümüyle birlikte Kureyş ile diğer kabileler arasında ve Kureyş'in kendi içindeki Emevi ile Haşimi kavgasının Cahiliye döneminde bırakıldığı noktaya geri döndüğü müsellemdir. Dört halifenin, dördünün de Kureyş'ten olması tesadüf değildir. Tarihsel determinizme sığınarak: "Araplar, Kureyş'in otoritesinden başka bir kabilenin otoritesini tanıyamazdı," demek, Kur'an'ın boşa uğraştığını söylemek demektir. "İmamlar Kureyş'tendir," sözünü, "hadis" olarak kabul etmek, kabileciliği/ırkçılığı, Peygamber'e onaylatmaktır. Kabileciliğin, İslam toplumunu ilk yüzyılında iç savaşa boğduğu (Cemel-Sıffîn-Kerbela) bilinmektedir. Haricîlerin, Mutezilenin ve Ebû Hanîfe'nin kabileciliğe karşı çıktıkları malumdur. Sünnîlik, "büyük fitne"nin (iç savaşın) yarattığı travmayla kabileciliği eleştirmeyi aklından bile geçirmemiştir: "Denize düşen, yılana sarılır."

3. Zulüm Yerine Küfrün Savaş Sebebi Sayılması (Dârü'l-Harb)

"*İşkence/zulüm (fitne) ortadan kalkıncaya ve dini tercih Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın*" (2/193) ayetini, Ebû Hanîfe ve Mutezile, gayrimüslimlerle savaş sebebinin "zulüm" olduğu bağlamında yorumlarken; Şafii ve Hanbelî âlimleri, "fitne" kavramına şirk ve küfür manaları vererek; savaşın sebebini "küfür" olarak vazetmişlerdir. Bu yorum, gayrimüslimlerle "sürekli savaş" hâlinde olunması gerektiği şeklindeki *dârü'l-harb* kavramını üretmiştir. Oysa Malikî âlimleri, dünyayı *dârü'l-islâm* ve *dârü'd-da've/dârü'l-icâbe* (davet yurdu) olarak ayırmışlardır.

4. Gayrimüslimlerin Aşağılanması (Zımmilik)

Tevbe suresinin 29. ayetine dayandırılan "zımmilik" statüsü, yanlış bir yorumdur. Ayette geçen "*...ta ki baş eğdirilip cizye verinceye kadar onlarla savaşın*" ifadesi, saldırganlardan savaş tazminatı almayı ve Muhammed Esed'in de ifade ettiği gibi, İslam toplumunda sözleşmeli olarak bulunan (Ehl-i Zimmet) gayrimüslimlerin güvenlik vergisi olarak "cizye" ödemelerini ifade eder. Yoksa vatandaşlar olarak onursal açıdan "ikinci sınıf" olmayı veya müminlerin "öz evlat", gayrimüslimlerin de "üvey evlat" olma statülerini değil.

5. Tepliğ Heyetleri Yerine, Zorla Toprak İşgali (Fütuhat)

Kur'an: "*Rabbinin yoluna/dine/İslam'a güzel öğüt/nasihat ve en güzel tartışma/hikmet ile çağır*" (16/125) dediği hâlde, dört halifeden itibaren, İslam'ın kuruluş aşamasında 23 sene boyunca Yahudi ve müşriklerle sürekli savaş hâlinde olmaktan kaynaklanan "ordu millet" hâline gelme psikolojisiyle komşu topraklara "fütuhat"a çıkıldığı müsellemdir. İbn Haldûn'dan naklen Câbirî'nin dediği gibi, "ganimet" ve "kabile", Arap siyasal aklının en temel iki motivasyon kaynağı olmuştur. Bir diğeri de cihad/dindir. Oysa bir önceki peygamber olan Hz. İsa'nın havarileri, Kur'an'ın tavsiye ettiği gibi, ilk 400 sene boyunca, asla şiddete başvurmadan –hatta yeraltına çekilerek (Kapadokya)– ısrarla tebliğlerine devam etmiş ve sonunda dünyanın en güçlü devleti olan Roma İmparatorluğu'nu Hristiyanlaştırmayı başarmışlardır. 10. yüzyıldan itibaren İslam dinine girerek siyasal hegemonyayı Abbasilerden devralan Türkler, 'asker-göçebe' olma vasıflarıyla bu "fütuhat" geleneğini sürdürmüşlerdir. Bu tutum, "Çağın Ruhu= *Zeit-Geist*" kavramıyla –belki– açıklanabilir (çünkü, fütuhat yapmayıp yerinde-yurdunda oturan birçok millet var); ancak "İslami" olmadığı kesindir.

II. Usul (Fıkıh)

1. Kur'an ve Hadislerin Dondurulması (Mutlaklaştırma)

Allah, tarih boyu toplumsal ve bireysel bilincin gelişmesine paralel olarak toplumsal teşriyi (yasama) tekamül ettirdiği hâlde (esbâb-ı nüzûl ve nasih-mensuh); Şafiilik ve Hanbelilik, Kur'an ve Sünnet'i son kez ve kıyamete kadar bütün zamanlar ve toplumlar için dogmatik olarak dondurdu. İmam Şâfiî şöyle demişti: "Hakikat, Allah'ın ve Resulü'nün söylediğidir; geriye kalanlar, şeytanın vesvesesidir." Bu dogmatik tutumu benimsemeyen Hz. Ömer, Atâ b. Ebî Rebah, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Ebû Yûsuf, Tûfî... gibilerin tutumları etkili olamadı. Oysa Allah: "*Her dönem için ayrı bir hüküm vardır*" (13/38) diyordu. Bu hükmü koyma ve bulma cesareti olmayanlar, Allah'ın –muamelat alanında– gelecek için ilk adımlarını/hükümlerini, son adımlar/hükümler olarak kabul etti: "Mevrîd-i nassda (nassın olduğu yerde) içtihada mesağ (yer) yoktur" (*Mecelle*). Bu usul, ya nass doğal olarak bünyesinde barındırmadığı için, ona itibar etmeyen "Kanunnameler" yapmayı doğurdu ya da "kitabına uydurma" ve "hile-i şer'iyye" denen sahtekârlıkları yarattı. Oysa doğru ve doğal olan: "Ezmanın tağayyuru ile ahkâmın tağayyuru inkâr olunamaz"dı (*Mecelle*).

2. Aklın Akılla İptali (Kıyas)

"*Allah, aklını kullanmayanların üzerine pislik yağdırır*" (10/100). Kur'an, Allah'ın insan aklı, insan dili ve insan aracılığıyla insana hitabıdır. Sünnîlik vahyi/nassı/nakli insan aklının alternatifi olarak, aralarında mahiyet farkı varmış gibi koydu. Oysa insan aklı ile vahiy/nass arasında derece farkı vardı. Şâfiî, kıyası, yeni çıkacak sorunların çözümlerini nassların altında sandığı derinlikten çıkarma (*istinbat/istihraç/istismar*) olarak vazetti. Oysa Ebû Hanîfe, Kur'an'ın ruhundan insan aklı/vicdanıyla çözüm getirmeyi (*istihsan*) veya toplumların kendi tecrübelerinden "hasen örf" olarak ürettikleri çözümleri onaylamayı meşru görüyordu. İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel gibi, hadis toplama yerine, Medinelilerin içtihatla-

rını/amelini, –hadisin bir ileri adımı olarak– "kaynak" olmaya daha layık görmüştü (Medine ameli). Rey Ehli, bir müddet iple yürüdükten sonra, merkeze ipsiz bağlanmayı (vicdan) önerirken; Hadis Ehli, sürekli ip (nass) ile bağlanmayı önerdi. Rey Ehli, "ticaret/risk ehli" iken; Hadis Ehli, "memuriyet/garanti ehli" idi. Hadis Ehli, çocuk psikolojisiyle, daima "söz tutmayı", "sözden çıkmamayı" şiar edinmişken (*kalellahu teâlâ... ve kalennebiyyu...*); Rey Ehli, yetişkinler olarak yol tutmayı, yol vurmayı, yolsuzluk yapmamayı, yolda kalmayı tercih etmişlerdir.

III. Asıllar (Kelam-Usûli'd-Dîn/Teoloji)

1. Kur'an

1. a. Tarihsel Hitabın Evrenselleştirilmesi

Kur'an'ın her sayfasından onun sözlü hitabının, –zamirler olarak, muhataplar olarak– Arap sokağına, Araplara olduğu gayet açıkken; Sünnî ulema, hitabın sanki "Kızım sana söylüyorum/dedim gelinim sen anla/işit" kabilinden evrensel/cihanşümul olduğunu sandı. Oysa, hitabın içerdiği sabit/evrensel dininin vazedilen lokal şeriattan (5/48,45/18) çıkarılıp Arap olmayanlara *(... ve men beleğa*, 6/19;... *lemmâ yelhakû bihim*, 62/3) anlatılması, Araplara yüklenmiş bir ahlaki sorumluluktu (2/143; 22/78). Araplara Arapça hitap ederek, Arap olmayanları –o anda– "mükellef" tutmak, saçmalıktı (16/103; 41/44). Sözlü hitapla "mükellef" olma, sadece çocuk, köle ve erlerin durumunda geçerlidir. Akil-baliğ olanların mükellef olması, ihbar ve idrakten doğar. "Kanunu bilmemek, suç işlemeyi meşru kılmaz." Allah, Arap sokağında, çölünde gezerek konuştuğu (*kur'ânen 'arabiyyen*, 12/2; *hükmen 'arabiyyen*, 13/37) hâlde; ulema, O'nun uzaydan/gökten konuştuğunu sandı. Örnek: "*...Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerekse ikamet ettiğinizde kolayca taşıyabileceğiniz* evler*; yün, kıl ve yapağıdan dokuduğunuz eşyalar ve geçimlikler, ...sıcaktan koruyacak elbiseler, savaşta kullandığınız zırhlar verdi*" (16/80-81).

1. b. Mahluk Kelamın Kadîmleştirilmesi (Kelâm-ı Kadîm)

Mutezile, Kur'an'ın Allah'ın zatî sıfatları olan "kıdem, hayat, tevhid ve ilim"in dışında fiilî sıfatlarından olan irade ve kelam sıfatlarına bağlı olarak bütün varlıklar gibi "sonradan" yaratıldığını iddia ettiği hâlde; Sünnîlik, bu sıfatları da "zatî" sıfat olarak ezelî kabul ettiği için, Kur'an'ı "kelâm-ı kadîm" olarak, Allah gibi "kadîm" gördü. Böylece Kur'an'ın değil bir cümlesini, bir harfini bile değiştirmek, "küfür" olarak kabul edildi. Sanki Allah, ezelde maduma (hiçliğe) hitap ederek konuşmuştu; temsilde hata olmaz, âdeta doğmamış çocuğa don biçmişti. Kadı Abdülcebbâr, Kur'an'ın mahluk olduğunu bir cilt kitap yazarak (*el-Muğnî*) savunabilirken; Sünnî ulema, kendi dogmatik tezlerini ancak beş on sayfayla savunabilmişti.

1. c. Anlamın Yalın/Basit/Açık/Sade Oluşunun Ulemaya "Az Gelmesi"

Müşrikler, içlerinden birinin peygamber olarak görevlendirilmesine şaşırdıkları (7/69; 38/4) gibi, onu kabul etmek, kendilerine "büyük geldi" (10/71). Bundan dolayı, ondan peygamber olduğunu ispat etmesi için yedi-sekiz tane mucize göstermesini istediler (17/90-93). Aynen bunun gibi, Kur'an ayetlerinin açık, yalın, sade, tek katlı, basit, mübin olması, ikinci yüzyıldan itibaren ulemaya "az geldi". Allah, bu kadar açık, yalın ve basit konuşmuş olamazdı. Onlara göre ayetlerin altları maden ocağı ve okyanus gibi derin olmalı veya ayetler güneş gibi sürekli mana ışımalıydı. Bundan dolayı, Sufiler, "zahir-bâtın" kavram çiftini, kelamcılar ve müfessirler, "muhkem-müteşabih" kavram çiftini, fukaha ise "asıl-fer'" kavram çiftini yeni anlamlar üretme tezgâhları olarak kurdular. Böylece, Kur'an'ın birçok ayetini, bir anlama gelen cümlelerini, birden çok anlama getirerek, hiçbir anlama gelmemesini intac ettiler. Onlara göre Allah, gelecek kuşakları da düşünerek bazı anlamları ayetlerin altına "zip"lemiş olmalıydı. Oysa "zahir-bâtın" Kur'an'ın değil, Allah'ın sıfatları idi (57/3); "müteşabih" ayetler, Âl-i İmrân suresinin 7. ayetinde ifade edildiği gibi, *gayb* (Allah, ahiret, cin, melek...) alanının –Zemahşerî'nin ifade ettiği gibi– insan zihnine benzetmeyle yaklaştırılması, anlatılması içindi.

Yoksa ayetlerin anlaşılması zorlaştırılsın, insanlar düşünceye sevk edilsin diye değil. Şâfiî'nin sandığı gibi "asıl" hükümler, gelecekteki bütün sorunların (*fer'*) çözümlerini altlarında taşımıyordu; onların çözümleri, Ebû Hanîfe'nin "istihsan"ında olduğu gibi, Kur'an'ın yön göstermesiyle müminlerin vicdanından çıkarılacaktı.

2. Allah (Adalet ve Hikmetten "Hikmetinden Sual olunmaz" Kadir-i Mutlak'a)

Mutezile, Kur'an'dan adil bir Allah tasavvuru çıkardı. Hanefiliğin devamı olan Maturidilik ise yaptıklarında "Hikmet Sahibi" bir tasavvur geliştirdi. Oysa Eş'arilik, "Hikmetinden sual olunmaz" kadir-i mutlak, murid-i mutlak "keyfe-mâ-yeşâ" (sebest-kayıtsız-mutlak) bir güç yumağı olarak tasarladı Allah'ı. İlk iki teoride/teolojide Allah, kendini ahlak (adalet ve merhamet) ile sınırladığı hâlde; üçüncü Eş'ari yaklaşımdaki tasavvur, âdeta "Allah'tır, ne yaparsa yeridir," şeklindedir. Örneğin, bütün Eş'ari kelamcılar, "Allah'ın insana gücünün yetmeyeceği bir teklifte bulunabileceği"nde (*teklîf-i mâ-lâ yutâk*) ittifak etmişlerdir. Oysa Kur'an'da Allah, ahlaki tekliflerini daima gerekçe edatları (*li, key, izen, hattâ, lealle...*) ile bildirmiştir. Eş'ari yaklaşım, Allah'ı "güç/kudret"le tenzih etme gayretidir; birinci yaklaşım ise güç ve ahlakı, birlikte Allah'ın tabiatı/zatı olarak düşünmektir.

3. İnsan (Özgür İradeden Cebre/Kadere)

Eş'arilikteki Allah tasavvurunun, insana, "fiiline kap olma"nın (*kesb*) dışında başka bir irade ve inisiyatif bırakmadığı bilinmektedir. Fiil için gerekli olan kudret (*istitaat*), Allah tarafından yaratıldığı gibi, fiili tercih edecek "cüz'î irade"de fiilden önce Allah tarafından yaratılmıştır: "*Lâ faile illallâh, lâ halike illallâh*= Allah'tan başka fail ve yaratıcı yoktur." "*el-İnsânu muzdarrun fî suretin muhtarin* = İnsan görünürde hür; gerçekte ise fiiline zorlanmıştır." "*el-Hayru fî-mâ vaka'a* =Olan her şeyde bir hayır vardır." "*Hayrihi ve şerrihi minellâhi teâlâ* =Hayır ve şer, Allah'tandır." Bu anlayış Türkçede "kader", "felek", "alın yazısı" "kısmet", "talih" vb. kavramlarla ifade edilmiştir.

Buna karşılık Mutezile, tam tersi olarak, insanın kendi fiillerinin faili ve yaratıcısı olduğunu, iradesinde özgür olduğunu ileri sürdü. Mutezileye göre küllî irade (Allah'ın iradesi), cüz'î iradeye (insanın iradesi) bağlıdır. Türkçedeki "Kör, Allah'a nasıl bakarsa Allah da köre öyle bakar," atasözünde olduğu gibi. Maturidiler de özgür irade konusunda Mutezileye çok yakın bir perspektife sahiptirler. Fiil, irade ve kesp açısından insana; yaratma yönünden Allah'a aittir. Her iki ekole göre de Allah, insana gücünün yetmeyeceği fiili teklif etmez.

4. İman (Canlı İmandan Cansız İtikada/Tasdike)

Sünnîlikteki "iman" tanımı, –maalesef– Ebû Hanîfe ve Mürciîlikten (Maturidilik) gelmektedir. Haricîlerin ameli/ahlakı imanın "parçası" görüp ameli olmayanları "kâfir" olarak niteleyip öldürmeleri; Mürciîliği, ikinci bir tanım yapmaya yöneltti. Mürciîliğe göre, iman ve amel birbirinden ayrıdır. Bu yaklaşım, Kur'an açısından doğrudur. Ancak, iman ile amel arasında zorunluluk (sebep-sonuç) ilişkisi mevcuttur: "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz", "Küpün içinde ne varsa dışına o sızar," sözlerinde olduğu gibi. Amel ve iman birlikte "mümin/müslim" olmanın içeriğini oluşturur. Oysa Mürciîliğe göre, sadece iman, "Müslüman" olmaya yetiyordu. Bu yorum, Sünnîlikte zamanla ahlakın zayi olmasını doğurmuştur. Mürciîliğin ikinci yanlışı, "iman"ın tanımındaydı. Onlara göre iman, kalple (zihinsel/kognitif) tasdik/marifetti (kesin kanaat). Oysa Kur'an'da iman, tasdikle birlikte Allah'a karşı huşu (saygı), haşyet (korku), meveddet (sevgi), itminan (güven)... gibi duygusal değerlilik yaşantıları olarak "artan ve eksilen" bir niteliktir. Nitekim, bedevilerin, kendi ilk tasdiklerini kastederek "*İman ettik*," demelerini Allah düzeltmiştir: "*De ki: Hayır, iman etmediniz; sadece 'teslim olduk/tasdik ettik (eslemna)' deyin; iman henüz kalplerinize yerleşmemiştir*" (49/14). "Mümin"i tanımlayan başka bir ayet, ameli imanın "zorunlu" bir sonucu olarak görür (24/62). İngilizcede "inanç" (*belife*) ve "iman" (*faith*) birbirinden ayrılabildiği hâlde, Arapçada bunlar ayrılmamıştır. Eş'ariler de zamanla Mürcienin görüşünü benimsemişlerdir.

Mutezilenin bu konudaki yaklaşımı, Kur'an'a daha yakındır. Onlar, imanın içeriği konusunda "duygusal değerlilik yaşantılarını" kabul ettikleri gibi, iman ile amel arasındaki zorunlu bağı da görmüşlerdi. Ameli/ahlakı olmayanları, "*el-menziletu beyne'l-menzileteyn*= ne mümin ne de kâfir" olarak görmeleri bundandır. Tasdiki başaran, "kâfir" olmaktan çıkmıştır; ameli olmadığı hâlde ise (iman ile amel arasındaki zorunlu bağdan dolayı), "mümin" sıfatını da kazanamamıştır. Yani Türkçe deyim ile sıfatsız, amele, "iki arada, bir derede"dir. Sünnîlikte "dolar" ve "euro" kâğıt paralarının "kimlik" bütünlüğüne gösterilen ihtimamın/itibarın (yırtık ve eksik olan paraların kabul edilmemesi) onda biri, "mümin/Müslüman" olma kimliğine gösterilmemektedir.

5. Ontoloji (Nedensellikten Tecvize)

Doğa kanunlarının (nedenselliğin) yırtılması (*hariku'l-adet*= hârikulade) anlamında peygamberleri desteklemek için "mucize" gösterme geleneğini –işe yaramadığı ve sürekli sihirle karıştırıldığı için– Allah, Hz. Muhammed'de kaldırmıştır (17/59). Doğada zorunlu bir nedenselliğin olduğu sürekli vurgulanarak (*takdir*, *mikdar*, *makdur*); bunun, Allah'ın varlığının-kudretinin ve inayetinin bir göstergesi (*âyet*) olduğu ileri sürülmüştür. Mutezile ve filozof teologlar (İbn Rüşd, Fârâbî, İbn Sînâ), doğa kanunlarının zorunluluğu ile mucize arasında bir çelişki görmeksizin (asıl bu hâlde mucizenin anlamlı olacağını) nedenselliği savunurken; Eş'ariler ve onların ardılları mutasavvıflar, nedenselliği (doğa kanunlarının zorunluluğunu) reddederek her şeyin, her an mümkün (caiz) olduğunu savundular (atomculuk). Bu tutum, doğanın araştırılması azmini, merakını (bilim, keşif, icat) gevşetmiş olabileceği gibi; sihir, keramet, tılsım, cincilik... gibi bâtıl itikat ve hurafenin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bir Türk ezgisinde dendiği gibi: "*Her an her şey olabilir; bugün bana, yarın sana.*"

IV. Türk Antropolojisi-Sünnîliği ve Tasavvuf

"Kuzey İslamı/Türk İslamı" (Güney İslamı/Arap İslamı/Selefiliğe karşıt) olarak nitelenen gövdenin mantığa ve dile gelen

tarafı (kitabî-rasyonel teoloji) "Hanefilik-Maturidilik" iken, ele avuca sığmayan manevi-mitolojik boyutu da tasavvuftur. Hanefî-Maturidiliğin, Buhara-Semerkand'daki (Mâverâünnehir) etkinliği ve orada tasavvufla kurulan eklemlenme (Yesevilik), daha sonra gelip yerleştiğimiz İran, Anadolu ve Balkanlar'da (Selçuklu-Osmanlı) oluşturulan sentezlerden bir hayli farklılığı vardır. İmparatorlukların merkezlerinde Eş'ari-tasavvuf sentezi egemendi. Bir Türk aydının dediği gibi: "Arab'ın kelamı varsa Türk'ün de tasavvufu vardır." Türklerin kendi dillerinde rasyonel teoloji (tefsir, hadis, fıkıh, kelam, felsefe) üretmedikleri, yani "teolojik düşünce" aşamasına geçemedikleri –az sayıda medresede tedris ve talim edilen Arapça metinleri katmıyoruz–; halk kitlelerinin çoğunlukla "mitolojik-dinî düşünme" aşamasında kaldıkları açık bir gerçektir. Eski dinleri olan "Şamanizm" ile kişi kültüne (veli-baba-dede) ve menkıbeye (yatır, türbe, ziyaretgâh) dayanan "tasavvuf" aracılığıyla Müslüman olmanın arasındaki antropolojik ilişki, araştırılmaya değerdir. Yine Amerikalı bir tarihçinin nitelemesiyle Osmanlı, bir "Derviş Devleti"dir. Tasavvufun, Arapların hegemonya döneminde (Abbasiler) teşekkül ettiği hâlde, Türklerin hegemonya döneminde (Selçuklu-Osmanlı) kurumlaşarak (tarikat) geliştiği bilinmektedir. Tasavvufun, Türklerin seciyesine uygunluğundan dolayı, onların dinî-politik akıllarını ciddi düzeyde etkilediği müsellemdir. Ö. L. Barkan, Halil İnalcık, A. Y. Ocak ve M. F. Şeker'in çalışmaları, bu konuyu ele almaları açısından önemlidir. Selçuklu ve Osmanlı imparatorluklarının kurulmasında ve devamında tasavvufun ve tarikatların rolü bilinmektedir. Ancak, bu imparatorlukların yıkılmasında da bu "mitoloji-teoloji"nin ciddi etkisi bulunmaktadır. Rahmetli F. Sabri Ülgener'in çalışmaları, politik-iktisat açısından bu konuyu aydınlatmada önemli katkılar sağlamıştır. Son dönemlerde "Selefilik" ve İŞİD" gibi şiddet eğilimli dinî akımların yükselmesinden dolayı, "Kuzey İslamı" ve "Türk İslamı", hiçbir sorgulamaya tâbi tutulmadan, alternatif bir "teoloji" olarak savunulmaya çalışılmaktadır. Oysa bu kategorinin önemli bir ayağı-bileşeni olan (mitolojik teoloji-teosofi) tasavvufun irdelenmesi gerekiyor. Acil ihtiyacımız olan "hoşgörülü-barışçıl" olmaklığı ileri sürülerek, onun taşıdığı zaaflar

görmezlikten gelinemez. Kaldı ki –Osmanlı'daki isyanları bir kenara bırakalım– son olarak "FETÖ"nün darbe girişimi, "Nakşi" kanadın/tarikatın Cumhuriyet döneminde "Cemaat" adıyla evrilmesi olan "Nurculuk"un bir uzantısı olarak bu kabulü de suya düşürmüştür. Gazâlî'nin çabalarından sonra Sünnîliğe eklemlenen ve o tarihten itibaren de "şeriat" karşısında ve dinin içinde, daha doğrusu dinin üstünde "paralel" bir din muamelesi gören bu gövdenin bazı zaaflarını ortaya koymak gerekir.

1. Duygusal Bir İçerleme ve Uçuklama Olarak "İnziva"

İslam toplumunun çok erken dönemde yaşamış olduğu iç savaş (büyük fitne) ve akabinde neredeyse "seküler" kodlara sahip olan "Emeviler"in zorla iktidara gelmesi, birçok sahabi ve samimi dindarda hayal kırıklığı yaratarak, siyasetten (ganimetten) ve dünyadan koparak inzivaya (*i'tizal*) çekilmeyi doğurmuştur. Peygamber döneminde bu tip azınlık grupların girişimini, Hz. Muhammed'in azarlayarak reddettiğini biliyoruz. "Suffe Ashabı", iddia edildiği gibi tasavvufun başlangıcı değildir; onlar, sahiden yoksul kimselerdi. Sonradan da dağılmıştır. Mistik tip, bir insanlık dini modu olarak evrenseldir. Ancak bireysel olarak kalması evladır. Onun örgütlenerek (tarikat) ortodoksi hâlinde kitleselleşmesi, kitleleri felç edebileceği gibi, ana öğretiyi/teolojiyi de tahrip eder. İslam dünyasında olan biraz da budur. Bu öğretinin "din" hâline gelmesi "Hinduizm"dir: Ganjın, ineğin, farelerin, martıların... tanrısallaşması, kavramdan-fizikten kopma; sanrıların cenneti; ruhun şiirsel/coşkusal, başıboş rüya görmesi...

2. "Duygu/Maneviyat (Merhamet-Sevgi)" Boyutunun Doldurulması (İslam'daki Hristiyanlık)

Hristiyanlığın, Yahudilikteki dünyevilik, sertlik ve lafızcılığa aksülamel olarak merhamet, sevgi ve maneviyat olarak doğduğu bilinmektedir. "*Ruhbanlığı, daha sonra 'bid'at' olarak icat ettiler*" (57/27). İslam da, 610 ila 632 yılları arasında Mekke'deki ilk on üç yıl "soğuk savaş"; takip eden Medine dönemindeki on yıl "sıcak savaş"; ondan sonraki yüz yıl "iç savaş"

tarafı (kitabî-rasyonel teoloji) "Hanefilik-Maturidilik" iken, ele avuca sığmayan manevi-mitolojik boyutu da tasavvuftur. Hanefi-Maturidiliğin, Buhara-Semerkand'daki (Mâverâünnehir) etkinliği ve orada tasavvufla kurulan eklemlenme (Yesevilik), daha sonra gelip yerleştiğimiz İran, Anadolu ve Balkanlar'da (Selçuklu-Osmanlı) oluşturulan sentezlerden bir hayli farklılığı vardır. İmparatorlukların merkezlerinde Eş'ari-tasavvuf sentezi egemendi. Bir Türk aydının dediği gibi: "Arab'ın kelamı varsa Türk'ün de tasavvufu vardır." Türklerin kendi dillerinde rasyonel teoloji (tefsir, hadis, fıkıh, kelam, felsefe) üretmedikleri, yani "teolojik düşünce" aşamasına geçemedikleri –az sayıda medresede tedris ve talim edilen Arapça metinleri katmıyoruz–; halk kitlelerinin çoğunlukla "mitolojik-dinî düşünme" aşamasında kaldıkları açık bir gerçektir. Eski dinleri olan "Şamanizm" ile kişi kültüne (veli-baba-dede) ve menkıbeye (yatır, türbe, ziyaretgâh) dayanan "tasavvuf" aracılığıyla Müslüman olmanın arasındaki antropolojik ilişki, araştırılmaya değerdir. Yine Amerikalı bir tarihçinin nitelemesiyle Osmanlı, bir "Derviş Devleti"dir. Tasavvufun, Arapların hegemonya döneminde (Abbasiler) teşekkül ettiği hâlde, Türklerin hegemonya döneminde (Selçuklu-Osmanlı) kurumlaşarak (tarikat) geliştiği bilinmektedir. Tasavvufun, Türklerin seciyesine uygunluğundan dolayı, onların dinî-politik akıllarını ciddi düzeyde etkilediği müsellemdir. Ö. L. Barkan, Halil İnalcık, A. Y. Ocak ve M. F. Şeker'in çalışmaları, bu konuyu ele almaları açısından önemlidir. Selçuklu ve Osmanlı imparatorluklarının kurulmasında ve devamında tasavvufun ve tarikatların rolü bilinmektedir. Ancak, bu imparatorlukların yıkılmasında da bu "mitoloji-teoloji"nin ciddi etkisi bulunmaktadır. Rahmetli F. Sabri Ülgener'in çalışmaları, politik-iktisat açısından bu konuyu aydınlatmada önemli katkılar sağlamıştır. Son dönemlerde "Selefilik" ve İŞİD" gibi şiddet eğilimli dinî akımların yükselmesinden dolayı, "Kuzey İslamı" ve "Türk İslamı", hiçbir sorgulamaya tâbi tutulmadan, alternatif bir "teoloji" olarak savunulmaya çalışılmaktadır. Oysa bu kategorinin önemli bir ayağı-bileşeni olan (mitolojik teoloji-teosofi) tasavvufun irdelenmesi gerekiyor. Acil ihtiyacımız olan "hoşgörülü-barışçıl" olmaklığı ileri sürülerek, onun taşıdığı zaaflar

görmezlikten gelinemez. Kaldı ki –Osmanlı'daki isyanları bir kenara bırakalım– son olarak "FETÖ"nün darbe girişimi, "Nakşi" kanadın/tarikatın Cumhuriyet döneminde "Cemaat" adıyla evrilmesi olan "Nurculuk"un bir uzantısı olarak bu kabulü de suya düşürmüştür. Gazâlî'nin çabalarından sonra Sünnîliğe eklemlenen ve o tarihten itibaren de "şeriat" karşısında ve dinin içinde, daha doğrusu dinin üstünde "paralel" bir din muamelesi gören bu gövdenin bazı zaaflarını ortaya koymak gerekir.

1. Duygusal Bir İçerleme ve Uçuklama Olarak "İnziva"

İslam toplumunun çok erken dönemde yaşamış olduğu iç savaş (büyük fitne) ve akabinde neredeyse "seküler" kodlara sahip olan "Emeviler"in zorla iktidara gelmesi, birçok sahabi ve samimi dindarda hayal kırıklığı yaratarak, siyasetten (ganimetten) ve dünyadan koparak inzivaya (*i'tizal*) çekilmeyi doğurmuştur. Peygamber döneminde bu tip azınlık grupların girişimini, Hz. Muhammed'in azarlayarak reddettiğini biliyoruz. "Suffe Ashabı", iddia edildiği gibi tasavvufun başlangıcı değildir; onlar, sahiden yoksul kimselerdi. Sonradan da dağılmıştır. Mistik tip, bir insanlık dini modu olarak evrenseldir. Ancak bireysel olarak kalması evladır. Onun örgütlenerek (tarikat) ortodoksi hâlinde kitleselleşmesi, kitleleri felç edebileceği gibi, ana öğretiyi/teolojiyi de tahrip eder. İslam dünyasında olan biraz da budur. Bu öğretinin "din" hâline gelmesi "Hinduizm"dir: Ganjın, ineğin, farelerin, martıların... tanrısallaşması, kavramdan-fizikten kopma; sanrıların cenneti; ruhun şiirsel/coşkusal, başıboş rüya görmesi...

2. "Duygu/Maneviyat (Merhamet-Sevgi)" Boyutunun Doldurulması (İslam'daki Hristiyanlık)

Hristiyanlığın, Yahudilikteki dünyevilik, sertlik ve lafızcılığa aksülamel olarak merhamet, sevgi ve maneviyat olarak doğduğu bilinmektedir. "*Ruhbanlığı, daha sonra 'bid'at' olarak icat ettiler*" (57/27). İslam da, 610 ila 632 yılları arasında Mekke'deki ilk on üç yıl "soğuk savaş"; takip eden Medine dönemindeki on yıl "sıcak savaş"; ondan sonraki yüz yıl "iç savaş"

ve devam eden tarihler ise "fütuhat" olarak "dış savaş" hâlinde geçmiştir. Müşrik Araplar ve Yahudilerin sebebiyet verdiği bu "sürekli savaş" durumu, Kur'an'da ahlaki değer olarak sadece "adalet"in tecelli etmesini doğurmuştur. Dinin merhamet ve sevgi değerlerini –bir anlamda zorunlu olarak– açıkta bırakmıştır. İnsani ilişkilerde/yatay olarak "sevgi"den bahsedilmediği gibi, "merhamet" de bir kez tavsiye edilir (90/17).

Diğer taraftan düşünce, duygu ve davranıştan oluşan dinsel akt; erken dönemde, koşulların zorlamasıyla "düşünce" boyutunun Mutezile aracılığıyla "kelam" disiplininde *kuru* bir akılcılık (*cedel*); yine tarihsel koşulların zorlamasıyla "davranış" boyutunun "fıkıh"ta –ahlaktan koparak– *kılı kırk yaran* zahir/şekilcilik olarak tezahür etmesini doğurarak, dinin "duygu" boyutunun açıkta kalmasını intac etmiştir. Dolayısıyla "tasavvuf", bu boyutun, genetiği dışarıdan (mistisizm), yani İslam'ın yayıldığı coğrafyadan (Hinduizm, Maniheizm, Yeni Platonculuk, Hermetizm) gelerek doldurmasıdır. Tıpkı "meyve kurdu" gibi. Meyve kurdunun genetiği, meyveyle aynı değildir; fakat beslenmesini meyveden yapar. Merhum M. A. Câbirî, çalışmalarında bu eklemlenmenin hangi şehirlerde, hangi eserler ve hangi kişiler aracılığıyla gerçekleştiğini detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Kitleler, Kur'an'a yaklaşamazken, hadislerle birlikte Gazâlî'nin *İhyâu'l-Ulûmiddîn*'i ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini, Yunus Emre ve Hacı Bektaş'ın *Divan*'larını *severek* okumuştur. Kur'an, daha ziyade namazlarda ve törenlerde tapınım/ritüel/ibadet aracı olarak "anlamadan" okunmuştur. Daha önce yazmış olduğum gibi, bu duygu boyutunu ikame etmenin "tasavvuf" dışında Hz. Ali, Hasan-ı Basrî, Muhâsibî, İzz b. Abdüsselâm, Râğıb İsfahânî, Amr b. Ubeyd, Ebî Duâd... gibi "aklı başında" ama aynı zamanda "maneviyat" sahibi, "muttaki" zayıf bir damarı da vardır. İbn Haldûn'un *Şifâu's-Sâil*'de bu damarı, "takva ve istikamet" adı ile tasavvufun "ilk aşaması" olarak nitelemesi yanlıştır. Bu damar, organik olarak İslam'a aittir; geliştirilebilirdi.

3. Dünya ile Bağların Gevşetilmesi/Zühd

Kur'an, insanın dünya nimetleri ve içgüdülerle bağının nasıl olması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu bağ, genel hatlarıyla olumludur. Tuğyan ve israf, yasaklanmıştır. Oysa tasavvuf, bu bağı Hinduizm ve Yeni Platonculukta olduğu gibi gevşeterek, içgüdülere (nefse) kök söktürerek/öldürerek (*fenâ*) dünyadan (nimetlerden-içgüdülerden) uzaklaşmayı, zühd'ü, inziva'yı, uzlet'i salık vermiştir. Kur'an'ın odak ahlaki kavramı olan "takva", "zühd" ile yer değiştirmiştir; oysa zühd, Kur'an'da olumlu ahlaki bir kavram değildir (12/20). Kur'an'ın ahlaki kavramları dünyanın içinde, ona dalarak, onu ıslah etmek yönündedir (amel-i salih/*cihâd*). Kur'an'da olmayan "ruh-beden" ayrımı yapılarak, ruhun lehine ve bedenin aleyhine dinsel-ahlaki bir söylem/propaganda geliştirilmiştir.

4. Kur'an'ın "Ahlak" Davasının "Ontoloji"ye Dönüştürülmesi (Vahdet-i Vücut)

Kur'an, baştan sona kadar iman-küfür, adalet-zulüm, dünya-ahiret, hizbullah-hizbuşşeytan, hakk-bâtıl... şeklinde bir ahlak, sorumluluk, özgürlük ve denenme davasıdır. Oysa geç dönemlerde İbn Arabî ve muakkiplerinin geliştirdikleri "vahdet-i vücûd" teorisi, bu davayı bir "ontoloji" davasına çevirerek Kur'an'daki kavram çiftleri arasındaki uçurumu ortadan kaldırır. Olup biten her şey, onun "tekvini" iradesinin tecellisidir. Fazlurrahman'ın dediği gibi, Eş'arilikteki iradî/ahlaki cebir/kader (zorunluluk) burada ontolojik cebre dönüşmüştür. İbn Teymiyye ve İbn Haldûn'un bu teoriye yaptığı saldırılar, bu teorinin Arap coğrafyasında itibar görmesini büyük ölçüde engellediği hâlde, Türk-İran coğrafyasında hayli ilgi görmüştür (Mevlânâ, Konevî, Yunus Emre, Dâvûd el-Kayserî, Niyazi Mısrî...) Hazret, Araplar tarafından "Şeyhü'l-Ekfer" olarak nitelenirken, Türkler tarafından "Şeyhü'l-Ekber" olarak nitelenmiştir.

5. Mantık ve Gramerden/Dilden Kopuş (Bâtın-İlham)

Kur'an, bütünüyle "din" davasını Arap dilinin gramer kuralları ve bilinen edebî sanatları (belağat) içinde akla, mantığa ve sağduyuya dayanarak inşa eder. Anlaşılır olmak (fasih, mübin, beliğ), en temel vasfıdır. Beyan ilimleri (sarf-nahiv, tefsir, hadis, fıkıh, kelam) bu çerçevede Kur'an'ı anlamaya çalışmışlardır. Oysa tasavvuf, bütün bu çabayı "kabuk", " zahir" olarak niteleyip metnin altına ve arkasına mevhum bir "öz" ve "bâtın" ekleyerek ilham yoluyla bunları sadece kendilerinin keşfettiklerini iddia etmişlerdir (iş'arî tefsir). Karınlarından konuştukları hâlde, manaları direkt Allah'tan aldıklarını iddia etmişlerdir. "Bana yazdırıldı.." söyleminin sebebi budur. Kadı Abdülcebbâr'ın dediği gibi, Kur'an'ın zahiri (gramatik-mantıki) anlamının ötesinde bir de "bâtınî" anlamın olduğunu iddia etmek, Allah'ın Araplara anlamadıkları bir dilde hitap etmiş olduğunu iddia etmekle eş anlamlıdır.

V. Arap Antropolojisi-Sünnîliği ve Selefîlik

Genel olarak, "Rey Ehli"nin Arap olmayan "mevali"den oluştuğu hâlde, "Hadis/Eser/Rivayet/Sünnet Ehli"nin Araplardan oluştuğu bilinmektedir. "Ehl-i Sünnet-i Hasse= Öz Ehl-i Sünnet" olarak isimlendirilen ve daha sonraları "Selefiyye" olarak anılan grubun münhasıran Araplardan oluştuğu da bilinmektedir. Din ile kültür ve ruh-akıl arasındaki yapısalcı tezi göz önünde bulundurursak, bu anlaşılır bir şeydir. Bu grubun din algısı, Haricîlerin uzantısı olarak "din"in sadece Kur'an ve hadislerden oluştuğu ve insan düşüncesinin asla dinî metinleri yorumlayamayacağı kabulüdür. Yani dinî metinler (Kur'an ve hadisler), lafzî-literal olarak anlaşılmak zorundadır. Orta dönemlerde İbn Teymiyye ve Zahirilik mezhebi, bu yorumun devamıydı. 19. yüzyılda Arabistan'da ortaya çıkan "Vehhabilik" bu yorumun yeni bir versiyonuydu. Şimdilerde ortaya çıkan "İŞİD" de bu yorumun çağdaş versiyonudur. Bu yorumdaki "sertlik" ile –sertleşmede Batı ve İsrail'in yarattığı kolonyalist baskının payını görerek– Arapların çöl şartlarında yaşıyor olmaktan kaynaklanan şiddete eğilimli olma arasında nedensel

bir ilişki var gibi görünüyor. Diğer türlü, Endonezyalı ve Malezyalı Müslümanların burunlarının dibindeki "Avustralya" kıtasını "feth"etmemelerini anlayamayız.

VI. Sonuç

Bütün bu söylediklerimizde bir anlam varsa oturup "Sünnîlik" dediğimiz teolojik (insan yapımı) kategoriyi yeniden tartışıp yenilemeliyiz. "Sünnî aksı koruyalım," diye ezbere konuşmanın bir faydası yoktur. Son musibet, bin nasihatten evla olarak bu sonucu intac etmeyecek ise ne musibet tükenir ne de nasihat. Sünnîliğin, İslam toplumlarında neden modern seküler Batı uygarlığının meydan okumasına zamanında karşı bir *challenge* yaratamadığını düşünmek istiyorsak, insan yapımı bu teolojik kategoriyi irdelemek, sökmek ve yeniden yapmak zorundayız.

İmanın Ahlaki Temeli ve Din

I

1. İbrahimî Monoteist (Vahiy-Peygamber) Dinin Ahlak Metafiziği

Din özünde bir "ilişki"dir. 1) Allah ile ilişki (iman-ibadet). 2) İnsanlık ile ilişki (salih amel: merhamet-adalet). Dinin ilk bölümü olan Allah ile ilişkinin, yani iman kısmının iki boyutu vardır: a) Nedenselliğe dayalı mantıki çıkarım (ilk neden, sâni/*dizainar*, eserden müessire geçiş) yani doğru düşünme. b) Varlığın (insanın kendi de dâhil) "verili" oluşunun manidarlığını ("Bu değirmenin suyu nereden geliyor?") ahlaki bir saikle bir ihsan, ikram, lütuf, bahş olarak duyumsama-düşünme (anlama-yorumlama) ve bunun "Veren"ini sorumluluk, minnet, şükranla keşfetme (iman) ve ona saygısını değişik formlarda (menâsik) ifade etmektir (ibadet). İkincisi olan insanlıkla ilişkide de, hemcinsine karşı empati duyabildiği oranda "merhamet" etmek ve menfaatin altın kuralı olarak da: "Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapmama" olarak "adalet"tir. "Allah rızası"nı kazanmak da, yatay düzlemde erdemli olmanın bir saiki olarak –nadir de olsa– mevcuttur (2/208, 265; 4/114; 30/38-39). Bu ahlaki kabiliyet, genel olarak "vicdan/basiret/*lübb*" olarak isimlendirilir ve Kur'an'a göre yaratılışta Tanrı tarafından insan tabiatına yerleştirilmiştir. Tanrı ile insan cinsi arasındaki ahlaki bir ilişki olarak din, Kur'an'da "ezelî misak" kavramıyla bir sözleşmeye dayanır. İlişki Kant, Derrida ve Levinas'ın ahlak teorilerinde olduğu gibi salt insani düzlemde "asimetrik" değil, simetriktir (karşılılık-bakışımlılık). Tanrı'nın insana lütuflarını ifade eden: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna, insanlık modu/ruhu: "Tabi ki Rabbimizsin," cevabını vermiştir (7/172). Dolayısıyla Tanrı'nın insan cinsi için otorite olması,

salt güç olmaklıktan değil, insan hakkındaki hayırhah edimlerinden (ihsan-ikram, lütuf, kerem, rahmet...) ve taşıdığı ahlaki sıfatlarından doğmaktadır. İnsanın ahlaki kapasitesiyle keşfedilen Tanrı, dönüp ahlakın sigortası olur. "Yemin" olayı, bunun ifadesidir.

Kant'ın –Allah'ı dışlayan– ancak "pratik ahlak" olarak da isimlendirdiği "ödev" kavramı, Levinas'ın Tanrı'yı dışlamayan "öteki" kavramı, iddia ettikleri gibi insanın bilişsel yetilerini dışlamak zorunda olmayan (akıl öncesi olmayan), bu insanın ilk sorumluluğunu veya Levinas'ın deyişiyle "Etik, ilk felsefe"yi ifade eder. Kur'an, ahlaki tutum ile ahlaki epistemoloji arasındaki diyalektik ilişkiyi ve iç içeliği/kopmazlığı vazeder (92/5-10). Felsefe, genellikle "özne-nesne" ayrımıyla epistemolojiyi ontolojiye (bilim-mantık), ahlakı da mahiyeti bulutumsu olan "duygu"lara indirgemiştir. Mantıkçı pozitivizm de sonun da "anlamı/doğruluğu" önermelerin mantıki veya dilsel yapılarına indirgeyerek ahlaki önermelerin anlamlılığını bütünüyle reddetmiştir. Wittgenstein'ın ikinci döneminde çekingen bir şekilde dili-varlığı-mantığı aşan alanda "susmayı" terk etmeden "mistik olan" diye ahlaka/dine bir alan açtığını bilmekteyiz. Amelî-ahlaki olan, aynı zamanda "akli" olması nitelemesi ile, Kur'an'da daima vaki'î/gerçek/ontik (bilimsel= nedensel/ *causal-rational*) olanı aşar. Bu aşmayı göze almak, önemli bir "cürettir"; ama aynı oranda büyük de bir "risk"tir. Çünkü bu metafizik ve ahlaki alan, –eğer olgusal-mantıksal ve kavramsal olandan ipini kopardığında– dinler tarihinin ortaya koyduğu gibi vehim, hayal, bâtın, zan, hurafeler bataklığıdır.

Vahiy-peygamber esasına dayanan ve yaklaşık MÖ 3500'lerde Hz. Nûh ile başlayıp Hz. İbrahim ile devam eden teistik din olarak Yahudilik-Hristiyanlık ve İslam, bozulmamış hâliyle Tanrı'nın tekliğini ve insanın ahlaki bağlamda hayatta/dünyada kendini ıslah-dünyayı imar misyonu olan "denenme" amacıyla yaratıldığını öğretir. Tanrı, insana tanıdığı özgürlük alanında kendi iradesini geri çekerek bir nevi "risk"e girmiştir. Tanrılık, su sızdırmayan "mükemmel" düzenler yaratmanın yanında, risk almaktır da. Risk almayan,

Tanrı olamaz. İnsanlık kategorisi, Tanrı'nın en önemli/ciddi (*bi'l-hakk*) projesidir. Filozofların kılı kıpırdamayan "mutlak" Tanrı tasavvuru (*vâcibü'l-vücûd*, ilk/yeterli neden, en yüksek iyilik ideası vs.) "mürîd" ve "faâl" olamaz. Zira: "*O her an yeni bir iş ve durumdadır*" (55/29 ") ve "*O, varoluşu yaratmaya başlamıştır ve onu yenilemektedir*" (10/4; 27/64; 35/1...). Denenmenin ahlaki sonucu olarak da "ahiret" konulmuştur.

İnsanlık tarihi göz önünde tutulduğu takdirde insanlık, Tanrı'yı tek olarak takdir etmekte ve ortada olmadığı için de (*gayb*) ahlaki niteliklerini (sıfatlar) takdir etmekte pek başarılı olamamıştır. İlahî pedagoji programı olarak "vahiy-peygamberlik" kurumuna ve çabasına rağmen, iman ve ahlak davası tarihte pek tutmamıştır (kıssalar, 29/40). Son üç peygamberden (Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed) ilk ikisininki yanlış tutmuş (tahrif); ancak son peygamberin aldığı vahiyler sahih olarak korunmuş; fakat onun davası da, ölümünden sonra siyasi (Haricî-Şiî-Sünnî) ve teolojik (Eş'arilik-Mutezile-tasavvuf) olarak belli oranda deformasyona uğramıştır.

İnsanın Tanrı'ya karşı ahlaki sorumluluğu, minnettarlık ve şükran hissiyle iman ve O'na saygı ifade etmek olarak ibadettir. İnsana karşı ahlaki sorumluluğu ise empatiden doğacak merhamet ve menfaatten doğacak adalettir. Bu kadarı, resmî "din" (vahiy-peygamber) olmaksızın evrensel denenmenin koşullarıdır (21/94; 40/40; 41/30). Yahudiliğin "seçilmişlik", Hristiyanların "kurtulmuşluk" ve Batı'nın "üstünlük" dogmaları asılsızdır. Vahiy ve peygamberler, bu iki ahlaki sorumluluğu, Tanrı'nın "tavsiyesi-emri" olarak teşvik etmiş; bilgisel olarak daha da netleştirmiş ve bu denenmenin ahlaki sonucunu (ahiret/cennet-cehennem) yine teşvik ve tavsiye bağlamında vurgulamışlardır. Minnet/şükran ve merhamet salt ahlaki tutumlarken; menfaat/adalet, yani ahiret pragmatik-faydacı (ekonomik) ahlaki-hukuki bir ilkedir. Kur'an'da Allah, kendisiyle insan arasındaki ilişkide adaletini vurguladığı kadar, merhametini ve sevgisini de vurgular. Ancak, insanların kendi aralarındaki ahlaki ilişkide "sevgi ve merhamet" erdemleri son derece azdır (23/96; 13/22; 41/34-

35; 30/21; 90/17). Bu düzlemde ağırlıklı olarak "veresiye ticaret ekonomisi" olarak "adalet" (ahiret) vurgulanır. Bunun sebebi, muhtemelen Arapların ahlaki hazır bulunuş seviyeleridir. Söylemin bu yapısına rağmen, ta başından beri Müslümanlarda bu iki erdemin olmadığı anlamına gelmez.

2. Ahlak Metafizikleri Karşısında Kur'an'ın Yeri

Platon'un ve Aristo'nun "mutlulukçu" ahlak teorileri, Tanrı'ya karşı sorumluluğu işin içine katmazlar. J. S. Mill'in "utulitarizm"i, W. James'in "pragmatizm"i, bu mutluluğu fayda ve yarar olarak yine insani düzlemde vazederler. Kant'ın "ödev" ahlakı, mutluluk ve yararı reddederek "insan onuruna saygı"yı ahlaki ödev olarak vazeder (ödevden dolayı eylemde bulunmak). Kant'a göre de insanın Tanrı'ya karşı herhangi bir ahlaki "ödev"i yoktur. Olsa da zaten bilemez.[1]Tanrı, Kant'ın ahlak teorisinde ödevini yerine getiren insanın hak ettiği mutluluğu yaşaması için ruhun ölümsüzlüğü (ahiret) ile birlikte "gerekli" bir aktör olarak (postüla-koyut) sonradan devreye girer. Kant'ın kategorik buyruk mesabesindeki "ödev"inin yerini Kur'an'da nimet/rahmet/lütuf/ikram/ihsan/bahşedilmiş olmaklığın (manidar verilmişliğin) karşılığı olarak, O'na karşı şükran (iman) ve hemcinsimize karşı empatinin ürünü olan merhamet alır.

İnsanın ahlaki bağlamda vicdani hazır bulunuşluluğunun zamanla geliştiğini söyleyebiliriz. Ancak, ahlaki iradesinin geliştiğine dair bilinen tarihte pek bir şey söylemek mümkün değildir. Bu konuda, ne "ilerlemeci" tarih algısı ne de "kısır döngüsel" tarih algısı doğru değildir. Ahlaki bağlamda insanlık tarihi açık-mümkün ve zikzaklıdır.

3. Dinî Ahlakın Karşı Karşıya Bulunduğu Tehlike

İman-ibadet ve ahlak (din), insanın düşünme-duygu (vicdan) ve davranış kapasitelerinin birlikte olmasıyla gerçekleşebilir. Cehalet, taklit, alışkanlık, mistifikasyon, asli/sahih

1 "There are no special duties to God in a universal religion. For God can receive nothing from us; we cannot act for Him, nor yet upon Him" https//www.webpages.uidaho.edu/ngier/103/kantpp.htm

dinî duyarlılığın yokluğudur. Başı/kafası boş (cahil) veya kilitli (taklitçi/dogmatik/Selefî) olanın gönlü/kalbi katı ve karadır. Kafası sadece mantıkla-bilgiyle dolu olanın da gönlü/kalbi boştur. Bu hâle dönüşen dindardan pek hayır beklenmez. Kur'an, doğadaki nedensellikten-kozmostan kalkarak/yola çıkarak (delil-burhan, sultan) bunun ötesine yönelen bir maneviyat/manidarlık (iman ve ahlak) önerir. Dinlerin en büyük zaafı, insanın cehaleti ve hayvanlığı (sürü-canavar) ile karıştırılmasıdır. İnsanı insan yapan temel aktlar, düşünme faaliyeti ve onunla iç içe olan ahlaki duygusal değerlilik yaşantılarıdır (vicdan-kalp). Vahiy ve peygamberler, bu aktları aktifleştirerek insanı cehalet ve hayvanlıktan uzaklaştırıp onu medenileştirmeye, özgürleştirmeye çalışmışlardır. Müminler bu moddan çıkıp cehalet-taklit ve hayvanlık moduna düştükleri andan itibaren, din sefalet ve zulüm aracı hâline gelmektedir. Hasbî olmak, dinî bir erdemdir. Ancak, "muhasibi" olmak (düşünce, sorgulama, itiraz etme) ile birlikte bu erdem sonuç verir. İkinci olmadığı takdirde, yani cehalet, taklit ve alışkanlık hâlinde samimiyet dinde coşkulu bir "kötülük" kaynağı hâline gelebilir.

Dinin ocağı vahiy; ateşi, vicdandır. Ocak, ateşi yakmak ve korumak/tüttürmek içindir. Ateş sönerse ocakta küller kalır. Ocaktaki ateşle insanların kalbindeki "vicdan" ateşi, aynı ateştir. Kur'an'daki "ateş" ile, kalplerimizdeki potansiyel ateşi tutuşturabiliriz. Ancak bu iş için gerekli dış (hava/oksijen) ortam, günümüzde hayli zor ve çetindir. Dış dünya fırtına, yoğun yağmur ve çamurdur: Sekülarizm, kapitalizm, teknoloji, postmodernizm, nihilizm. Vicdanı "tohum" metaforuyla ifade edecek olursak, iklim kurak, yeryüzü hayli çölleşmiştir.

Kutsal kitapların aslında/orijinalinde dinin düşünce, duygu ve davranış boyutları, birlikte verilmiştir. Daha sonraları düşünce ve vicdan boyutunun kitapla (Kur'an-hadis) sınırlandırılıp bireysel olarak gelecek kuşaklar için iptal edilmesi, yani temel kaynaklara "örneklik" yerine, "ölçü" olarak bakılması, dindarları ahlaki bağlamda kısırlığa sevk etmiştir. Mutlaklaştırma, bir taraftan müminlerin Tanrı'ya karşı saygısının-itaa-

tinin bir ifadesiyken aynı zamanda onların tembelliğinin-duyarsızlığının ifadesidir. Kur'an'daki tümellerin tarihsel/tikel örnekliklerini mutlaklaştırarak tikel hakikatlerin/insanlık durumlarının biricikliğini arama meşakketini/zorluğunu ıskalamaktır. Oysa Kur'an: "*Hakkında bilgin olmayan şeyin peşine düşme*" (17/36) ve "*Hiç kimse diğerinin sorumluluğunu üstlenemez*" (35/18) diyerek hakikati görmenin ve onun sorumluluğunu üstlenmenin tekilliğini vurgulamıştır. Bunu söylemekle gelenek, kural, kod, alışkanlık, kurum oluşturmayı (şeriat) reddetmiş olmuyoruz; bunları sürekli yenilemenin (*tecdîd/up date*) zorunluluğuna işaret etmek istiyoruz. İslam'da bu süreç Selefîlik ve Sünnîlikle oluşmuştur. Düşünceyi (duygu boyutunu büyük oranda ihmal ederek) devam ettirmek isteyen "Rey Ehli" başarılı olamamıştır. Kur'an'da Allah'ın kendisinin kullandığı ve insana da kullanmasını (düşünme) her sayfada tavsiye ettiği akıl –Rey Ehline karşıt olarak– İmam Şâfiî ve Selefîler tarafından "heva" ile yaftalanmıştır. Yine Kur'an'da Allah'ın otoritesi, neredeyse her sayfada anlam ve gerekçeyle temellendirilirken, Şâfiî-Eş'arî ve Selefîler tarafından koşulsuz/mutlak güce kesin (Hikmetinden sual olunmaz) boyun eğme (itaat), dindarlığın en yüksek hâli olarak tescil edilmiştir... Tasavvufta ise keşf, ilham, sezgi kavramları –ki hepsi aklın/kalbin ve dilin/mananın dünyasına aittirler– ile "mana/manevilikten (kelimeye dökülebilme) kopan; "bâtıniliği/gizliliği" önemseyip "aklı" lanetleyen bir tutum ortaya çıkmıştır.

Biz ve öteki yaratma (müminler-kâfirler), hak-bâtıl/hidayet-dalalet oluşturma (müstakim olanlar-dalalette/sapık-zındık olanlar) ve sabit/değişmez/mutlak olan-değişebilenler/izafi olanlar kategorileri, insanın düşünme ve vicdan kabiliyetlerini –Tanrı'nın birincilerin arkasında olması hasebiyle– dumura uğratmıştır. Bu zihinsel yapı, beğenmediğimiz, bizden olmayan kişilerin ıstıraplarına karşı güçlü bir ahlaki duyarsızlık yaratır.

4. Akîl-Baliğ Olma ve Çocuk Yaşta Din Eğitimi

Bütün dinlerde geçerli olan, daha çocuk yaştayken, akîl-baliğ olmadan, dinî dogma ve doktrinlerin insan yavruları-

na şartlandırılarak beyinlerine kazınması, insan hakları/ *makâsidu'ş-şeri'a* açısından büyük bir zulümdür. Yetişkin hâle geldikten sonra bu kabullerin sökülmesi, neredeyse imkânsız hâle gelmektedir. Toplumsal birlik ve siyasi istikrar uğruna insanların hayatını karartan bu uygulama iptal edilmeli ve çocuklar, erişkin (akîl-baliğ) hâle geldikten sonra onlara dinler anlatılmalıdır. Bundan, ancak kendine güvenemeyen, dogmaları katı-saçma olan ilkel dinler korkar. Hz. Nûh, kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakmamak üzere yok etmesini Allah'tan istemiş ve gerekçe olarak da: "*Çünkü Sen onları bırakırsan, insanları saptırıp sadece ahlaksız ve kâfir kimseler yetiştirirler (doğururlar)*" (71/27) demiştir. Hz. Nûh'un gerekçesini doğuran ahlaki husus, bahsetmiş olduğumuz yanlışlıktır. İslam, kendini yetişkinlere gönüllü olarak kabul ettirerek hayata başlamış bir dindir. Çocuk yaşta insanları kapatma teşebbüsü, bir tür korsanlıktır. Millî eğitimler, –çocuklar akîl-baliğ oluncaya kadar– meslek eğitiminin ötesinde, onlara âdâb-ı muaşeret, ahlak, yabancı dil ve insan olma aktlarını yaratıcı bir şekilde nasıl aktifleştirebileceklerinin eğitimini vermelidirler.

J. Piaget'in zihinsel gelişim kuramında 0-7 yaş arası "işlem öncesi" (oyun); 7-11 yaş arası "somut işlemler dönemi"; 11-15 yaş arası ise "soyut işlemler dönemi"dir.[2] Din de doğası gereği ancak soyut bir mevzu olduğu için, ancak akîl-baliğ olduktan sonra kavratılacak bir mevzudur.

5. İslam'ın Maneviyat Macerası

İslam için konuşacak olursak, düşünce boyutu, yayıldığı coğrafyada mevcut olan kadîm din ve felsefelerin yönelttikleri eleştirileri karşılamak için kuru, yavan, şekilsel akılcılık olarak kelamda gerçekleşmiştir (Mutezile-Mürcie). Kısa sürede demografinin artması sonucu zuhur eden toplumsal sorunları çözmek için kılı kırk yaran zahiri, şekilci, formel davranış/ muamelat boyutu "fıkıh"ta gerçekleşmiştir. Duygu boyutu, akıl ve davranışla birlikte ele alınmadığı için, boşlukta kalmış;

2 www.dym.info/bilissel-gelisim.kuramları/

daha sonra "salt duygu" olarak "tasavvuf" şeklinde tecessüm etmiştir. Yine antropolojik olarak Arapların –İbn Haldûn'un *Mukaddime*'de genişçe izah ettiği gibi– şiddete teşne bir halk olmaları (ficar savaşları-çapul yapma), İslam başladıktan sonra yoğun olarak aktüelleşmiş; Mekke dönemi boyunca Müslümanlar pasif kalmalarına rağmen, önce Habeşistan'a bilahare Medine'ye göç etmek ve orada da kendilerini korumak için şiddete başvurmak zorunda kalmışlardır. Bu sebepten, Kur'an yoğun olarak tehdit (kıyamet-cehennem), tahattur (helak tarihi/kıssalar) ve kıtal sahneleriyle doludur. Nitekim Arapların tabiatındaki bu şiddet, nüzul süreci boyunca geriletilemediği için, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yaklaşık yüz yıl boyunca "iç savaş" (Ridde, Cemel, Sıffîn, Kerbela, Emevi-Abbasi kavgası), daha sonra da saldırı savaşı (*dârü'l-harb-cihâd*) olarak sürmüştür. Yeni Müslüman olmuş kitleler, dinî hamiyet-takva/dindarlık kazanmak için kolayca –içeriğinin sertliğinden dolayı– Kur'an'a yaklaşamadıkları gibi, erken dönem olaylarını da hatırlamak istememişlerdir. İmam Şâfiî'nin "Onların kılıçlarıyla katıldıkları hadiselere biz dillerimizle katılmayalım," sözü, bunu ifade eder. Dindarlık (takva), ikinci yüzyıldan itibaren derlenen "hadis"lerin okunması ve "tasavvuf"a meyledilerek sağlanmaya çalışılmıştır (Sünnîlik). Sadece Kur'an'ı ve hadisleri okuyan Araplar ise "Selefî" olarak dindarlıklarını ifade etmişlerdir.

Semitik peygamberlerde temel bir idea olan yeryüzünün imarı ve insan soyunun ıslahı fikrini devam ettiren Kur'an'ın "dünya görüşü"nün aksine, çok önceleri Hermesçilikte, Hindistan'da, Yeni Platonculukta ve en son olarak Hristiyanlıkta kristalleşen, dünyaya-hayata ve insana kötümser bakan zahit dünya görüşü, tasavvufta tecessüm etmiştir. Sahabeden Hz. Ali, tâbiûndan Hasan el-Basrî, üçüncü kuşaktan Amr b. Ubeyd, Ebû Müslim Horasânî gibi şahıslar, mitoloji ve mistikliğe düşmeden manidar/manevi bir dindarlık (takva) örnekliği ortaya koymuşlardır. Bu zayıf damar, maalesef zamanla yok olmuştur.

6. Hakikatin Ahlaki Epistemolojisi

Kendini ilim, hikmet, nur, hak, hidayet, furkan, tezekkür, kalb-i selim, basiret... olarak tanıtan Kur'an; düşünme ve duygunun birlikteliği olarak aktif vicdanın tezahürüdür. Vicdanı diriltme çabası olarak Kur'an, paradoksal olarak ancak vicdanı diri olanlara etki eder (36/70). Kur'an Allah'ın, insanın kalbi, dili aracılığıyla insana hitabıdır. Vahiy, insan aklının ve kalbinin alternatifi değildir. Onlarla arasında sadece derece farkı vardır. Kendini, insanın bilgi aktları olan akıl-kalp, göz, kulak verilerine yaslar. Karşıtları heva, zan, bâtıl, zulümat, vehim ve kalbin taşlaşmış/katılaşmış, paslanmış, hastalanmış hâlleridir. Heva aslında acil olarak talep edilen hoşluk, zevk, heves, haz, arzu, biyolojik-fizyolojik itki/içgüdü şeklinde kendini "akıl" olarak sunabilmektedir. Oysa Kur'an'a göre hakiki akıl ve hikmet, "ötekinin" yani Tanrı ve hemcinsimizin hakkını ve uzak geleceğimizi gören derin (tedebbür-teemmül, teşekkür, tafakkuh, tezekkür ve taakkul) ve gerekçeli (manidar-manevi) düşünmedir.

7. Günümüzde İslam

1400 sene boyunca İslamiyet, Müslüman toplumlara belli oranda ahlaki bir kapasite kazandırmıştır. Şimdilerde ise hayli zayıflamış görünüyor. Tekrar asli davasına dönmek isteniyorsa, Kur'an'ın yapmaya çalıştığına, yani duygusal boyutu da olan (maneviyat), ancak sonuna kadar muhasibi olan düşünceyi başlatmak zorundayız. Zira Kur'an, taklit, cehalet ve hayvanlık (sürü-canavar) boyutunda olan müşriklerden, yani ortalama sokak insanından kendi tipini yaratmaya, oluşturmaya cüret etmiş bir kitaptır. Mevcut katılaşmış yorumsal-yapılar (mezhepler-tarikatlar), ezberler ve rutinler (taklit-alışkanlık), insanların vicdanına-kalbine pek etki etmiyor gibi. Ülkemizde İslam'ın merhamet ve sevgi erdemleri halkımızın yardımseverlik, misafirperverlik ve aile hayatında gelenekselleşmiş iken; ibadet olarak kurban, oruç ve hac ibadetleri daha yaygındır. Kamu veya ötekinin hakkına/malına karşı duyarsızlık ve din istismarı, en yaygın ahlaksızlık olarak gözlemlenmektedir. İsmet Özel'in "Hak yemek, sol elle yemek ye-

mek kadar dikkat çekmedi bu ülkede," sözü, bu gerçeği ifade eder. Seksenlere kadar Türkiye'de "Allah korkusu" (cehennem korkusu), muhafazakâr kesimde etkiliydi. O tarihlerden itibaren şelale hâline getirilen tüketim arzularımızı karşılamak için –üreten bir ekonomiye sahip olmadığımız için– siyasetin kurnazlıklarıyla (rant yoluyla) paraya ulaşmaya çalışıyoruz. İslam'ın "sembolik kapital" değeri, "devlete/mala" ulaşmanın iyi bir aracı durumunda.

II

Teknik Çağında Din

Ortaçağlar boyunca endülijans ve engizisyon ile canavarlaşan Kilise, müminlerini Nietzsche'nin deyişiyle solucanlaştırmıştır. Nihayetinde Kilise tarafından kafese kapatılan "Sarışın Canavarlar" (Avrupa halkları-Nietzsche), kafesi parçalayarak kurtulmuşlardır (Aydınlanma-Rönesans). Felsefebilim ve teknoloji sayesinde yarattıkları ekonomik zenginlikle bütün dünyanın topografyasını değiştirmişler ve onu işgal etmişlerdir. Akabinde iki dünya savaşı ve iki despotik rejim tecrübesinden (faşizm-komünizm) sonra demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve laiklik ile kendi iç barışlarını kurabilmişlerdir. Ancak, kendilerinden olmayanlara karşı ikiyüzlülükleri büyük oranda devam etmektedir.

Nihilist metafiziklerinin (pozitivizm-materyalizm ve postmodernizm) tecessümü olan teknoloji, sayesinde –insanlığın elinin ve beyninin uzantısı olarak onun hayatını kolaylaştırmış olmasına rağmen– insanlık, Tanrı'nın rahmeti-inayeti-ihsanı-ikramı ve lütfu olan (*ayât*) doğadan (Tanrı'nın evi-ekosistem) büyük oranda koparak, iştihalarının tatmini doğrultusunda dünyayı bir kaynaklar/stoklar/rezervler deposu olarak tahakküm altına almaya girişmesi, insanlığı küresel bir *network* olarak çepeçevre kuşatıp bir koza içinde rehin alınmasını doğurmuştur (kapitalizm). Benzer bir eğilime karşı geçmişte Hûd peygamber şu eleştiriyi yapmıştır: "*Siz her yüksek yere bir kule/gökdelen yapıp boş şeylerle eğleniyorsunuz;*

içinde ebedî yaşayacakmış gibi sağlam şatolar/saraylar yapıyorsunuz; tutup yakaladığınızı da zorbaca yakalıyorsunuz" (26/128-130).

Çağımızda düşünme ve bilim, tanecik ve sayı (matematik), uzay ve zaman matriksleri içinde "hesaplamaya" (*calculation*) indirgenmiş durumda. İbrahimî-monoteist dinin başlatmış olduğu "ahlaki metafizik/ahlaki düşünme" (dinî düşünme), neredeyse tamamen bitmiş durumda. Ortalıkta bu düşüncenin mirası olarak "fundamentalist" Yahudi-Hristiyan ve İslami dogmatizmleri ve bunlar adına girişilen şiddet ve terör dolaşıyor. İnsanlığın bugün karşı karşıya kaldığı en büyük tehlike, Heidegger'in işaret ettiği gibi, "hakiki/şükreden düşünmenin" olmadığını düşünememesidir.

Modern megalopolislerde (metropoller), *tecno-city*lerde insanlık, Tanrı'nın evinden/doğadan taşındığı için, onu zorunlu olarak unutacaktır. Tanrı'nın teknolojisi olan beyin, atom, gen, hücre, tohum ve yumurta-spermlerle ölçüsüz oynamalar, yeryüzündeki canlı yaşamı-insan cinsini ve ekosistemi tehlikelere açık hâle getirmiştir. Robotların çoğalması, insanlığın özgürlüğünü tehdit eder hâle gelebilecektir. Kur'an'da işaret edilen ve kâfirlerin bir işi olarak: "*Yeryüzüne hâkim olunca orayı ifsat etmek, bitki örtüsünü ve canlıları (ekosistem) helak etmek*" (2/205) ve şeytanın insanları ayartma eylemlerinden biri olarak sayılan: "*Allah'ın yarattığını değiştirmek*" (4/119), bugün olup biten karşısında anlamlıdır.

Böylece dinin ocağı da giderek sönümlenmekte; Tanrı da giderek dünyamızdan uzaklaşmaktadır ("Tanrı öldü." Nietzsche). Ne var ki insanın hevasının yarattığı bu kafes/koza/pranga ve ellerinin ürünü olarak rehin kalma durumu (52/21; 74/38), aslında Kur'an'ın benzetmesiyle bir "örümcek ağı" kadar "ehven"dir (29/41). Yeter ki insan sahici anlamda şükreden düşünmeyi başlatabilsin. Kur'an'ın "Rahmân" suresini okumak, böyle bir düşünmenin "anahtar"ı olabilir.

İslamcılığın Asaleti ve Sefaleti

1. Siyasal İslam

İslamcılık, İslam'ın 19. yüzyılda imparatorluk yapılarının çökmesiyle dağılan İslam dünyasında milliyetçilik ve ulus devlete karşıt olarak İslam toplumlarını yeniden İslam'a (şeriat) göre siyasi, iktisadi ve hukuki olarak kurma ideali ve ideolojisidir. İslam dünyasında kolonizasyon ve işgal sonrası kurulan seküler sosyalist-milliyetçi ulus devletlerde kurulan İslamcı örgütler (İhvân-ı Müslimîn, Cemaat-i İslâmî, Nahdatu'l-İslâm, FİS, Hamas, Taliban, Millî Görüş…), bu ideal ve ideoloji peşindeydiler.

Allah'a ve ahirete iman etmenin müminlerde yarattığı enerji, cesaret ve azim, insanlarda bahsi geçen alanlarda (siyaset, iktisat, hukuk) "İslam"ı uygulama sorumluluğu doğuruyordu. Fakat bu İslam "ne" idi sorusunun cevabı açık ve net değildi. Tarihten devralınan Sünnî teoloji, ciddiyetle sorgulanmadığı gibi, devralınan kurum ve kavramlar da (şeriat) sorgulanmamış ve yenilenmemişti. Herkes, el yordamıyla, "kafasına göre" değil; hafızasına göre gönlüne göre bir şeyler yapmaya çalışıyordu. Yeni oluşan dünyanın ve toplumsal gerçekliğin dikkate alınması ve yeni bir teoloji/teori/düzen kurma yerine, "Saadet Asrına/Altın Çağa" dönme emelleri beslendi. Yazılan "ıslahat layihaları"nda fabrika (şeriat) yenileneceği yerde, eski fabrika ayarlarına geri dönülmesi önerildi. Her durumda sıradan insanların kendi yaşamlarını belirleme, değiştirme, dönüştürme anlamında "şûrâ" kurumu aracılığıyla siyasallaşmayı tercih etme yerine; "çoban-sürü" koduna dayanan saltanatı, "karizmatik lider" adı altında diriltmeyi tercih ettiler.

Bahsi geçen enerjinin (imanın), İslam dünyasında, Türkiye'de, insanlarda onur, özgürlük, eşitlik, kamu maslahatı, adalet, merhamet duyguları yaratması, İslamcılığın asale-

tidir. Ancak, teknolojinin, endüstrinin, nedensellik ve rasyonalitenin egemen olduğu kapitalist ve seküler bir "dünya"da (yapıda/sistemde) bu değerler nasıl pratiğe geçirileceğine dair İslamcıların kafasında yeni bir teoloji ve teori yoktu. Politik ideolojileri "iman kardeşliği"ne dayanan bir "ümmetçilik" idi. Biz ve öteki ayrımını (dost ve düşman), adalet ve zorbalık/zulüm (ahlak) üzerinden ziyade, Müslüman ve kâfir/gâvur (zımmilik), yani din üzerinden kurdular. Ulus devlet sınırlarının ve kaderin yarattığı "yurttaşlık" ve –İslam'ın da nihai amacı olan– "insanlığa" (erdeme) dayalı bir üst kimlik olarak ümmetçiliği/İslami politik aklı kuramadılar. İman kardeşliği önemlidir; ancak burada (siyasette) ikincildir. Devlet ve siyaseti "rahmaniyet"in tecellisi, hukuku da Allah'ın "adil"liğinin bir tecellisi olarak (hâkimlik-hakemlik/laiklik yerine) kuramadılar. Oysa bir denenme yurdu olan dünyada Rahmân'ın "lütfu (özgürlük ve nimetler) kâfirlere ve müminlere eşit olarak ve esirgenmeden verilmiştir" (17/20). Mevcut İslamcılıklarda din, mezhep ve ideoloji, "kimlik" (biz ve öteki) kurmanın aparatları oldu. İslamcılığın zaaflarını şöylece sıralamak mümkün:

1. Dinin/İslam'ın "hakikat" oluşunun vermiş olduğu öz güvenle yaşamın doğurduğu yeni problemlerin hakikatini düşünce (teori) ile arayamama; sloganculığın hâkimiyeti: "*el-İslâm, huve'l-hall*= İslam, kesin/nihai çözümdür", "şeriat gelecek, vahşet bitecek", "*Lâ Şarkiyye* (sosyalizm) *ve lâ Garbiyye* (kapitalizm); *İslâmiyye-islamiyye*." Ülkeden ülkeye içeriğin yamalı bohça gibi milliyetçi, muhafazakâr, liberal-kapitalist, sol-sosyalist, demokrat, totaliter veçheler kazanması.
2. Tanrı'nın sınırsız gücü ve yardımı inancına dayanarak (aktif kadercilik) gerçekçi olmayan (insan aklını-iradesini-hakkaniyetini ve gücünü gerektiren) büyük ütopyaların peşine düşme. İdealistliği, politik gerçeklikle muvazene edememe. The Cemaat'in dünyayı Müslümanlaştırma, Ahmet Davutoğlu'nun Emevi Camii'nde cuma namazı kılma hayalleriyle Suriye'yi patlatması, örnek olarak verilebilir.

3. Tanrı nezdindeki ve sadece Tanrı'nın bildiği "üstün"lüğü, dünyada ve toplumda kurtulmuşluk (Hristiyanlarda) ve seçilmişlik (Yahudilerde) olarak ortaya koymak (Cemaat'te olduğu gibi).
4. İsmin ve markanın öz güveniyle içeriksizleşmek/niteliksizleşmek ve hamaset: (nominalizm). Türkiye İslamcılığı, teoloji ve felsefeden (ideoloji) ziyade, şiir (M. Akif, A. N. Asya, N. Fazıl, S. Karakoç) ve tasavvufa (cemaatler ve tarikatlar) dayanır.
5. Tarihsel koşulların-antropolojinin vücut verdiği Kur'an'da ve erken dönem İslam toplumlarında varit olan şiddeti "teolojileştirerek" (*cihâd*) yerli-yersiz (fî-sebilillâh'ın yorumu) şiddete ve teröre başvurmak. İŞİD, el-Kaide, Taliban, The Cemaat....da olduğu gibi.
6. İtikat, ibadet ve verili muamelatı olduğundan fazla büyüterek düşünce ve ahlakı (yaratıcılığı) ıskalamak. İtikadın/inancın ve ibadetin, "Müslüman" kimliğini bütünüyle karşılaması/doldurması: Mürcîîlik olarak Sünnîlik. Müslüman kimliğinin yarısını oluşturan amelin/ahlakın/aksiyonun zayi olması.
7. Kaynaklarda zikredilmiş sınırlı sayıdaki "helal ve haram"lara yoğunlaşarak, yeni helal ve haramları umursamamak, kavramsallaştıramamak. Muhafazakârlarca bu tutum, yanlış bir ön yargıyla: "Yeni din vazetmek" olarak algılanır: "Allah'tan başka 'Şari' yoktur."
8. Ezan, cami, başörüsü, sakal... gibi fiziki-simgesel unsurları çoğaltarak-önemseyerek görünmeyen maneviyatı-manayı ve ahlakı ıskalamak. Türkiye'de "İmam-Hatip Lisesi", Mısır'da "Ezher Üniversitesi"nin eğitim müfredatı, İslamcılığın iki skolastik eğitim kurumudur.
9. Sübjektif olup, denetle(n)mesi asla mümkün olmayan "Sadece Allah'ın önünde boyun eğileceği" söylemiyle, halka ve hukuka hesap vermekten kaçmak. Hakikatlık/kesinlik bilincinin (dogmanın), objektif hukuku ve hakkaniyeti yok sayması.

10. "Kimlik" oluşturmayı, içine doğulan dil ve dine (mezhebe) indirgeyerek sıkıntılı ve zahmetli olan ahlaki (düşünsel-iradi) karakter oluşturmayı zayıflatması.
11. Dinsel atmosferin/dilin bulutumsu hegomonyasıyla yaşama sevinci, yaratıcılık, neşe, haz, mutluluk, espri... yerine; ölümün, şehadetin ve hüznün yaygınlaşması. Ölümü, Kur'an'da olduğu gibi, istisnalaştırmak yerine (4/93; 5/95); Şiada olduğu gibi, kutsallaştırmak/teolojileştirmek/yüceltmek (Kerbelâ). Şu anda İslam dünyasının her yerinde olduğu gibi. Şehadet ve terör eş anlama gelmeye başladı. Direnişin meşruiyeti, cehaletin şenaetiyle karışmış durumda.
12. Demokrasiyi (şûrâyı) benimsediklerini söylemelerine rağmen, namazın dışındaki (6) ve içindeki şartları (6) olduğu gibi bunun da şartları bulunduğunu ıskalamaktadırlar. Dışındaki şartları: adil, açık, şeffaf, denetlenebilir seçim ve sandıktır. İçindeki şartları ise: çoğulculuk, ehliyet/liyakat, yönetişim, basın özgürlüğü, muhalefet, hukuk devleti/hukukun üstünlüğü, STK'ların etkinliği, insan hakları, yerinden yönetim/yerel demokrasi ve ortak akıl/çoğunluğun kararı.... dır. Demokrasi, toplumun her bir üyesinin bireysel inisiyatif ve sorumluluk aldığı, "bilinçli/şuurlu" bir toplumun rejimidir; seçimle "çoban" seçen ve sorumluluktan kaçan sürülerin rejimi değildir.
13. Aradan 1400 sene geçmiş olmasına rağmen, kendi bilincinin tanrısal kastı/muradı yüzde yüz anlayacağı vehmi veya tam tersi, postmodern ortamın teşviki/etkisiyle herkesin yorumunun doğru olabileceği gerekçesiyle hiç çekinmeden, cahil cesaretiyle her seviyeden dindarın Tanrı adına, Kur'an adına, Peygamber adına, İslam adına, din adına fütursuzca konuşmaları. Oysa klasik ulema, bütün ilmî çabasını harcayıp bir kanaate vardıktan sonra, yine de mütevazı bir şekilde: "*Allahu a'lem bimuradihi/bissevap*" diyordu.

14. İslam'ın kuruluş döneminde muhaliflerin teolojik olarak kâfirler (müşrikler ve Yahudiler); erken döneminde fitneciler, Şiîler; orta döneminde ise zındıklar, Rafizîler... olması hasebiyle, demokrasideki politik, yarışmacı ve rakip "muhalefet"e tahammül edememek, muhalefeti kolayca teolojik olarak ötekileştirmek/düşmanlaştırmak.
15. İslamcılarda dinî anlamda "ümmetçilik" ideolojisi, milletler için bir anlamda "kader" olan (İbn Haldûn) "vatan/yurt", dil, kültür, tarih ve coğrafyanın doğurduğu "millet" kavramlarına "de facto" olması gereken değeri vermemeyi doğurmuştur. Ulus devlet sınırları yerine, Müslümanların yaşadığı coğrafyayı önemseme ve FETÖ'de geliştirilen "Mobil Vatan" kavramı, seccadenin ve Kur'an'ın götürüldüğü her yerin "vatan" olduğu teorisini ifade eder.
16. The Cemaat/FETÖ ve Ak Parti kavgası, Ak Parti-ÖSO ve DAİŞ kavgası, DAİŞ ve Hizbullah kavgası, İran (Şiîlik) ve Suudi Arabistan (Selefîlik) kavgası, Taliban ve Pakistan kavgası... "İslamcılığın" kendi içindeki "mezhep" ve "meşrep" kavgalarıdır.
17. Davası, dinî derinliğe sahip olduğu hâlde, dili –iç savaş, din istismarı ve dogmatizm-totalitarizmden kaçmak için– dünyevi (rasyonel-ahlaki) bir söylem geliştirememek.
18. "Harp hiledir," hadisini şiarlaştırarak siyaseti (savaş olarak) genellikle hile, hud'a, kumpas, pusu, kurnazlık (takıyye) olarak icra etmek.
19. Ak Parti'nin milliyetçilik saikli "Rabia"cılığı (Tek Millet, Tek Devlet, Tek Bayrak ve Tek Vatan) ve dillendirilmeyen İslamcı "Tek Ses" (İslam) ve "Tek Lider" (Recep Tayyip Erdoğan) ilkeleriyle birlikte, imanın "altı şartı" veya CHP'nin "altı oku" gibi –her iki durumda da– ötekinin, başkanın ve farklı olanın aynıda, kendinde eritilerek, absorbe edilerek çoğulculuğu ortadan kaldıran bir "İslami-milliyetçi totalitarizme" gidebilir.

Türkiye İslamcılığı, küresel düzlemde Peygambervari bir ahlak bekçiliği/vicdan olma rolü üstlenmeye çalışırken içeride iktisadi bağlamda bir komisyonculuk-müteahhitlik ve muhalefete karşı bir militanlık olarak gerçekleşmektedir.

2. The Cemaat/FETÖ'nün Galerisi

Cemaat, "darbe" girişiminde bulunmasından sonra bütünüyle "Şeytan/Deccal"laştırıldı. Oysa, haklı nedenlerden oluşmuş kin, öfke ve nefretten öte, insafla/İslam'la bakıldığında doğruları ve yanlışlarını ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Sonuçta bunlar, içimizden çıkmış, Sünnî Müslümanlardır. İçlerinde akrabası, arkadaşı, komşusu, tanıdığı, hatta bir biçimde "ilişkisi" olmayan kaç kişi mevcuttur? Cemaat'in "tepe"sinin girişmiş olduğu "hainlik" eylemi, bunların alt katmanlarındaki samimi insanların hakkını yemeyi gerektirmez. Türkiye'de neredeyse "her kes"in son âna kadar onlarla yakın ilişkide olması, onların doğrularını "paylaşmak"tan gelir. Cumhuriyet devrimleriyle devletlerinin (hilafet) ellerinden zorla alındığına inanan muhafazakâr müminler, 1950'lerden itibaren, tekrar bu devleti yeniden ele geçirme ve ona sızma teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Türkiye'de "cemaatler" ve "Millî Görüş" bu amaç için oluşmuştur. Said Nursi'nin önderliğinde oluşmuş "Nurculuk" hareketi, tabandan tavana doğru devlete sızma ve onu ele geçirme stratejisini benimsemişti. Fetullah Gülen'in oluşturduğu "The Cemaat" ise bu hareketin kendini çağa adapte etmiş bir versiyonudur. İslami açıdan baktığımızda bu "Cemaat"in doğrularını ve yanlışlarını şöyle değerlendirmek gerekir:

a. Cemaat Yüzü

1. Türkiye halkına ve dünyaya İslam'ı "temsil" yoluyla –"tebliğ" yoluyla değil– sevdirmek (amaç, gaye, hedef, ülkü).
2. Bu çabayı, saik/bais/motivasyon olarak, Allah rızası ve cennet umuduyla yapmak (iman).
3. Bu amacı gerçekleştirmek için Türkiye'de ve dünyada kaliteli eğitim veren okullar açmak (Milliyetçiler için, Türkçe öğretmek, Türkiye'nin imajını iyileştirmek).

4. Bu okulların finansmanı için insanlardan "himmet" adı altında yardım/hayır toplamak.
5. Türkiye'de ve dünyada yoksul insanlara yardım etmek (Can Suyu Derneği..)
6. Halka-dünyaya karşı barış ve tolerans söylemini benimsemek (İslam'ın "Barış Dini" olduğunu iddia etmek).
7. İşadamlarını örgütleyip yurt dışına ticaret yapmak (TUSKON)

b. FETÖ Yüzü

1. Devleti ele geçirme gibi –hiç de zorunlu olmayan– "politik" bir amaç benimsemek ve meşru otoriteyi (Ak Parti'yi) kendilerine "düşman" bellemek ve şiddet kullanmak (FETÖ'leşmek); korsanlık yapmak.
2. Bunu gerçekleştirmek için, –kendini/vicdanını kandırarak– açıkça haram ve günah olduğu bilinen eylemlere başvurmak (kumpas, takıyye, şantaj, şiddet, soru çalma...).
3. Para toplama ve kullanma yollarını açık, şeffaf ve denetlenebilir yapmamak; mafya usulü yapmak.
4. Kendilerini mehdi, mesih veya kutsalın "temsilcileri" olarak "seçilmiş" sanarak tekebbür göstermek.
5. Fetullah'ın, kendini "mehdi-mesih" sanması ve müntesiplerinin buna sorgusuz-sualsiz, körü körüne inanması (Sünnîlikteki Şiîlik etkisi).
6. Hedeflerini gerçekleştirmek için ABD (CIA) ve Vatikan (Hristiyanlar) ile işbirliğine girişmek.
7. Bütün bu yanlışları yapmaya sebebiyet veren "ilham" ve "rüya"yı bilgi yolu olarak kabul etmek (Sünnîlikteki tasavvuf).
8. Din, şimdiye kadar istismar, iç savaş ve totalitarizm-dogmatizm üretebiliyordu; bu harekette "Mobil Vatan" kavramının geliştirilmesiyle vatana "ihanet" de üretti.

3. Sonuç

15 Temmuz darbe girişimi, dünyayı strateji ve silahla kontrol etmek isteyen ABD ve Misyonerlik ile Hristiyanlaştırmak isteyen Vatikan ile, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi geleneğinden gelen Anadolulu bir mistiğin/Alp-eren, "mehdi" olarak dünyaya hâkim olma idealinin/mitolojisinin bir koalisyonudur. Bu mistiğin mefkuresi/ütopyası/hayali, Anadolu insanının parasını ve çocuklarını ABD'nin ve Vatikan'ın stratejik hedeflerini gerçekleştirmesine harcadı ve bu hayal uğruna bir sürü aleni ahlaksızlığı işlemeye sevk etti (kumpas, şantaj, soru çalma...). Bunun sorumlusu, insanın aklını başından alarak onu olmadık hayallere/vehimlere sevk eden Sünnîlikteki tasavvuftur. Türkiye'de neredeyse ilişkiye girmedikleri kimsenin kalmadığı bu yapıyı "mikrop" veya "virüs" gibi dışarıdan gelmiş/girmiş bir unsur olarak görmek yanlıştır. Bu yapı, "kanser" gibi genetik ve organiktir. Vücudun teolojik zayıflığından türemiştir.

Kur'an'a Göre Dinde Otorite

"Şüphe, güven kadar; isyan, itaat kadar –yerine göre– değerlidir" (İ. Güler)

1. Teorik Çerçeve

1.1. Otoritenin Tanımı

Otorite, bir failin, kendine karşı çıkma imkânları olduğu hâlde eylemde bulunmayan kişiler üzerinde eylemde bulunma ve uzlaşma yapmaksızın eyleme geçme olasılığıdır. Otoriteyle eylemde bulunan fail, kendisi karşı etkiye maruz kalmaksızın/değişmeksizin dışsal insani veriyi değiştirmesidir. Otoriteyi doğuran, onu elinde tutanın varlığı değil, nitelikleridir. Otoriteyi töz/cevher değil, yüklemler doğurur. Otoriteyi kuran temel husus, otoriterin, ona maruz kalanlar üzerindeki hayırhah edimi, onların da faile olan borçluluğudur (hakkı). Otorite ve hak arasındaki ilişki, otoritenin yasallığını veya meşruiyetini kurar. Otorite uygulamak, şiddet uygulamayı içermediği gibi, aslında onu dışlar. Otorite, saygıdan doğar, korkudan değil. İnsanların zor kullanmaksızın yapmayacakları şeyi yaptıran güçtür otorite. Otoritenin güç/iktidar kullanması (zorlama-cezalandırma), kişilerin özgür ve gönüllü olarak salt hakkaniyet olan kural/yasa ve edimi kabul ettikten sonra buna haksızca (keyfi olarak) karşı çıktıklarında ancak "meşru" olabilir. Salt güce/iktidara sahip olduğu için, muhatapları üzerinde keyfi olarak tasarrufta bulunmak, otorite değil zorbalık/tiranlıktır. Borçluluk durumunu görmeme (nankörlük/küfür) ve herkesin "lehine" olduğu, gerekçeli olarak açıklanmış ahlaki-hukuki yasaları ihlal etme "suçu" (zulüm), cezayı gerektirir. Yasa/kanun; hakkaniyetsiz/hukuksuz, adil olmayan tarzda zorla/güçle konulduğunda itaat de ancak "zorla/güçle" (boyun eğdirerek) sağlanabilir; gönüllü ve saygıyla değil.

Bu otorite tanımı, "Tanrı"yı yani O'nun kimliğini, kişiliğini, karakterini oluşturan temel niteliklerdir: Onun üzerinde karşı eylemde bulunma olasılığına sahip olmaksızın, benim üzerimde eylemde bulunabilme olasılığıdır. İnsanlar, Tanrı'yı en yüce otorite olarak tanır ve kendisi gibi fâni varlıklara (devlet, parti, para, millet, toplum, sınıf...) ve kişilere de (din adamı, lider, maşuk) –çoğu kez haksız yere– tanrısal (kutsal) otorite atfeder. Tanrısal otoritede insanın otoriteye karşı çıkması ahlaken mümkün olmadığı hâlde, insani otoritede bu mümkündür. Yalnız, bu yargı, mutlak anlamda böyledir; teolojilerin Tanrı tasavvurlarını içermez. Otoritenin var olduğunu belirtmek yeterli değildir; onun varoluşunun nedenini, sebebini, gerekçesini, aklanışını belirtmek gerekir. Otoritenin, kendini ileri sürmesi de, –insani düzlemde– ona karşı gelinmesi de gerekçeli olmak zorundadır. Gerekçenin ve aklanışın olmadığı yerde "otorite" değil, "zorba/tiran" var demektir. Dinlerde "kendinde" kör-inançların (hurafe) ve eylemlerin ortaya çıkmasının nedeni, en başında otoritenin gerekçesiz olarak, diğer deyişle Tanrı'nın salt yoğunlaşmış "güç" olarak tasavvur edilmesi ve böyle konulmasıdır.

1.2. Otoritenin Çeşitleri

Yukarıda yaptığımız "meşru" otorite tanımı, insani düzlemde üç tarzda ortaya çıkar. Dördüncüsü ise zorbalıktır: 1. Babanın veya ebeveynlerin çocuk üzerindeki otoritesi. Gerekçe: Dünyaya getirme, bakma, koruma, kollama, şefkat/merhamet. 2. Reisin reaya/halk üzerindeki otoritesi. Gerekçe: Bilgelik, öngörü, kehanet, koruma, kollama. 3. Yargıcın Otoritesi. Gerekçe: Adalet, hakkaniyet. 4. Efendinin köle üzerindeki otoritesi. Gerekçe: Risk alma, zorbalık. Birinci teoriyi Hristiyan teologlar, ikinci teoriyi Aristoteles, üçüncü teoriyi Platon, dördüncü teoriyi ise Hegel, yegâne "meşru" otorite olarak savunmuşlardır. Ölü atalar, yaşlılar ve geleneğin yaşayanlar üzerindeki otoritesi, yazarın eseri üzerindeki otoritesi birinci tarza; yönetici, patron, kurmay, hoca, uzmanın... otoriteleri ikinci tarza; hakemin, senatonun, müfettişin, din adamının, sansürcünün... otoritesi üçüncü tarza; aristokra-

tın, askerin halk üzerindeki, erkeğin kadın üzerindeki, galibin mağlup üzerindeki otoritesi, dördüncü tarza örnek olarak verilir. Efendinin köle üzerindeki otoritesi, insanın hayvan ve doğa üzerindeki otoritesine benzer. Şu farkla ki doğa ve hayvan, insana bilinçsizce zorunlu olarak boyun eğerken köle, efendisine bilinçli (korkusundan) dolayı, zorunlu olarak boyun eğer.[1]

2. Uygulama: Kur'an'da Otorite

2.1. Allah'ın Otoritesi

Tanrı'nın otoritesi, Tevrat'ta yukarıda saydığımız otorite çeşitlerinin tümünü birden içerir. Tanrı Yahve; aynı anda baba, reis, yargıç ve efendidir. "Ordulaın Rabbi" olan Tanrı, öfkesi hemen "alevlenen" (Yeşu, 7/1) bir efendidir. Yahudi olmayanlara karşı tavrı "galip"in mağlup üzerindeki otoritesi gibidir. İncil'deki "Göklerin Kralı" ise ağırlıklı olarak "yargıç" ve siyasal "reis" olmaktan vazgeçmiş bir "baba"dır. "Göklerdeki Babamız"dır. Kur'an'a geldiğimizde Allah, halik (baba), melik (reis), hâkim (yargıç) ve rabbdir (efendi). Yalnız "efendi" (ye) (*rabb*) zorba anlamı yerine, insanlarla olan din ilişkisinde "sahip ve mürebbi"; "abd"a da, "insan" anlamlarını vermek koşuluyla. O, yerlerin ve göklerin, insanların, hayvanların... Rabbidir. İradeli/özgür insanlar üzerindeki tasarrufu ahlaki-hukuki "misak" (sözleşme) ve "ahit/akit" iledir, gerekçelidir. Kur'an'da Allah ile insan arasındaki din ilişkisinin "rabb- abd" ilişkisi olarak ifade edilmesi, yukarıda tasvir ettiğimiz otoritenin insani düzlemdeki "efendi-köle" içeriğinden ziyade, Araplarda mevcut olan sosyoloji ve sosyal bilincin hazır bulunuşluluğunu, iletişim olarak kullanmadır. İnsanlıkla olan genel ilişkisi, ahlaki-hukuki (siyasi) bağlamda "velayet/dostluk-adavet/düşmanlık" ilişkisidir (2/98,257; 6/51; 4/45; 8/60...).

a. Halik (Baba): Yerin, göğün, insanların, hayvanların ve bitkilerin yaratıcısı Allah'tır. O, kâfir-mümin ayrımı yapma-

1 Bu teorik çerçeve, Alexandre Kojeve'nin *Otorite Kavramı* (çev. M. Erşen, İstanbul 2004) adlı kitabının 13-66 sayfalarında yaptığı otorite analizine dayanılarak yapılmıştır.

dan herkesi rızıklandırır. Rahmândır, rahîmdir. Her şey, varlığını ona borçludur. Bu in'am, ihsan, ikram, inayet, rahmet karşılığında ergin/yetişkin insanlardan, yaratılışlarında kendilerine verdiği vicdan kabiliyetiyle bu iyiliğin karşılığı olarak kendisinin şükran duygusuyla keşfedilmesini (iman) ve saygı gösterilmesini (ibadet) beklemektedir. Bu durumu takdir edemeyenler, zalim ve nankördür (kâfir).

b. Melik (Reis): Rahmeti gereği, insanları eğitmek için tarihin bir döneminden sonra bazı halklara peygamberler gönderip onları ekstradan eğitmek (hidayet) istemiştir. Onların başıboş, sorumsuzlukla kendi kendilerine icat ettikleri "dinsellik"lerin (şirk) yanlışlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bilgeliği gereği ve halkların geleceğinden sorumluluk duyarak vahiyleriyle onları uyarmıştır. Kendine, uyarılarına ve peygamberlerine isyan edenleri de cezalandırmıştır (helak tarihi). O, "meliki'n-nas"tır (114/2). Allah, kendini son vahyinde Araplara bir Bilge Kral (Melik-Reis) olarak tanıtmıştır. O, hikmet sahibi, rahmân, rahîm, afuvv, gafur, adil, cebbar, zü'l-intikam ve kahhardır (merhametle yoğrulmuş adalet).

Müslümanların Mekke ve Medine dönemlerinde karşı karşıya kaldıkları politik durumlarda mazlum-mağdur ve hakkaniyetli pozisyonlarını sürekli desteklemiş, onları cesaretlendirmiş, mücadeleye teşvik etmiş, onların yanında olmuş, onları kendi taraftarları (*hizbullâh*, 5/56) olarak görmüş ve Yahudi/müşriklerden oluşan karşı/düşman tarafı kendine de "düşman" olarak bellemiştir (8/60). Düşmanlaştırmayı, "küfür" üzerinden değil, "zulüm" üzerinden yapmıştır (60/7-9). "Bedir" savaş planını yapmış (Enfâl suresi), savaşta müminlerin safında yer almıştır. Haddi aşma eğilimleri karşısında da müminleri sürekli uyarmıştır (2/194, 231; 5/2). Nankör (kâfir) ve zalimlere karşı "sert/adalet" sıfatları aktifleşirken; mümin ve adillere karşı merhametle yoğrulmuş adalet sıfatları işbaşında olmuştur. Kur'an'daki ve erken dönem İslam tarihindeki şiddeti (*kıtâl-cihâd*-cehennem tasvirleri-iç-savaş), Arapların Cahiliyeden-çölden gelen (ficar şavaşları) antropolojik doğalarından ayrı düşünmek mümkün değildir. Allah'ın

asli "din" davasının barış/sulh-selamet olduğu Kur'an'da gayet açıktır (3/186; 42/43; 4/128; 5/28).

c. Hâkim (Yargıç): Allah, insanların kendisi ve birbirleriyle ilişkisinde adalete riayet etmelerini istemektedir. Merhamet, Allah'ın insanlarla ilişkisinde kendinin bir erdemidir. Mutlak gücünü adalet ve merhametle sınırlandırmıştır. Ancak merhamet, Kur'an'da insanların birbirleriyle ilişkisinde sadece bir defa tavsiye edilmiştir (90/17). İnsanlar arasında esas olan adalettir. Yeryüzünde adaleti insanların temin etmesini istemektedir. Dünya hayatı "zorunlu" olarak adalet üzerine kurulmamıştır; adaleti insanlar gerçekleştireceklerdir: "*Adaleti ayakta tutanlar olun*" (4/135; 5/8). İnsanların "denenmesi"nin esas muhtevası, konusu budur. Adaleti gerçekleştirenler, ahirette adaletle yargılanıp hak ettikleri ceza (cehennem) veya ödül (cennet) kazanacaklardır. Orada kimseye zerre miktarı haksızlık edilmeyecektir.

2.2. İslam Kelamında Allah'ın Otoritesinin Hâlleri

a. Mutezile: İslam kelamında Allah'ın otoritesi üzerine ilk düşünenler Mutezile kelamcılarıdır. Onların "beş esas"ından ilk ikisi tevhid ve adalettir. İkisi de Tanrı'nın otoritesiyle ilgilidir. Onlar, Allah'ın otoritesini yargıcın otoritesi (adalet) ve reis/melik'in (tevhid) otoritesi başta olmak üzere Babanın (Yaratıcı) otoriteleri bağlamında temellendirmişlerdir. Allah'ın insana güç yetiremeyeceği şeyleri (sorumluluk) ahlaken teklif edemeyeceği ve insanlar için en iyi/adil olanı (*aslah*) yaratmak zorunda olduğu ve insanların ahirette karşılaşacakları durumun, dünyadaki hak etmeleri (istihkak) sonucu olacağı... görüşleri, onların teorisinin "yargıcın otoritesi" olduğunun kanıtıdır. Buradaki "zorunluluk"ların ontolojik değil, ahlaki olduğuna dikkat etmek gerekir. İnsan, fiillerinde özgürdür. Ahlaki iyi ve kötü, Tanrı'nın buyruğuyla değil, kendiliğindendir ve insan aklı/vicdanı tarafından görülebilir. Vahiy/Tanrı, sadece iyiliği destekler; kötülüğü köstekler.[2]

2 Kadı Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Kahire 1988, s. 301 vd.

b. Eş'arilik: Eş'arilik, Mutezilenin tam tersine, Allah'ın otoritesini, "efendi"nin otoritesi olarak teorileştirmişlerdir. O, "Hikmetinden sual olunmayan" Kadir-i Mutlak, Mürid-i Mutlak ve Alîm-i Mutlak'tır. Fiillerinde asla bir "gerekçe" aranmaz. Bir şey veya bir eylem, Allah ona "iyi" dediği için iyi; "kötü" dediği için de kötüdür. Fiiller ve şeyler kendi zatlarında "iyi" veya "kötü" olamazlar. O'nun adaleti, mülkünde istediği gibi tasarruf etmesidir. Ahirette isterse kâfirleri cennete, müminleri de cehenneme koyabilir. İnsanlar cennete veya cehenneme "istihkak" ile değil, Allah'ın dilemesiyle oralara gider. İnsanın fiillerinde bir dahli/payı yoktur. Allah'tan başka fail, Allah'tan başka yaratıcı yoktur. İnsan, görünürde hür; aslında fiillerine zorlanmıştır. İnsanların cüzî iradeleri Allah tarafından yaratılmıştır...[3]

c. Maturidilik: Maturidilik, Allah'ın otoritesini, "reis", "yargıç" ve "baba"nın otoritesi olarak temellendirir. Onlar, Allah'ı "hikmet" sıfatıyla açıklarlar. Allah'ın bütün fiilleri bir maksada, maslahata, hikmete dayanır. Onlar da Mutezile gibi, Allah'ın insanlara güç yetiremeyeceği tekliflerde bulunmadığını ve Allah'ın hikmetinden sual edilebileceğini savunmuşlardır. İnsanın özgür iradesini ve sorumluluğunu savundukları gibi, aklın kendi başına iyi ve kötüyü bulabileceğini de savunmuşlardır.[4]

d. Tasavvuf: Tasavvuf, kelamda Eş'ariliğe bağlı olarak, Allah'ın otoritesini "efendi" ve "baba"nın otoritesinin karışımı olarak savunmuşlardır. Yargıcın "hukuki" otoritesini önemsemedikleri gibi, reisin "siyasal" otoritesini de önemsememişlerdir. Hristiyanlığa yakın olarak "baba"nın koşulsuz merhametini ve "efendi" din mutlak (koşulsuz) hâkimiyetini, yani "kaderciliği" savunmuşlardır. "Vahdet-i vücûd" teorisi, oluşun tümünün Allah'ın tekvini iradesinin bir tecellisi olarak "efendi"nin otoritesini perçinler.

3 Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *Kitâbü'l-Lum'a*, Kahire 1975, s. 47 vd.

4 Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. B. Topaloğlu, Ankara 2002, s. 22 vd.

2.3. Otoritenin Aktarımı

Otorite kalıtım, seçim ve atama yoluyla intikal eder. Otorite, özünde kişiye bağlı değildir. Onu temsil eden kişiler, onu cisimleştirir, gerçekleştirir, ona maddi dayanak sağlar. Bunun sebebi, otoriteyi doğuranın, onu elde tutanın varlığı değil, edimleri veya nitelikleridir. Otoriteyi kuran fiil ve nitelikleri taşıyan herkes, otorite olur. Otorite, Tanrı da mutlak/mükemmel olarak bulunurken, ondan intikal ettiği şahıslarda mükemmel olmamaları hasebiyle azalır. Peygamberler, atama yoluyla otoriteye sahip olurlar. Onlar, Allah'ın kendilerine vahyettiği önerileri halka duyurur (elçilik) ve o önerilere uygun, onlarla çelişmeyecek önerilerde veya eylemlerde bulunmak zorundadırlar.

a. Hz. Muhammed'in otoritesi: "*Hayır! Rabbine and olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar*" (4/65). "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve sizden olan idarecilere itaat edin. Herhangi bir şeyde ihtilafa düşerseniz, –Allah'a ve peygambere inanıyorsanız– onu, Allah'a ve resulüne arz edin*" (4/59). "*Kim, peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur*" (4/80).

Hz. Muhammed, fâni bir insan olması hasebiyle kararlarında yanılabilir. Nitekim bazı kararları, Allah tarafından kınanmış ve düzeltilmiştir (9/43; 17/74; 80/1-10). Hz. Muhammed'e devredilen otorite "reis" ve "yargıç"ın otoritesidir. Elçi (peygamber) olarak vazifesi: "*Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle, en güzel tartışmalarla insanları çağırmaktır*" (16/125). Onun vazifesi: "*Hatırlatmaktır; zorbalık yapmak değil*" (88/22). Müminler topluluğunun politik reisi olarak öndeyilerde bulunmuş, risk almış, stratejiler yapmış ve savaşmıştır.

Hz. Muhammed'in canlı şahsına (peygamber, reis ve yargıç olarak) aktarılmış bu otoritenin, onun ölümünden sonra gelecek müminlere müteaddiyeti (geçişkenliği), yani onun ha-

dislerinin ve sünnetlerinin metaneti ve bağlayıcılığı fıkıh usulünde derin bir tartışma konusu olmuştur. Ahmed b. Hanbel ve İmam Şâfiî, hadis ve sünnetlerin tümünün, bir kere ve bütün zamanlar ve insanlar için –Allah'ın otoritesi gibi– kesin bağlayıcı olduğunu savunmuşlar. İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe ise hükmün doğasına göre bazılarının bağlayıcı, bazılarının ise bağlayıcı olmadığını ileri sürmüşlerdir. Mutezile de bu kanaatte olmuştur.

Hz. Muhammed'in Allah'tan devraldığı "reis"in otoritesi, yani politik otoritesi, Sünnîlikte Kureyş kabilesine aktarılarak rutinleştirilmiş; Şiada "veraset" yoluyla "Ehl-i Beyt"ine intikal ettirilerek "imamet" kurumuyla sürdürülmüş; Haricîlerde ise "yargıç"ın otoritesi olarak algılanıp sürdürülememiştir.[5]

b. Ulemanın Otoritesi

Ulemâu benî isrâîl (26/197), *ehlu'z-zikr*, (16/43), *rasihûne fi'l-ilm* (3/7), *rabbâniyyûn/ahbâr* (5/44, 63) ifadeleri; Yahudilerde otoriteleri Tanrı tarafından onaylanmış "ulema"ya tekabül eder. Bu otorite, "yargıç"ın otoritesidir. Kur'an'da da "olayları değerlendirip hüküm çıkaracaklar" (4/83) ve "din konusunda derin kavrayış sahibi olanlar" (9/122) ifadeleri, Kur'an'ın veya dinî muhtevalı olguların yorumlanmasında dürüst ve uzman kişilere bir otoritenin aktarıldığını gösterir. Bu otoriteyi hakkıyla taşıyamayan (5/63) Yahudi âlimleri, "kitap yüklü eşekler"e (62/5) benzetilmiştir. Ulemanın otoritesini, gerekçelerinin makuliyeti, mukniliği, hakkaniyet ve maslahata uygunluğu ve delillerinin gücü belirler. Buna, taşımak zorunda oldukları ahlaki nitelik (muttakilik) de eklenmelidir.

c. Ümeranın/Yöneticilerin Otoritesi

"*Ûlu'l-emr minkum*= Sizden sorumluluk sahipleri" (4/59, 83) ve "emanete ehil" (4/58) ifadeleri, kamusal (politik-hukuki-iktisadi) sorunların çözümünü, ehliyet ve liyakat yani

5 Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki otoritesinin Sünnîlik, Şia ve Haricîlikteki kristalleşme şekilleri için bkz. Hamit Dabaşi, *İslam'da Otorite*, çev. S. Gündüz, İstanbul 1995. Ayrıca bkz. Ali Mebruk, *Teolojiden Tarih Felsefesine Nübüvvet*, çev. M. Coşkun, İstanbul 2014.

"nitelik/yüklem" olarak taşıyan kişilere de bir otoritenin intikal ettiğini gösterir. Buradaki otorite, reisin ve yargıcın otoritesidir. Âl-i İmrân, 159. ayette Hz. Muhammed'e kamusal sorunların çözümünde bir "otorite" olarak müminlerle "istişare" etmesi emrolunmuştur. 42/38'de ise direkt müminlere kamusal sorunlarını kendi aralarında "danışma-oydaşma/ortak akıl" (*şûrâ*) ile çözmeleri istenmiştir. Bu ifade, otoritenin, çoğunluğun "seçimi/oylaması" (icmâ) ile de oluşabileceğini ifade etmektedir. Seçimde "otorite", seçenlerin "çok"luğundan izafi olarak kaynaklandığı gibi, seçilenin (ilkenin-çözümün) yüklem oluşu yani niteliğinden (doğruluğundan) da kaynaklanabilir. Çoğunluğun ortak iradesi, zorunlu olarak her zaman "doğru/hakkaniyet/adalet" olmayabilir. Şiîlerin iddia ettikleri gibi, Allah'ın otoritesi, Hz. Muhammed'in "veraset"iyle onun çocuklarına (Ehl-i Beyt) intikal etmiş değildir (imamet). Sünnîlerin iddia ettiği gibi, –"İmamlar (halife/yönetici), Kureyş'tendir," hadisiyle (?)– onun otoritesini Cahiliyeden gelen Kureyş kabilesinin karizmasına intikal ettirmek de mesnetsizdir. Bu iddia, düpedüz kabileciliğin onaylanmasıdır. Oysa Müslüman kimliğin kurucu unsurları, iman ve salih ameldir. Dolayısıyla, İslam'da herhangi bir "teokratik" veya "aristokratik" otorite oluşturma yolu yoktur. Yöneticiler, otoritelerini ahlaki "nitelik"lerinden ve eylemlerinin ahlaki "yüklem"lerinden alırlar. Otoritelerini kullanma, tenfiz yetkilerini de, Tanrı'dan değil, halkın teveccühünden (seçim-oylama-şûrâ) alırlar. Zulüm işledikleri takdirde de, halkın itaat etme sorumluluğu kalkar; kendileri de otoritelerini (meşruiyetlerini) kaybederler.

d. Vicdanın Bireysel Otoritesi ve "Ezelî Misak"

d.1. Yaratılışta İnsana Verilen Vicdan (İlahî Ruh) Kapasitesi

Yaratılışta Allah insana kendi ruhundan üflediğini söylemektedir (15/29). Başka bir yerde de insan yaratılınca ona "kötülük yapma ve ondan sakınma kapasitesi"nin verildiği belirtilmektedir (91/7-8). Bu, her iki ifade de, otoritenin kaynağı olan ahlaki "nitelik" ve "hüküm/yüklem" kapasitesi olarak "vicdan"ı kastetmektedir. Tanrı'nın yaratıcılığı dışın-

daki insanla ilişkisinde O'nun fiillerini de nitelik ve yüklem olarak "otorite" olmaya layık kılan ve O'nu keşfeden kapasite vicdandır. Vicdanı yaratan Tanrı'dır; ancak, Tanrı'nın kendisi de vicdan tarafından keşfedilir ve o vicdan terazisinde tartılır. Kendini Kur'an'da bu terazide tartarak bize sunmuştur. Şirke karşı "esmâu'l-hüsnâ" ile tevhidin savunması, vicdanla yapılmıştır. Tanrı ile insan arasında bir "ilişki" olarak din, bir metafor olarak "ezelî misak" ile kurulmuştur. Tanrı, insana bahşettiği sonsuz nimet, lütuf, ihsan, ikram, rahmet karşılığında insanın üzerine düşen minnettarlık, şükran (iman-ibadet) sorumluluğunu yerine getirmesi için: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye insan vicdanına bir soru sorduğunda, insanların ruhu/vicdanı da: "Tabii ki Rabbimizsin," demişlerdir (7/172). Peygamberler ve onların gönderildiği kavimlerle de din ilişkisi, "misak/sözleşme" ilişkisi olarak devam etmiştir (2/27; 3/81; 4/21; 5/70...). Vicdan, insanın içinde yaratılışta verilmiş potansiyel bir nitelik ve ahlaki hüküm/yüklem oluşturan "öz/lübb"dür. Bu özü aktifleştirenler, "ûlu'l-elbâb"dır (2/179; 3/190; 13/19; 38/43...). "Basiret", vicdanın diğer adıdır: "*İnsan, mazeretler ileri sürse de basireti, kendini bilir*" (75/14-15).

d.2. Görme-İşitme Olarak Vicdan

Vicdan kapasitesi, Kur'an'da görme ve işitme duyularıyla da mecazi olarak ifade edilmiştir. Tanrı'nın doğadaki "ayet"lerini (güneş sistemi, dünya ve içindekiler) görenler ve O'nun vahiy olan "ayet"lerini işitebilenler, can kulağıyla dinleyenler, vicdanlı insanlardır. Görme ve işitmeleriyle vicdanları keskinleşir. "*Onlar, sözleri dinler ve en güzeline uyarlar*" (39/18). "*Kur'an okunduğunda susun ve dinleyin ki size merhamet edilsin* (ilham gelsin, İG)" (7/204). Doğal olaylara ve şeylere işaret edip de "Görmüyor musunuz...?" diye başlayan yüzlerce ayet vardır.

d.3. Kalp (*Lübb-Fuad*)/Akıl ve Düşünme-Hikmet

Kur'an'da dinî bağlamda düşünmenin faili vicdan anlamında "Kalp/Fuad"dır. İnsanın mantık ve ahlaki duygulanım

kapasitelerini birlikte ifade eder. Dinî aktın gerçekleşmesi için düşünme (tefekkür, teakkul, tedebbür, tezekkür, tefakkuh) olmazsa olmazdır. Taklit, atalara körü körüne inanç ve bağlılık, otorite olarak reddedilmiştir. Böyle düşünmek, "hikmet" olarak isimlendirilmiştir. Kur'an'daki düşünce "hikmet-i baliğa= hikmetin doruğu"dur (54/5). "*Kime 'hikmet' verilmiş ise ona çokça hayır verilmiştir*" (2/269). Vahiy/peygamber, ancak vicdanı "diri" olanları hidayete erdirir (36/70). Akıl, Arapçadaki *zabt* (hafıza), *rabt* (bağlama), *keff* (çekinme) ve *fark* (ayırma-furkan) anlamlarıyla Latincedeki *cause*, *logos* veya *ratio* (nedensellik) anlamlarından farklı olarak, fiziksel/ontoloji/doğal (mantık) bağlamında değil, daha ziyade ahlaki-dinî bir anlama/yorumlama içeriğine sahiptir. İman ve salih ameli doğuran bu aklın otoritesidir. Kur'an, "bilim"den (gerçeklik/vakıa-gerçek olmayan) değil, "ilim"den (hakikat-bâtıl) bahseder. "Tohumu çelik olanın, meyvesi olmaz."

2.4. Reddedilen Otoriteler

a. Nefs'in/Heva'nın (Egonun-Arzuların) Otoritesi

Burada yapacağımız tahlil, insanın biyopsişik yapı bütünlüğünün en temel unsuru olan içgüdülerinin veya arzularının kategorik reddi değildir. Çünkü bunlar, insanı hayata bağlayan temel unsurlardır. İçgüdülere kök söktürme veya nefsi öldürme, Kur'an'ın değil, ancak bazı mistik/tasavvufi hareketlerin dinî davasıdır. Bunun yerine, insan olmanın en temel diğer bir yapı özelliği olan vicdanı ve ahlaki doğasını aktüelleştirmesini engelleyecek tarzda bu arzu ve içgüdülerin taşması ve bütün benliği kaplaması kritik edilecektir. Çünkü bir yabancılaşma süreci olarak bu durum, insanın kendine "self/nefs" anlamında ahlaki/tutarlı, bütünlüklü bir benlik/kendilik inşa etmesini engeller.

İnsanlar günlük ilişkilerinde bu ilişkilerini veya şahit oldukları insanlık durumlarını değerlendirirken genellikle "Bir eyleme değer atfetme, değerlendirenin o eylemi, kendisiyle rastlantısal özel ilgisinden –kendi özel koşullarıyla ilgisinden– dolayı değerli-değersiz (iyi-kötü) sayması olarak karşımıza

çıkar. Bu, bir eylemin, onu değerlendirenle ilgili sonuçları açısından değerlendirilmesidir: eylemin değerlendirene sağladığı yarar ya da yol açtığı zarar, eylemin değeri olarak eyleme *atfedilir*... Değerlendirmedeki ilk adım atlanarak, yani eylemin nedenlerine bakılmaksızın, o eylemin *değerlendiren için* rastlantı sonucu doğurduğu yarar ya da zarar, yani eylemin dolaylı bir etkisi, değerlilik ölçüsü olarak kullanılıyor, bir özel değer yargısında bulunuluyor; sonra da bu özel değer yargısı eylemin özelliği olarak –'değeri' olarak– eyleme atfediliyor."[6] Ali Şeriati de, insanın özgürlüğü ve ahlaki yaratıcılığının önündeki dört "zindan"dan (diğer üçü doğa, tarih ve toplumdur) en güçlü ve aşılması en zor olanını "ego" olarak niteler. İnsan doğa, tarih ve toplum zindanlarından kritik düşünceyle çıkmayı başarabilse de, ego zindanından kurtulması oldukça zordur. Bu durumda insan: «"Kendi"m dediğinde, bunun kendisinde gömülü bulunan özgür 'ben' (vicdan, İG) olduğunu algılayamamaktadır; salt ve genel bir insanı, 'kendi' olarak algılayabilmektedir.»[7]

İnsanda yerleşmiş, tabiatının en temel yapısı olan ve daima kendilerini "normal" olarak sunan teşhisi zor içgüdü, iştiha ve kuvvetli arzular, Kur'an'da "heva" olarak nitelenir (48/14; 7/176; 25/43; 23/71...). İnsanın derininde olan vicdanının çeperinde olup onu sarmalayan bu dış duvarın içeriye doğru aşılması oldukça zordur. Bu durum, bazen kendini şuurda norm ve ahlak olarak bile niteleyebilmektedir: "'*Onlara yeryüzünde kötülük/fesat çıkarmayın,' dendiğinde: 'Biz sadece ıslah edicileriz,' derler. Dikkat et, onlar bozguncudurlar, fakat kendileri bunun farkında/şuurunda değiller*" (2/71). "*Sana amellerinde en büyük zarara uğrayacakları haber vereyim mi? Onlar, bütün çabaları dünya hayatı peşinde koşarken heba olmuş kişilerdir, fakat kendilerine sorsanız, iyi işler yaptıklarını söylerler*" (18/103-104). Medyen halkına/şehrine peygamber olarak gönderilen Şuayb'ın halkını uyarılarına karşı, halk ona şöyle diyordu: "*Senin ibadetin/dinin mi bize babalarımızın*

6 İonna Kuçuradi, *Etik*, Ankara 1988, s. 18.
7 Ali Şeriati, *İnsanın Dört Zindanı*, çev. H. Hatemi, İstanbul 1984, s. 78 vd.

taptığı ilahlardan ve mallarımızı istediğimiz gibi harcamaktan vazgeçmemizi emrediyor? Oysa sen, yumuşak huylu ve akıllı bir adamsın" (11/87). Bu durum baskıcı, ayartıcı ve zorlayıcı içgüdü ve arzuların (*heva*) bencil zekâ tarafından araçsal olarak aklileştirilmesi (hesabilik) ve toplumsallaştırılmasıdır (araçsal akılcılık). Hevanın karşıtı hakikattir. Hakikat yerine hevanın kültür, yaşam tarzı veya dünya görüşü hâline gelmesinin sonucunu Kur'an şöyle tasvir eder: "*Eğer hak, hevaya tâbi olsaydı gökler, yer ve ikisinde bulunanlar bozulur giderdi*" (23/71).

Hesapsız çıkarlar, tutkulu arzular veya azgın güdüler toplamı olarak heva, şişerek benliği bütünüyle kaplayınca, doğru değerlendirme kapasitesi olan vicdanı örter (*istikbar*, 2/34; 7/146; 74/23...). Bu durumda kişi giderek kendini yeterli görmeye başlar (*istiğna*, 80/5; 92/8). Her türlü ahlaksızlığın önemli bir kaynağı işte budur: "*İnsan kendini yeterli görünce azar*" (96/6-7). Şeytanın trajedisi bu olduğu gibi (2/34); şeytanlaşmış bütün insanların durumu da aynıdır. İnsan hevasını ilahlaştırınca, bunun sonucu bilgi aktlarından kulağı ve kalbinin mühürlenmesi, gözünün perdelenmesi sonucu dalalete düşer (45/23). Yani kendine (özüne, vicdanına) yabancılaşır. Kur'an'ın ahlaki bağlamda vicdanını ve hakikati örtme anlamında "küfür" ve "günah" dediği şey budur.

b. Toplum/Kültür/Gelenek/Tarihin Otoritesi

İnsan toplumsal bir varlık olduğu için, erişkin hâle gelen birey, doğal olarak içinde doğup büyüdüğü toplumun kültürel ahlaki değer kalıplarını miras olarak alır ve bilinci, benliği, kişiliği bu değerlere göre şekillenir. Freud'un "süper ego" olarak kavramsallaştırdığı bu yapı, taşımış olduğu bütün değer kodlarını toplumun üyesi olan bireyde vicdan, benlik, kişilik olarak kristalleştirir. "Genellikle halk, egemen sosyal düzeni sürdürerek, egemen hukuk düzenini ihlal etmeden, sosyalleşerek hareket eder. Bunlara karşı hareket ettiğinde kendini suçlu hisseder. İnsanın sosyal ve kültürel organizasyonlar aracılığıyla uygarlaşması gelişti ve devam etti. Bu yapılar bebeklik ve çocukluk çağından itibaren her bir bireyin içine nüfuz ederek

onu belirler. Dolayısıyla, çocuk büyüdüğünde bu yapıları kırdığında suçluluk hisseder."[8] Sonuç olarak, toplumsal vicdan veya kamuoyu olarak süper ego, miras alınan vicdandır.

Bireyin içine doğduğu toplumun ahlaki değer yargılarını/kalıplarını kullanarak günlük yaşamda ahlaki değerlendirmelerde bulunmasını Kuçuradi şöyle tasvir eder: "Bir değer atfetmenin maskesi olmayan yerde, değerlendirenin grup üyeliğinin ağır bastığı ve karşısındaki kişinin eylemine, –psikolojik nedenler bir yana– 'evet' dediği moralin [ahlakın, İG] genel değer yargılarına uygunluğu bakımından, doğal olarak da yalnızca davranışı hesaba katarak, değer biçtiği değerlendirme tarzıdır. Böyle bir değerlendirmede yapılan, karşısında bulunulan tek davranışa, değerliliği-değersizliği, –iyiliği-kötülüğü– peşinen belirlenmiş olan davranışlardan birinin adını takmak ve yalın bir akıl yürütmeyle –hazır genel değer yargısına göre– sonuç çıkarmaktır; çünkü [bireyde bulunan, İG] özel değer yargısı, yani bir eyleme biçilen değer, bir mantık çıkarımından [tümdengelim- İG] öte bir şey değildir. Kişi ile kişi ilişkisinde bu değerlendirme tarzı genellikle bağnaz kişilerin –yobazların– değerlendirme tarzıdır; gruplarının [toplumların/kültürlerin, İG] davranış belirleyen değer yargılarını değerler sayarak onlara en üstün 'değeri' atfeden, dolayısıyla onları korumak ihtiyacını duyan ve grup üyeliklerini en 'değerli' özellik sayarak, en üstün 'değeri' ona atfedenlerde rastlanan değerlendirme tarzıdır."[9] Dünyadaki farklı dinsel, kültürel ve etnik grupların, toplumların günlük değerlendirme tarzları ortalama böyledir.

"Genel bir tarzda, insanın ölümünden sonra yaşamında olduğundan daha çok otoritesi vardır. Vasiyetin, henüz hayatta olan bir insanın verdiği emirden daha çok otoritesi vardır. ["Ev danasından öküz olmaz." "Ananın gözünde çocuk büyümez." İG] Bir söz, vermiş olan kişinin ölümünden sonra daha çok bağlayıcı olur. Ölmüş babanın buyruklarına yaşadığı süre içinde verdiklerinden daha çok uyulur. Bunun

8 Priscilla Roth, *The Superego*, Cabridge 2001, s. 17.
9 Kuçuradi, *Etik*, s. 19.

sebebi, bir ölüye karşı eylemde bulunmanın somut olarak imkânsız olmasıdır. O hâlde ölü, tanım gereği otorite sahibidir. Ama ona tepkinin (karşı çıkmanın) imkânsızlığı, ölünün otoritesine tanrısal/kutsal bir nitelik sağlar. Otoritenin, ölü tarafından icrası, kendisi için bir risk içermez. Bu otoritenin güçlülüğü veya zayıflığı, buradan gelir. Kısacası, bu, tanrısal otoritenin özel bir hâlidir."[10] Gelenek, tarih ve toplumun otoritesi, "baba"nın ve "efendi"nin otoritesinin bir karışımı olarak gerçekleşir.

Kur'an'ın nazil olduğu toplum, her toplum gibi, bireylerin bireysel bilincini, derin vicdanını yok etmiş, örtmüş, geleneğin, müşrik bir dinin ve yerleşik bir kültürün egemen olduğu bir toplumdu. Kur'an'ın bireysel bilinci özgürleştirme ve derin vicdanı diriltme çabasına karşı onlar: "*Hayır, atalarımızı üzerinde bulduğumuz değerlere uyarız*" (2/170), "*Atalarımızı üzerinde bulduğumuz gelenek ve değerler bize yeter*" (5/104), "*Kötü bir iş yaptıklarında (fahişeten), 'Atalarımızın böyle yaptığını gördük," derlerdi* (7/28). Kur'an, kendi çağrısına karşı müşrik Arapların geçmişten, tarihten devraldıkları hazır kültürlerini, geleneklerini koşulsuz doğru ölçü olarak görmelerini (2/170; 5/104; 7/28, 95; 10/78; 21/35; 26/84; 31/21; 43/22-23) kesinlikle reddetmektedir: "*De ki: 'Eğer imana karşı küfrü tercih ediyorlarsa babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz ve hısım-akrabalarınızı dost edinmeyin',*" (9/23-24). Ayrıca, sorgulamasız ve koşulsuz olarak "*Büyüklerimize ve ileri gelenlerimize uyduk*" (33/67) diyenler, denenmeyi kaybeden cehennemliklerdir.

Genelde sıradan insanın korunma ve koruma (güvende olma) saikinin veya tembellik hâlinin yönlendirdiği bu eğilimi H. Bergson, dinsel ve ahlaki bağlamda "statik din" ve "statik ahlak" olarak kavramsallaştırmıştır. Bu tip ahlak ve din, içtimai, muhafazakâr, gayrişahsi ve alışkanlıktan doğmuştur. Bu din ve ahlak, kapalı toplumların bir meziyetidir: "Grup tek başına yaşayan ferdin benliğinde hazır ve nazırdır, onu teşvik veya tehdit eder; kendisini dinlemesini, buyruğuna boyun eğ-

10 Kojeve, *Otorite Kavramı*, s. 21.

mesini ister. Cemiyetin gerisinde de grubun bağlandığı ve ferdin hareketinden cemiyeti sorumlu tutan tabiatüstü kuvvetler vardır..."[11] Bireyin çoğu kez kendine ait olduğunu sandığı düşüncelerin aslında topluma ait olduğu gerçeğini E. Fromm şöyle ifade etmektedir: "Düşüncenin yabancılaşması, kalbin veya duygunun yabancılaşmasından hiç de ayrı değildir. Kişi, çoğu zaman, bir fikir bulduğunu, bu fikrin kendi keşfi ve ürünü olduğuna inanır; oysa gerçekte, benliğini kamuoyunun, gazetelerin veya devletin yarattığı putlara ya da bir lidere kaptırmış; düşüncesini onlara *aktarmıştır*. Bu putların kendi inançlarını simgelediğini sandığı hâlde; gerçekte, bu simgeleri bilgi ve bilgelik tanrıçaları olarak benimsediği için, onların düşüncelerini kendi düşünceleri gibi kabul etmektedir. Ve salt bu nedenle, tanrılarına bağımlı bir köle durumuna gelir, çünkü kafasını, düşüncelerini onlara aktarmıştır."[12] Dikkat edilirse Fromm, geleneksel kapalı toplumlardan değil, modern sözüm ona 'açık' toplumdaki bireyin içinde bulunduğu vicdan durumundan bahsetmektedir. Bireyin kişisel, bireysel vicdanını aktüelleştirememesi bakımından modern toplumların geleneksel toplumlardan geri kalır hiçbir yanı yoktur.

Kur'an'ın "ataların yaşam yollarına uyma", Kuçuradi'nin "değer biçme", Freud'un "süper ego", Bergson'un "statik din" ve "statik ahlak" olarak isimlendirdiğini, Fromm "otoriter vicdan" olarak isimlendirmektedir. Otoriter vicdanı Fromm şöyle tanımlıyor: "Yetkeci törelbilinç [otoriter vicdan, İG], içselleştirilmiş bir dış yetkenin, anababanın, devletin ya da içinde yaşanılan kültürdeki başka bazı yetkelerin sesidir. İnsanların yetkelerle olan ilişkileri ahlaksal yaptırımlar olmaksızın dışsal kaldıkları sürece, törelbilinçten [vicdandan, İG] söz edemeyiz. Böyle bir davranış, cezalandırılma korkusu ve ödüllendirilme umudu aracılığıyla yönlendirildiğinden yalnızca önlemsel olup her zaman söz konusu yetkelerin varlığına; onların insanın ne yapmakta olduğuna ilişkin bilgilerine ve cezalandı-

11 H. Bergson, *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*, çev. M. Karasan, İstanbul 1986, s. 86.

12 Erich Fromm, *Çağımızın Özgürlük Sorunları*, çev. B. Güvenç, İstanbul 1973, s. 73.

rılma ya da ödüllendirmeye ilişkin gerçek ya da var olduğu kabul edilen güçlerine bağlıdır."[13] Otoritenin ahlaki niteliğine bağlı olarak "otoriter vicdan"da tesadüfen iyi veya kötü şeyler yapmaktadır. Çünkü bu davranışların içeriği otoritenin emir ve buyruklarından çıkarılır; kişinin kendi vicdanından değil. Vicdan rahatlığı, içselleştirilmiş dışsal otoritenin memnun edilmesi; vicdan azabı ise, onun memnun edilmemesidir. Bireyin en büyük doyumu, otoritenin sevgisi ve beğenisidir.[14] Bu 'iyi'ler, kendi erdemini kendi vicdanıyla keşfedenleri çarmıha gererler. Ali Şeriati'nin insanın bireysel vicdanını, özgürlüğünü ve yaratıcılığını engelleyen "zindan"lar olarak saydığı dört unsurdan iki tanesi "tarih" ve "toplumdur" (kültür): "Demek istediğim, bir 'canlı' türü olan insan toplumun, doğanın ve tarihin esiridir. 'İnsan' olma sürecine girmiş ise, giderek ve aşamalı olarak bu baskılardan (zindanlardan) kurtulur ve özgür olur."[15]

c. Putlar ve Tağutun Otoritesi

Putlar, müşriklerin kendilerinin kendilerine yabancılaşarak ve atalarının uydurdukları "boş" isimlerden başka bir şey değildir (53/23). Allah, onlara herhangi bir "otorite" (*sultân*) vermiş değildir (3/151; 6/81; 22/71, 30/35). Müşrikler, onları Tanrı ile kendileri arasına "torpilci aracılar" (*şüfeâuna*, 6/94) olarak koymuşlardır. Tağut ise "şeytani güçler" anlamında Hz. Musa'nın mücadele ettiği ekonomik (Karun), politik (Firavun) ve dinî (Haman) güç odakları (29/39) ve ondan sonra gelen ve Hz. Musa'nın din davasını sürdüren kral Süleyman, oğlu Davut ve komutanı Tâlût'un mücadele ettiği aynı şeytani güç odağı olarak Câlût'tur (2/246-251). Bugün, uluslararası şirketler (kapitalizm) Karun'un; ABD-NATO, BM'nin beş daimi üyesi ve İsrail, Firavun'un; Vatikan, Haman'ın rollerini oynamaktadırlar. Buralarda aktüelleşen otorite, "efendi"nin zorba/tiran otoritesidir. Hukuktan, adaletten, denetimden, sorgulamadan-gerekçeden (vicdan) kaçmaya çalışan her oto-

13 Erich Fromm, *Kendini Savunan İnsan*, çev. N. Arat, İstanbul 1991, s. 145.
14 Fromm, *Kendini Savunan İnsan*, s. 146-148.
15 Şeriati, *İnsanın Dört Zindanı*, s. 56 vd.

rite taslamanı, –adı/sanı ne olursa olsun– sıfatı zorba/tirandır (*tâğût*).

d. Din Adamları ve Kilise'nin Otoritesi

Ulemanın şeffaf, anlamaya, iknaya, takvaya, delile (gerekçeye) dayanan otoritesinden farklı olarak Yahudilik ve Hristiyanlıkta Tanrı'nın dışında O'nu "temsil" (rabb) ettiğini iddia eden haham ve ruhban sınıfı (Kilise), kendinde tanrısal bir yetki vehmedip insanları sömürmüşlerdir (9/31, 34). Bunlar, birtakım özel kisve ve giysilerle bu yetkiyi taşıdıklarını ima etmişlerdir. İslam'da aynı yetkiyi imam, veli, şeyh, mehdi, gavs, kutup... gibi şahıslar iddia etmişlerdir. Burada aktüelleşen otorite, yargıcın (ulema) otoritesi değil, "baba"nın otoritesinin istismarıdır.

3. Sonuç

Otorite, –Tanrı dâhil– salt kişide, varlıkta (ontoloji-fizik-güç) değil, onun niteliklerinde ve eylemlerinin yüklemindedir. Kaynağı da, –Tanrı yaratmış olsa da– kendinin de onda tartıldığı vicdandır. Tanrı ise kendi yarattığı vicdanın sigortasıdır. Tanrı, varlığın; vicdan, insanlığın tuzudur. Teolojiler, trajik olarak bu tuzu daima kokutur; varlık ve insanlık da bozulur. Tarihte ve günümüzde olduğu gibi...

Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi *Zıllullahi Fi'l-Ard* Kimdir veya Nedir?

"Allah'ın yeryüzüne vurmuş gölgesi", İslam tarihinde siyasi erki/devlet erkini tek başına kullanan halife, sultan, padişahlar için kullanılmış bir sıfattır. İslam toplumları, Allah'ın gölgesi olmaya layık olan kurumun siyaset, kişinin de halife, sultan olmasına karar vermiştir. Kur'an'da "devlet" kavram olarak zenginlik ve güç demek olarak (59/7) siyasete daha yakın olsa da, kurum olarak devlet, insanların arasında zulmü engellemeyi ve adaleti kaim kılan bir aygıttır. Halifenin Allah'ın "gölgesi" olmaya layık görülmesinin sebebi budur. Genelde iktisat ve siyaset; refah için, hak ve adalet, onur ve sürur içindir. Meşhur bir özdeyişte söylendiği gibi: "Tanrı, insanın elinin dolu olup olmadığına bakmaz; insanın elinin temiz olup olmadığına bakar." Siyaset, elin güçlü-zayıf olması; iktisat, elin dolu veya boş olması mevzusu; hukuk ise elin temiz olup olmaması mevzusunu imler. Bu bağlamda din, çoğuna göre iktisat ve siyasetten ziyade hukuka daha yakın olarak addedilir. Oysa bu görüş yanlıştır; zulmün en fazla işlenme ihtimali olan alanlar, –örneğin konumuzda siyaset ve iktisat– dine (adalet-merhamet) daha yakın olmalı. Çünkü dinin en temel amaçlarından biri, insanların –ister devlet, isterse mal gücüyle olsun– birbirlerine yaptıkları zulmü önlemektir. Adalet idesi, herkes için/ortak/objektif menfaat (maslahat) idesi/ideali/ülküsü peşindeyken, genellikle siyaset ve iktisat kategorileri, devlet ve halk bağlamında zümresel/kişisel/sübjektif çıkar peşindedirler. İslamiyet, siyaset ve iktisat süreçlerini de "hukuk" süreci gibi adaletin/hakkaniyetin kontrolünde tutma davasıdır. Siyaset, –faturası kallavi sevap ve günahların işlenebildiği alanda– adalet ve merhametin maksimum düzeyde kısa süreli (dinamik) kararlarla icrası olarak dindir: "*Allah, kamusal işler olan 'emanet'leri,*

(siyasi ve bürokratik ekip olarak) ehline/liyaketliye/uzmana/ustaya/dürüste/hak edene vermenizi; insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi ister" (4/58). Örneğin, birbiriyle savaşan iki Müslüman toplumun arasının düzeltilmesi ve savaşa son verilmesi, "adalet" olarak dindir (49/9). Kral Davut'a yapılan çağrı şöyledir: "*Biz seni yeryüzünde halife/kral yaptık; insanlar arasında hakkaniyetle (adaletle) hükmet...*" (38/26). Hz. Muhammed'e yapılan: "*De ki: Rabbim adaletle hükmetmemi istedi*" (7/29)buyruğu, –siyaset dâhil– hayatın bütün alanlarını kapsayan umumi bir ilkedir. Her alanı kapsayan "*hududullâh/hukukullâh*" kavramı, bunu ifade eder. Tanrı, kutsal kitaplarda hüküm verirken adalet ve merhametle hüküm vermiştir. Kutsal kitapların, müminler tarafından "otorite"leştirilmelerinin nedeni, bu güvendir. Daha sonraları, bu sözlerin literal/lafzi olarak mutlaklaştırılması/dondurulması/mumyalanması yerine, dinamik olarak "adalet" idesinin peşinde olmak, maslahata daha uygundur. Söylenen ilahî sözleri "dinlemek" bir erdem olduğu gibi, o sözler gibi daima "yeni söz söylemek" de, en az birincisi kadar dinî-ahlaki bir sorumluluk ve fazilettir.

Politik sürecin ihtiras, iktisadi sürecin iştahtan hali/ari (boş) olmayacağını göz önünde tutarsak, bu iki süreci denetleyecek/kontrol edecek ve yeryüzünde Tanrılık "rolünü" haiz diyebileceğimiz bağımsız bir yargı/hukuk/mahkeme (adil hakem/hâkim) kategorisinin oluşturulması elzemdir. Herkesin saygısını, verdiği hükümlerle kazanmış (ilmiyle amil), herkese lazım olabilecek böyle bir bağımsız hukuk kurumu oluşturmak ("Şeriatın kestiği parmak, acımaz."), İslam'ın amacı olduğu gibi, medeni olan bütün insanlığın da hedefi ve amacıdır. Yapılan bir istatistiğe göre son yıllarda Türk hakimlerinin verdiği her yüz karardan altmış ikisinin değiştirilip/düzeltildiği olgusu/haberi, hukuka bakan insanlarımızın ehliyet/liyakat ve vicdan kapasitelerinin hâlini ortaya koyar. Bu durum, siyaset ve iktisat kategorilerinde içgüdünün yüzde yüz olduğunu ima eder. Kamusal alanda (yasama, yürütme ve yargı) görev alacak siyasi ve bürokratik zevatın görev, yetki ve sorumluluklarının

hakkaniyete uygun bir şekilde kesin, net ve açıkça hükme/yasaya bağlanması ve denetlenmesi, Tanrılığın/rahmaniyetin (adalet/hukuk) tecellisidir. Bu sorumlulukları vicdana/kişiye/sübjektifliğe bırakmak, suiistimale sebebiyet verebilir. Genellikle, Batı ile Doğu arasında siyasete yaklaşımdaki fark budur: "Gemi-kaptan ilişkisi" ve "çoban-sürü ilişkisi".

Siyasi iradenin/devletin Allah'ın rahmân sıfatının tecellisi olarak yeryüzünde onun gölgesi olması doğru bir fikirdir. Ancak sorun, bunun "kişisel" mi yoksa "kurumsal" mı olacağıdır. Ortaçağlar boyu bu, "kişisel" olarak algılanmıştır. Oysa İslam'a uygun olan bunun devletin çeşitli organlarında kurumsal olarak yansımasıdır. Yasama, yürütme ve yargı, devletin ana unsurları ise Tanrılık (rahmaniyet) bu kurumlarda özü itibarıyla "adalet" olarak tecelli edecektir. *Makasidü'şşeria* (can, mal, namus, akıl sağlığının korunması ve din özgürlüğü) ile devletin vazifeleri aynıdır. İktisat, siyaset ve hukuk devletin değişik etkinlik alanları ise rahmaniyet, buralarda yine adalet olarak tecelli edecektir. Tanrı'nın bütün bu alanlarda "tecellisi/gölgesi" iki şekilde olabilir: 1- Adil kurallardan oluşan sağlam kurumlar/kurullar oluşturmak. 2- Bu kurumları/kurulları ehliyet/liyaketle işleten adil/insaflı insanların olması: "*Ey iman edenler, adaleti icra edecek güçlü kurumlar kurucu olun (kûnû kavvamine li'l-kıst); ta ki kendiniz, anne-babanız, akrabanız, zengin-fakir ayrımı yapmayasınız*" (4/135). "Allah'ın halifesi" olma kavramının anlamı da bu olsa gerek. Zira, ayette müminlerin bunu gerçekleştirmenin gerekçesi: "*şühedae lillâh*" yani onların Allah'ın davasının kanıtları/temsilcileri/örnekleri olmalarıdır. Rahmaniyetin (adalet/insaf) ve rahimiyyetin (merhamet) tecellisi olmayan her türlü dinî iddia, tavır ve tutum, özünde dinsizliktir. Bu kişiler, icraatlarını "Allah'ın adına" yapsalar bile. Haricîlerin, "Allah adına" giriştikleri politik eylem, cehaletle birleşince doğurduğu korkunç şiddet ortada olduğu gibi, Muâviye'nin Hz. Ali ile yaptığı savaşta yine "Allah adına" 'Kur'an, aramızda hakem olsun' önerisinin motivasyonunun din istismarı (kandırmaca) olduğu ortadadır.

Sadece "adalet"in peşinde olmak, "İslami"lik için yeterlidir. Bunu yaptıklarında "niyetlerine (iman) göre" Allah'ın "gölgesi" veya rahmân sıfatının "tecellisi" olurlar –veya olmazlar. Bu kurumların sağlam çalışıp çalışmadıklarının ölçülmesi, şeffaf olarak denetlenmeleri, teftiş edilmeleri ve suçluların behemahal cezalandırılmasıyla olur. Hukukun/adaletin somut kurallarının dışında dinî-siyasi veya sihrî/ırki "biz" oluşturulması, felaketin/dinsizliğin/ahlaksızlığın başlangıcıdır: "*Allah için hakkı ayakta tutun ve adaletle şahitlik yapanlardan olun. Bir topluma karşı olan düşmanlığınız sizi zulme sevk etmesin...*" (5/8). "Ümmilere (Kitap Ehlinden/Yahudi olmayana) karşı her şey mubahtır" diyerek, aldıkları borç paraları vermeyen Yahudilerin "dinsel kimlik" üzerinden kurdukları "biz" kategorisi, gayrimeşru ilan edilirken, yine *Yahudi* olduğu hâlde borcuna sadık olanlar, İslami "biz" kategorisinde görülmüştür (3/75). Bugün de "muhafazakârlık" veya "partililik" kimliklerinin bu (ahlak) açıdan ciddiyetle kontrol edilmesi gerekir. İktidar ile muhalefetin birbirlerini hangi açılardan/hangi kriterlere göre "biz", hangi kriterlere göre "öteki"leştirdikleri manidardır.

Firavun, devlette "şeytanlığın"ın tecellisidir. Şeytanlık, bir "kişilik" olmaktan çok, hayatın/dünyanın anlamı üzerine kâfirlerin oluşturduğu vehim, zan, kuruntu ve gururun (*istiğna*) "metafizik/felsefi fikir" iddiasıdır. Şeytanın tecellisinin açılımı, devletin müstağni, mütekebbir, zalim kişiler tarafından keyfi olarak kullanılması demektir (tağut). Yani insanlar arasında ayrımcılık yapılması, idarecilerin/iktidarın "taraftar" olmayanları ezmesidir. İktisadi hayatın "Karun" gibilerin eline geçmesidir. Yani haksız kanallarla sınırsız zenginleşme, sömürü ve zulüm demektir.

Hud peygamber, kavmini şu eylemleri yapmakla eleştirmişti: "*Her tepeye cehalet eseri anıtlar, gösterişli tapınaklar mı yükseltiyor; sonsuza kadar yaşayacakmışsınız gibi, gökdelenler, sapasağlam malikâneler/saraylar inşa ediyor; yakaladığınızda veya yönettiğinizde (betaştum) zorbalık yaparak mı bunu yapıyorsunuz?*" (26/128-130). Bu uyarıların, insanın

aklına Çamlıca tepesine cami yapma; İstanbul'u gökdelenlerle doldurma veya –modası geçtiği hâlde– Beştepe'ye saray yapma; Gezi Parkı ve benzeri olaylarda polisin sert tutumunu hatırlatmadığını söylemek yalan olur.

Bu istiğna-istikbar durumunu, Hegel, ahlaki bağlamda objektiflik/hukuktan kaçma, yani *sübjektiflik* olarak şöyle tasvir eder:

> Öyleyse sübjektifliğin bu en yüksek şekli şu demektir: Objektif ahlaklılık prensiplerini şeksiz şüphesiz bilmek, ama bunların ciddiyetini gereğince kavrayacak, bunları eylemlerine temel yapacak kadar nefsini unutmayı, nefsinden vazgeçmeyi göze alamamak; hem bu prensipler ile ilişkiyi kesmemek, hem de kendini onlardan uzak tutmak ve kendini şunu ya da bunu isteyen, şuna ya da buna karar veren, ama başka türlü istemek ve karar vermek gücünü de elinde bulunduran bir merci olarak görmek. Yani siz bir kanunu, "*kendiliğinde ve kendisi-için*" mevcut olarak bilfiil ve dürüstçe kabul ediyorsunuz; ben de aynı şeyi yapıyorum; ama sizden daha ileriye giderek kanunun ötesine geçiyorum. Burada ön planda olan şey, "şey"in kendisi değil; ben'im; kanunun da, şeyin de mutlak hakimi benim; her ikisi ile de keyfimce oynayabilirim. En yüksek şeyin içine attığım bu ironik bilinç hâli içinde ben, artık kendi kendimle düşüncede keyif sürmekten başka bir şey yapmıyorum demektir. Sübjektifliğin bu türlüsü, sadece hakkın, vazifenin ve kanunların (ve aynı zamanda kötülüğün ve de hatta bizzat evrensel kötülüğün) her türlü ahlaki muhtevasını boşaltmakla kalmaz; buna bir de sübjektif boşluk formu katar. Ki, bu da, nefsin kendi kendisini muhtevasız boşluk olarak bilmesi ve bu bilgi içinde kendisini mutlak saymasıdır... Nefsin kendi kendisine sunduğu bu mutlaklık, nereye kadar onun –yalnızlığı içinde– kendi kendisine tapması olarak kalır? Yani nefis, hangi noktadan itibaren bu yalnızlıktan çıkarak bir çeşit topluluk bağını ve cevherini karşılıklı iyi bilince ve iyi niyete dayalı güvende; bu saflık ve temizliğin verdiği hazda; ve de, bilhassa, kendi kendini bilmenin, kendi kendini ifade etmenin ve bu tecrübeyi sürdürüp geliştirmenin sağladığı mutlulukta bulan bir topluluk kurmaya gider...?[1]

1 G. W. F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. Cenap Karakaya, İstanbul 2015, s. 161-162.

Mücahit/Militan (Vicdan) ve Halife/Sultan (Ego) Olarak R. T. ERDOĞAN

"Reis var, yeis yok."

1. Mevcut Durum

İslam dünyasında seküler veya dinî (Suud-İran) diktatörlüklerin kurulması ve paralel olarak İsrail başta olmak üzere ABD ve Batı'nın Ortadoğu'ya sarkıntılık etmesiyle oluşan politik hayal kırıklıkları, bölgede başlıca üç türlü tepki olarak ortaya çıkmıştır: 1. Pasif nihilizm (mistik-zahit/tasavvufi hareketler) 2. Aktif nihilizm (intihar saldırıları/terörizm, mezhep savaşları). 3. Ahlaki özneliği seçen direnişçi hareketler. İhvân-ı Müslimîn Hareketi (Mursi) ve onun bölgedeki değişik versiyonları (Hamas), Türkiye'de Necmettin Erbakan'ın öncülüğündeki "Millî Görüş" Hareketi, Gannuşi'nin öncülüğündeki "Nahda" ve Aliya İzzet Begoviç'in Bosna'da yürüttüğü siyasi mücadele, genellikle üçüncü yolu tercih etmiştir. İkinci ve üçüncü tercihler, kendilerini dini korumak ve tebliğ etmek için her türlü gayret ve çaba gösterme anlamında "cihad" kavramıyla kodladıkları hâlde; birincisi, "büyük cihad" (nefsi öldürme faaliyetleri) kavramıyla kendini kandırmaktır.

İki binli yılların başında Millî Görüş'ten "gömlek çıkararak" kendini "muhafazakâr demokrat" olarak kodlayan Sayın R. T. Erdoğan öncülüğünde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, öncelikle Cumhuriyet rejiminin din ve dindarlar üzerinde yarattığı baskının ve ikinci olarak Şiîlikten Sünnîliğe sirayet eden ve Sünnîliğin politik totalliğinin (saltanat) yarattığı genetiğin de bir ürünü olan "takıyye" ("Harp/siyaset, hiledir" hadisi veya Kaşgarlı Mahmut'un: "*Siyasetin onda dokuzu renkte; biri de cenktedir*" sözü hatırlansın) siyasetiyle 2010'lara kadar *The Cemaat* ile birlikte mevcut "vesayet rejiminin" altını oyarak (kumpaslar) sahici anlamda "iktidar" oldu. The Cemaat,

ABD (CIA) ile işbirliği içinde 15 Temmuz'da mevcut-meşru iktidarı darbeyle devirip şerikleriyle birlikte onun yerine geçme teşebbüsünde bulundu ve Sayın Erdoğan'ın dirayetli duruşu ve halkın direnişiyle püskürtüldü.

2. FETÖ

The Cemaat'in dinsel-politik ideolojisi, yukarıdaki üçlü tasnifin dışında olarak, Hristiyanlıktaki "Cizvitler" ve Amerika'daki "Neocon"ların politik-dinsel ideolojilerine benzer postmodern bir yapı olarak, –"ultra-pragmatizm"– hem dünyanın hem ahiretin, hem barışın hem savaşın, hem sevabın hem kebabın... "kitabına uydurarak" yapılmış bir paparasıdır. Haksızlık etmemek için, Cizvitlerin Cemaat'ten (FETÖ) ahlaklı (radikal-püriten) olduklarını itiraf etmeliyiz. Cizvitlere benzerlik, örgütlenme ve kendine has bir tür dünya-ahiret dengesini kurma açısındandır. Cizvitler, ahireti bir tür "ekonomi" olarak temellendirdiği gibi,[1] Fethullah Gülen de müritlerine: "Evinizi buraya değil, ahirete yapın," diyordu. Sayın Erdoğan'ın üçlü tasnifinde "Tabanı ibadet; ortası ticaret..." tanımlaması da aynı şeyi (dünyevi-uhrevi ekonomi) ifade eder. FETÖ'deki politik aklın, diyalog ve ABD ile işbirliğine girerek kolayca "ihanete" kaymasının sebebi, Osmanlı'da etkin olan ve şeriatı ıskalayan, "Yetmiş iki millete aynı gözle bakan" vahdet-i vücûdcu (İbn Arabî-Dâvûd el-Kayserî, Konevî, Mevlânâ, Yunus Emre, Niyazi Mısrî...) epistemik-hümanist evrenselliktir. Oysa, Semerkand menşeli Yesevilik-Nakşilik ve Anadolu'daki kolları, daima şeriata (ahlaka/hakikate-çerçeveye) sadakatlerini bir biçimde sürdürmüşlerdir. (Mevlânâ'nın Moğol işbirlikçiliği ve Şeyh Bedrettin'in isyanı hatırlansın.) Fetullah'ın kolay devşirilmesinde etnik kökenin muhtemel etkisi dikkate alınmalıdır. Onun, Hristiyanlar ile kolayca dost olurken, kendi dindaşlarını (hatta mezhepdaşlarını) kolayca düşmanlaştırmasını başka türlü anlayamayız. Sünnî bilinçte oluşan bu şizofrenide İbn Arabî'nin*: "Ariflerin dini yoktur,"* ve Mevlânâ'nın "*Biz, aşkın âşıklarıyız; Müslümanlar, başkadır (Âşık-ı aşkem/müsul-*

1 M. Unamuno, *Hayatın Trajik Duygusu*, çev. M. S. Şener, Ankara 2014, s. 332.

man digerest)" sözleri ve FETÖ'nün geliştirdiği "Mobil Vatan" (seccadenin ve Kur'an'ın götürüldüğü her yer) kavramlarının "küreselliği" unutulmamalı. Derinden bakıldığında bu tür mistik/mesiyanik hareketler, ultra bir etik/hümanizm söylemi altında aslında ontolojik bir emperyalizme/güç istencine dönüşür: "*Hemâ Ost:* Her şey O'dur."

3. Vicdan Olarak Erdoğan

Sayın Erdoğan'ı halk nezdinde kahraman yapan, onun mevcut politik hegemonyaya karşı ölümü göze alarak Cumhuriyet'in sek modernleşme projesinin/toplum mühendisliğinin yarattığı kültürel-dinî mağduriyetin, muhafazakâr kitlelerin sesi/sözcüsü olması ve yıllarca iktidardan uzak tutulmuş periferiyi devletin merkezine taşıması idi.

2010'lardan itibaren –aslında biraz daha önce "*one minute*"ten itibaren– Sayın Erdoğan, Filistin sorunuyla aktif olarak (Mavi Marmara Olayı) ilgilenmeye başlayarak çıtayı biraz daha yükseltip ümmetin politik sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Hatta "Dünya beşten büyüktür," diyerek egemen dünya sistemine karşı başkaldırmaya başladı. Mısır'daki İslamcı iktidarın Batı tarafından yıkılmasına karşı duruşu, Suriye'deki Esad rejiminin yıkılması için İslamcı muhalefete destek olması, Miyanmar'daki mazlum Müslümanların mağduriyetini desteklemesi... Erdoğan'ı İslam dünyasında kahraman bir "mücahit/militan"a dönüştürürken; egemen sistemin aktörleri nezdinde ise Humeyni, Saddam, Kaddafi ve Kuzey Kore lideri Kim Jong Un... örneklerinde olduğu gibi, –sisteme direnen her aktöre yaptığı gibi– onu "Deccal"e dönüştürdü. Sayın R. T. Erdoğan, gerek 15 Temmuz gecesinde ortaya koyduğu direniş gerekse mevcut küresel kapitalist/emperyalist şirketlerin ekonomik hegemonyasına karşı verdiği mücadeleyle Türkiye'nin bağımsızlığını ve onurunu korumaya çalışmaktadır.

Burada "militan" kavramı, İslam'daki "mücahit" kavramının Marksist siyasi literatürdeki sorumlu/aktivist ahlaki özne olarak sinonimi anlamında kullanılmıştır. Yoksa Türkçedeki pejoratif olarak "anarşist" anlamında değil. Ahmet

Davutoğlu'nun da şeriki olduğu "Suriye Politikası" hariç, küresel düzlemde vicdanın sesi olması hasebiyle, Sayın Militan/Mücahit Erdoğan desteklenmelidir. Allah, rahmetiyle muamele etsin, Hugo Çhavez de böylesi küresel bir vicdandı.

4. Ego Olarak Erdoğan

Üçüncü gruptaki hareketlerden Gannuşi/Nahda hariç, diğer ikisi (Mursi ve Erdoğan), demokrasiyi "araçsal" bir aparat olarak görmektedirler. Demokrasiyi, kendilerinin sandıktan çıkmasının bir "aracı" olarak gördükleri için, kolayca İslam dinine müntesip olmanın kendilerine vermiş olduğu "son ve kesin hakikat" motivasyonuyla "çoğulculuğu" yanlış olarak görüp tek partililiğe sempati duymaktadırlar. Tanrı'nın tekliğinden (*tevhîd*) beslenen hakikatin "tekliği" düşüncesi, hilafet/şeriat ve saltanat geleneğinde olduğu gibi, siyasal erkin tekliği düşüncesini de kolayca beslemektedir (çoban-sürü ilişkisi veya *zıllullâh fi'l-arz*/Allah'ın yeryüzündeki gölgesi).

Buna "kahraman" olmanın veya kahraman yaratmanın evrensel sosyal psikolojisini de ekleyelim: Bir çatal yürekli babayiğit çıkar, ölümü göze alarak, mağdur kitlelerin hakkını savunur ve alır (Kendi deyişiyle: "Lider, taşın arkasına saklanırsa, bağlıları da dağın arkasına saklanır."). Mağdur kitleler, kahramana bağlanırken kendisiyle aynı zekâ ortalamasına sahip olan kahramanın kendilerinden daha "akıllı" olduğunu addederler ve kararlarında asla yanılmayacağını sanırlar: "Reis var; yeis yok." Siyasi ve bürokratik ekibin bir kısmı için kahraman, ikbal kapısı (prestij-çıkar) olduğu için, inanmadıkları hâlde "sensin" demeyi sürdürebilirler. Artık onu eleştirmek, hem kendini, hem kitleyi yaralar. Eleştiri ile hakaretin sınırı, yavaşça erir. Lider ve onun iktidarı 15 Temmuz gibi "yakınları" tarafından bir "ihanet" saldırısına uğramışsa bundan sonra "eleştiri" doğal-psikolojik olarak oldukça zorlaşır. Her eleştiri, kolayca "hain"leştirililebilir. Zira psikolojiketik olarak *holokost* "mazlumiyetinden" daimi olarak kendini "haklı" gösteren İsrail terörü çıkarılması tehlikesi, her zaman kapıda durur. Dikkatli olmak gerekir: "Ahlak yolu dardır; tetik bas, önü yardır."

Gelelim bu durumun içeride doğurduğu dezavantajlara. Bu durum, bir otobüs yolculuğuna benzer. Yolcuların kaderi, –bir de muavini olan– şoförün insafına ve ehliyetine kalmıştır. Toplumda demokratik kurumlar (yargı, yasama, yürütme, sivil toplum, medya, sendikalar, muhalefet...) baskı altına alındığında, ülkenin kaderi, şoförün kaderine bağlanır: Nitekim "Paralel Yapı" ve PKK (çözüm süreci), lideri (şöförü) birer kez kandırdılar ve faturası Türkiye için çok ağır oldu.

Karizmatik lider, önce kendi partisinde, sonra da ülkede özgül ağırlığı (sözü-onuru-omurgası) olan bütün kişilikleri ezmeye ve kendine bağımlı hâle getirmeye çalışır. Hegel'in dediği gibi: "Hükümdar, kişiselleşmiş egemenlik olur." Evrenselin (hakikatin), tikelde (devlet/parti/lider) cisimleşmesi olarak hilafet/halife veya saltanat/sultan, bugün "*Türk tipi başkanlık/başkan*" sıfatıyla nitelenmektedir. Sayın Erdoğan, bu "mutabakat mersiyesini" bugün "Rabia" olarak okumaktadır (ithal metaforumuz *Rabia*'daki "dört parmak", CHP'nin tek parti dönemindeki "Altı Ok"unu hatırlatmaktadır): "Tek Devlet, Tek Millet, Tek Bayrak ve Tek Vatan". Bu ilkelerin, –haklı olarak– "Paralel Yapı" ve "bölücülük"e karşı dillendirildiği bilinmektedir. Ancak sorun, bunların politik-ideolojik (etik) olarak tarihsel/aktüel içeriklendirilmesidir. Biz bunlara dillendirilmeyen ve bu dört ilkeyi bugün içeriklendiren ve bütünleyen iki ilke daha ekleyelim: "Tek Hakikat (İslam) ve Tek Lider" (etti: "Altı Parmak").

Dünyada daha önceki örneklerinde görüldüğü gibi, tek adam/kahraman, partiyle bütünleştiği ve partinin yegâne beyni hâline geldiğinde bu yapı, genellikle kendini ifade eden simge bir metaforla büyük bir "makine-örgüt/aygıt"a dönüşür.

Sayın Erdoğan'ın konuşmalarını takip edenler, onun "millet" dediğinde, genellikle kendini destekleyen yüzde elliyi kastettiğini sözün bağlamından (el işaretiyle hazır kitleyi göstermesinden) rahatça anlar. Milletin demografik sınırları, müminler olarak (ümmet) Ortadoğu'ya ve İslam dünyasına uzanabilmektedir. Bu da "muhafazakârlık" elbisesi giydirilmiş "İslamcılık" açısından "normal"dir. Sayın Erdoğan'ın

ümmetin meseleleriyle ilgilenmesine muhafazakârlar karşı çıkmaz. Burada ölçü: "Attığın taşın, ürküttüğün kurbağayı değmesidir." "Ayağını, yorganına göre uzatmaktır." "Dimyata (Şam'a) pirince (cuma namazına) giderken evdeki bulgurdan (Halep'ten...) olmamak"tır.

Sorun, Sayın Erdoğan'ın içerinin yüzde ellisiyle olan mesafedir. İçerideki diğer yüzde elli yani seküler Türkler ve Kürtler, yani demokrasilerdeki "muhalefet", katlanılacak veya eğitilecek ("dindar nesiller yetiştirmek") –en hafif deyimiyle dinî bağlamda– "yanlış yol"da (dalalette) olanlardır. Bunu, Sayın Erdoğan'ın muhalefete karşı kullandığı aşağılayıcı konuşma üslubundan anlamak mümkündür. Oysa (madem sultansın), Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye yaptığı tavsiyede olduğu gibi, tebaanın (muhalefetin) "tahrik" edici de olabilen sözleri, yöneticiye incitici konuşma hakkı vermemeli: "*Beysin* (aktüel deyişle "başkan/reis/lider")*! Bundan sonra öfke bize, uysallık sana... Güceniklik bize, gönül almak sana... Suçlamak bize, katlanmak sana... Acizlik bize, yanılgı bize; hoş görmek sana... Geçimsizlikler, çatışmalar, uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar bize; adalet sana... Kötü göz, şom ağız, haksız yorum bize, bağışlama sana... Bundan sonra bölmek bize, bütünlemek sana... Üşengeçlik bize, uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana..."* Kaldı ki Allah, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'u Firavun'a gönderdiğinde onlara: *"Ona yumuşak söz söyleyin"* demişti (20/45).

5. Olması Gereken

İslam, kamusal/siyasal sorunların çözümünde, karara bağlanmasında ortak aklı (*şûrâ*, 42/38), sorumlulukların (bürokrasi) ehliyetli olanlara tevdi edilmesini (4/58) ve hukuk kurumlarının oluşturulmasını (*kavvamine li'l-kıst*, 4/138; 5/8) tavsiye etmiştir. Yerel demokrasi, radikal demokrasi, yönetişim, sivil itaatsizlik, sivil toplum... bugün siyaset yapmanın özgürlükçü ve ahlaki-sorumlulukçu aparatlarıdır ve İslam'ın yukarıdaki ilkeleriyle çelişmez. "Koçbaşı" metaforuyla "tek adam"lığın olumlanması veya "çatal kazığın çakılma zorluğu", "çok başlılık", "her kafadan bir ses gelmesi", "istikrarsızlık" söylemleri/eleştirileri (daha doğrusu genetiğimiz),

tek adamlığın doğuracağı onursal aşağılanma ve devlet-toplum hayatında doğurabileceği büyük risklerden daha az tehlikeli değildir. Riskli zamanlarda konformizmin ve oportünist aklın yaratacağı korku ve mıy mıycılığın aksine, kesin ve cesur (tek) iradenin yaratacağı başarıyı inkâr etmek mümkün değildir. İstikrarın doğurduğu "hizmet hızı"nı da kabul etmek gerekir; ancak, aynı sürecin doğurabileceği yanlışlıklar ve tehlikeler daha can yakıcı olabilir. A. Bodiou'nun dediği gibi: "Bir hakikatin bütüncül gücünü dayatmaya yönelik her girişim, söz konusu hakikatin temelini harap eder."[2] Siyasetin karşı karşıya kalabileceği en büyük tehlike, diyalojik hermenötiği (şûrâ-istişare) ve kurumsal aklı terk ederek totalleştirici, dogmatik kesin/kör hakikat/kimlik stratejileri (etnik, dinî, mezhebî, seküler...) bataklığına batmasıdır. Artık bazıları (biz/dost) kolayca "insan"laştırılır; diğer bazıları da (öteki/düşman) kolayca "hayvan"laştırılır (günah keçisi).

Devlet, –bir toplum sözleşmesi olarak– toplu yaşamada güvenlik ve adalet ihtiyacının ürünüyse siyaset de devletin zulüm yapma kapasitesini azaltma, toplumun adalet talebini yükseltme çabasıdır. Demokrasi de, toplumun tümüne bu fırsatı ve sorumluluğu tanımaktır. Marx'ın dediği gibi: "Bütün devlet biçimlerinin hakikatinin demokrasi olduğu; ve bu yüzden de, demokrasi olmadıkları ölçüde, hepsinin hakikatsiz (ironik bir deyişle de "mutlak hakikatli", İG) olduğu açıktır."[3] Yani egemenlik, Hegel'in (ve bazı İslamcıların) teorisinde olduğu gibi, devlete veya onun cisimleşmesi olan lidere ait değil, halka aittir: Halk, sadece "sandık"la dört yılda bir "beş dakika"da bir kişiye devrettiği bir "temsil" eylemiyle değil, sürekli sorumluluk alarak örgütlü ve kurumsal akılla sorunlarını çözmeye çalışması gerekir ("*Önce eliyle, sonra diliyle sonra da kalbi (oyu?) ile...*" ve "*Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır,*" hadisleri hatırlansın).

"Hükümdarın (halifenin/sultanın) egemenliği mi? Halkın egemenliği mi? İşte bütün mesele bu." Birincide halk, sorum-

2 A. Bodiou, *Etik*, çev. T. Birkan, İstanbul 2003, s. 87.
3 S. Critchley, *Sonsuz Talep*, çev. T. Birkan, İstanbul 2010, s. 124.

luluktan kaçarak onu "temsil" yoluyla hükümdara aktarır; ikincide halk, sorumluluğunu doğrudan (kurumlar ve ortak akıl/oylama ile) üstlenir. İmparatorluklar yıkıldıktan sonra Avrupa, yirminci yüzyılın ortalarına kadar "tek adamlık/tek partililik" aşamasını geçerek İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurumsal demokrasiye geçti. Türkiye de aynı şeyi yaptı. Ancak devrimimizin yarattığı mağduriyet, bizi hâlâ "kahraman" yaratma aşamasında (Menderes, Özal, Erdoğan, Fetullah, Öcalan) tutuyor. Marifet, iç politikada buradan çıkmaktır. 2007'lere kadar çıktığımızı sanıyorduk; meğer çıkamamışız. ABD ve AB'nin Türkiye'yi ve İslam dünyasını sıkıştırmaları (mağduriyet), kurumsal yapı ve ortak aklın geliştirilemediği coğrafyada "koçbaşı/çelik irade" olarak Sayın Erdoğan'ı zorunlu kılıyor; onu doğuruyor.

İslam'ın Maruz Kaldığı Şiddet (Antropolojik Bir Yaklaşım)

"Müminler, kendi aralarında merhametli; kâfirlere karşı şiddetlidirler" (48/29).

Bu makalenin amacı, İslam dininin üzerinde bulunan "teolojik şiddet" (dinî saikle haksız saldırı/taşkınlık) içerdiği yanlış algısını izale etmektir. Makalenin temel savı, bu gölgenin İslam'ın üzerine "Arap antropolojisi" tarafından düşürüldüğü ve bu anormalliğin etnik oluşunu görmeyip genelleştirerek "insan tabiat"na atfedilmesinin reddidir. Şiddete (saldırganlık) teşne olmanın insanın "hayvan"lığından gelen genetik kalıtsallığı, coğrafi şartların, ekonomik koşulların ve yaratılan kültürün etkisiyle etnik/ırki olarak farklılaşmaktadır. Örneğin: "Çin Seddi" gibi akıl almaz bir suru *yapmak* zorunda kalan milletle bunu *yaptırmak* zorunda bırakan milletin "aynı" tabiata sahip olduklarını iddia etmek, akla zarardır. Yine, dünyanın üst tepesinden gelip dibindeki Avustralya'yı kolonileştiren/istila eden bir milletle buraya "tükürsen düşecek" mesafede olup kıtayı istila etmeyi aklının ucundan bile geçirmeyen Malezya ve Endonezyalıların tabiatlarının aynı olduğunu söylemek, akla zarardır. Mahatma Gandi'yi çıkaran milletle Hitler'i çıkaran milletin aynı tabiatta olduklarını söylemek, akla zarardır. Özetle, oldum olası yerinde-yurdunda, evinde-barkında oturan, işine gücüne bakan, uygarlık/üretim yaratmaya çalışan milletlerle, dünyayı yakıp yıkan, çarka çeken, talan eden, istila eden (muhafazakârlar "fetih" desin, entelektüelleri de "tarih yapmak" desin) milletleri aynı kefeye koymak, zulümdür. Evrensel bir "din davası", kendi dışındaki dünyayı medeni bir şekilde, bazı İslam âlimlerinin isimlendirdiği gibi, *dârü'd-da've* (davet edilecekler diyarı) veya *dârü'l-icâbe* (potansiyel olarak kabul edecekler diyarı) olarak görür; yoksa fıkıhta egemen olduğu gibi "sürekli savaş hâlinde olu-

nacaklar dünyası" (*dârü'l-harb*) olarak görmek zorunda değildir. Davasına güveniyorsa adam gibi (sahabiler ve havariler gibi) "tebliğ heyetleri" kurarak, "*Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağırır. Onlar ile en güzel bir şekilde mücadele et*/(eder)" (16/125). Zira "*Dinde* zorlama *yoktur*" (2/256); ve Müslümanlar da, gayrimüslimler karşısında *zorlayıcı (musaytir, aynı zamanda işgalci)* değildirler (88/22). "O zamanlar, öyleydi" veya "Herkes, o zaman öyle yapıyordu" diyeceklere (ki bu yaklaşım, cahil veya çocuk bilinci olarak "olan"ı, "olması gereken" olarak algılamaktır): "Sûi misal, misal olmaz" veya "Bâtıl, makisun aleyh (örnek) olamaz" İslami ilkelerini hatırlatmak gerekir.

"Şiddet" kavramı, Türkçede taşkınlık/tuğyan anlamında "saldırı"yı da içerecek hâlden umumi "zor kullanma"yı ifade edecek hâle gelmiştir. Oysa Arapçada şiddet mastar olarak sertlik, dayanıklılık, gevşememek, direngenlik, çetinlik, mukavemet... anlamlarına gelir. Kur'an'da bu anlamıyla müminlerin, düşmanları karşısındaki takınmaları gereken tutumu ifade eder (*eşiddâu,* 48/29). Makalede reddedeceğimiz anlam, durduk yerde/iptidaen yapılan "haksız saldırı/tuğyan/taşkınlık" anlamında şiddettir.

1. Allah'ın Asli "Din" Davası: İdeal

Tanrı'nın, insanları ilk defa denemeye başladığı tarihlerden itibaren "denenme"nin bir unsuru da insanların bir birini haksız yere öldürmelerini yasaklamasıdır. Habil ile Kabil'in Tanrı'ya Kurban sunma ibadetlerinde cimriliğinden dolayı Kabil'in kurbanının kabul edilmemesi sonucu kardeşini kıskanarak öldürmeye kalkışmasında Habil'in: "*Sen beni öldürsen de ben sana elimi kaldırmayacağım*" (5/28) demesini, Tanrı'nın överek Kur'an'da anlatması, bunun ilk örneğidir. Yine Tanrı, İsrailoğullarına (Yahudilere) "*Kim bir insanı bir can karşılığı veya yeryüzünde kötülük çıkarması karşılığı dışında öldürürse, sanki bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de bir insanın hayatını kurtarırsa sanki bütün insanlığı kurtarmış gibidir*" (5/32) diye emretmiştir. Kur'an'da müminlere de: "*Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası ebedi cehennemde*

kalmaktır" (4/43) denmiştir. Hz. İsa, mesajında (İncil'de) kategorik olarak sevmeyi, affetmeyi, merhameti ve şiddete başvurmamayı savunmuştur. Havariler de, ilk dört yüz sene boyunca şiddete başvurmaktan kaçınarak, hatta yeraltı şehirlerine çekilerek (Kapadokya) bu tutumlarını sürdürmüş ve sonunda pagan Roma İmparatorluğu'nu Hristiyanlaştırmayı başarmışlardır. Aynı dava, Kur'an'da: "*İyilik ile kötülük eşit değildir; sen, kötülüğü iyilikle karşılarsan; kötülük yapanın, sana sıcak bir dost olduğunu göreceksin. Bu güzel davranışı, ancak sabırlı ve yüce gönüllü olanlar gerçekleştirebilir*" (41/34-35) şeklinde, ancak istisnai-ideal bir durum olarak tavsiye edilmiştir.

2. İslam'ın Doğuş Anında (Kur'an'da) Şiddetin Arka Planı Olarak Çöl ve Araplar: Gerçek

Arapların yaşamış olduğu "çöl" şartlarının doğurduğu ekonomik ve siyasi zorluk, tabiatlarına "sertlik" olarak yansımıştır. Cahiliye dönemindeki meşhur "ficar savaşları" bilinmektedir. Yılın dört ayını "haram aylar" olarak savaşmayı yasaklayarak ticaret yapmayı kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Hz. Muhammed'in de gençliğinde bu savaşlara katıldığı rivayet edilir. Kur'an, bu yasağı olduğu gibi benimsemiş; Arapların bu yasağa sadakat göstermemelerini eleştirmiştir. Arapların bu şiddete teşne hâli, Ş. Günaltay tarafından şöyle izah edilir: "Kabileler arasında doğan rekabet ve üstünlük iddiası, bunları siyaseten birbirlerinden ayırmış, aralarında sürekli bir düşmanlığa ve savaşa yol açmıştır. Gazve denen bu savaşların hareket noktası çoğunlukla çapulculuk alışkanlığıdır. Bu itibarla kabileye sefer hâlindeki bir ordu nazarıyla bakabiliriz. Bu orduda bütün kabile fertleri gibi kadınların da çok önemli bir rolü vardır. Orduyu oluşturan bireyler, birbirleriyle az çok akrabalık bağlarıyla bağlıdır. Her biri binlerce kişiden oluşmuş olan bu ordular yani kabileler, bir bağbuğun veya şeyhin hâkimiyetinde bulunurlardı. Kabile teşkilatı gibi, liderlik de miras yoluyla geçiyordu."[1] "Bedevi, imal ettiği ürünü hadarilere götürmek için, çöl içerisinden kalkarak uzun ve

1 Ş. Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, sad. M. M. Söylemez, Ankara 2015, s. 24.

tehlikeli bir seyahat gerçekleştirmeye mecburdur. Hâlbuki bu uzun seyahat esnasında başka kervanlarla karşılaşınca, sayıları sınırlı olan su kuyusu veya vahalar için bir çatışmanın çıkması çok doğaldır. Dahası, kervanın saldırıya uğraması da oldukça muhtemeldir. Demek ki çölde hayat mücadelesi için daima bir rekabet ortamı bulunmaktadır."[2]

a. Müslümanlara Yapılan Saldırı Savaşı/Zorbalık/Tuğyan (Hicret-Uhud-Hendek)

Hz. Muhammed, 610 tarihinde Mekke'de vahiy almaya başlayıp onu etrafına duyurunca, müşriklerin karşı çıkması ve çetin bir direnişle karşı karşıya kaldı. Kendisine on yıl boyunca az sayıda bir "müminler" topluluğu oluşturdu. Sayılarının yüzü geçmediği söylenir. Müşrikler, müminlere "düşman" oldular. Onları baskı altına alarak işkence etmeye başladılar. Mekke'nin bir mahallesinde muhasaraya aldılar. Müminler, önce Habeşistan'a, sonra da baskılar yüzünden Medine'ye iltica etmek zorunda kaldılar. Bu süreç içinde gelen vahiylerde karşı koyma anlamında "şiddet"ten uzak durulması tavsiye edildi.

Medine'ye ilticadan sonra Müslümanların sayısı artmaya başlayınca, Mekke'nin ticari burjuvazisi, hareketin ileride kendi ekonomik çıkarları ve siyasi hegomonyaları açısından tehlikeli olabileceğini düşünerek Müslümanları yok etmek veya ezmek maksadıyla düşmanlıklarını sürdürdüler. Uhud ve Hendek savaşları, bu düşmanlık ve saldırganlığın örnekleridir. Hz. Muhammed, Medine'de Yahudiler ve müşriklerle bir "toplum sözleşmesi" (Medine Anayasası) yaptı. Bunlar, bir "ümmet" olarak "biz"i (dost) oluşturdu. Başka kabilelerle "tarafsızlık/saldırmazlık" antlaşmaları (ahit/akit) yaptı (onlar/üçüncü taraf). Mekkeli müşrikler de "düşman" oldular. Kur'an'da geçen "mümin-kâfir", "hizbullah-hizbuşşeytan" ve "evliyâullâh -aduvvullâh"... bölünmesi, pratikte inanç üzerinden kurulmuş "teolojik" bir "öteki"likten ziyade, saldırganlıktan doğan bu politik "dost-düşman" ayrışmasını ifade eder.

2 Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, s. 24.

Daha sonra Yahudiler, sözleşmeyi bozarak (hainlik yaparak) düşmanla (Mekkeli müşriklerle) işbirliğine girişince, onlar da "düşman" öteki statüsüne geçmiş oldular.

b. Kurucu-Koruyucu Şiddet (Kıtal ve Cihad)

Medine'de Müslümanlara kendilerini korumak için savaşma izni verildi: "*Kendilerine savaş açılan Müslümanlara zulme uğramaları sebebiyle mukabelede bulunma izni verildi. Onlar, haksız yere, sırf: 'Rabbimiz, Allahtır,' demelerinden dolayı yurtlarından (Mekke'den) çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, saldırganları direnişçilerle defetmeye müsaade etmeseydi, içlerinde Allah'ın isminin çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yerle bir edilirdi*" (22/39-40). Medine döneminde Müslümanların giriştikleri bütün çatışma, saldırı ve savunma savaşlarının ana gerekçesi bu kurucu ve koruyucu gayedir. Medine'de müşriklerle girişilen ilk savaş "Bedir" Savaşı'dır. Enfâl suresi, bu savaşın bir "rapor"u niteliğindedir. Müslümanlar, müşriklere ait bir kervanı vurmak ve ganimet elde etmek istiyorlardı (8/7). Allah, bu niyeti reddederek, onlarla savaşmalarını istedi. Askerî teçhizat ve güç bakımından müşriklerden zayıf olmalarına rağmen, resmen Allah, müminlere yardım ederek ("*Ok attığın zaman, sen atmıyordun; Allah, atıyordu,*" 8/17) Müslümanlara düşmanlarına karşı öz güven vermiş ve karşı tarafın gözünün kurdunu kırmıştır.

Yeni dinin, yeni bir insan yaratması ve bir toplum oluşturması, kendiliğinden eski toplumla bir "düşmanlık" durumu yaratmış; taraflar birbirini "yok" veya "etkisiz" hâle getirmeye çalışmışlardır. Kur'an, taraftarlarına bu çatışmada adaletten ayrılmamalarını tavsiye etmiştir: "*Bir topluma olan düşmanlığınız, sizi onlara karşı haddi aşarak adaletsizliğe sevk etmesin*" (5/8). "*Size kim saldırırsa, siz de onlara saldırın; fakat, haddi aşmayın*" (2/194). "*Allah, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurdunuzdan çıkarmamış kimselere (gayrimüslimlere) iyilik etmekten, onlara adil davranmaktan menetmez; Allah, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten meneder*" (60/8-9).

c. İlahî Şiddet-I: Helaklar (Vahiy Tarihi-Kıssalar)

Kur'an'da ortaya koyduğumuz insani (haklı-haksız) şiddetin yanında bir de haklı "ilahî şiddet" vardır. Hz. Nûh'un kavminin suda boğulmasından başlayarak peygamberler tarihini boydan boya kesen bir "helak" tarihi. Tanrı'yı "temsil" eden bir peygamber "vahiy" aldığını ileri sürerek bir toplumu iman ve ahlak konusunda uyarmaya başlar. Toplum, ondan "mucize" göstermesini ister. Ne var ki kadîm toplumlarda "sihir" yaygın olduğu için, gösterilen mucizeyi sihre indirgeyerek peygambere inanmayı reddederler. Akabinde de doğal bir afet (deprem, ses, taş-çamur yağmuru...) ile yok edilirler. Bu "intikam"lar, Allah tarafından "adalet" yasasına göre şöyle değerlendirilir: "*Biz, onlara zulmetmedik; onlar, kendi kendilerine zulmettiler*" (3/117; 16/33). Bu "kıssa"ların Araplara anlatılmasının sebebi, "tehdit" olarak aynı şeyin kendi başlarına gelebileceğidir. Ancak gelmez. Çünkü mucizenin etkisiz kalması gerekçe gösterilerek, Araplarda (Hz. Muhammed'de) "iptal" edilmiştir (17/59). Özetle, şiddet, ilahî pedagojinin daimi bir parçası olmuştur. Bunu, insanlığın epeyce uzun süren içgüdülerini kontrol edememe anlamında hayvanımsılığına (zalim, cahil, nankör, zayıf...) bağlayabiliriz.

d. İlahî Şiddet-II: Cehennem: Uhrevi Ceza olarak "İşkence/Azap"

Mekkeli tüccarların, küstah-kaba, nankör (*kefûr*) muannit (*hamiyyetü'l-cahiliyye*, 48/26); çöl bedevilerinin ise "küfür ve nifak" (9/97) tabiatlarının şiddeti, cehennem tehditlerinin ağırlaştırılmasının sebebi olsa gerek. Cehennem, ebedî bir işkence hane olarak tasvir edilmiştir. Yakma ve irin içirme... başlıca işkence çeşitleridir. Bir Kur'an ayeti, bu anlatılanların aynıyla gerçekleşmeyebileceği; bunların, işkencenin "ceza" olarak "norm" olduğu bir toplumda birer "tehdit" olabileceği intibaını vermektedir: "*Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar veya onlara bir uyarı olsun diye, Kur'an'da bu tehditleri (va'îd) değişik şekillerde serdettik*" (20/113). İslam kelam âlimleri de, Allah'ın va'd ettiklerinden (cennet nimetleri) dönmeyeceği; ancak, –rahmeti gereği– isterse va'îd'inden (ceza) dönebilece-

ği; bunun da "sözünden dönme" değil, cömertlik olduğunu söylemişlerdir.

3. Nübüvvet Sonrası Şiddet: Cahiliyenin Hortlaması

a. Dört Halife Dönemi İç Savaşlar

Peygamberimizin kendi dönemindeki müşrik direniş karşısında söylediği: "*Ey Rabbim! Kavmim, şu Kur'an'ı terk edilmiş bir şey hâline getirdi*" (25/30) sözü, onun ölümünden sonra birçok alanda sanki bir ön deyi olarak tekrar vuku bulmuş gibidir. Özellikle "kabilecilik", "tuğyan" anlamında şiddetin hortlaması, Kur'an'ı Hz. Muhammed'in komşu kabilelere anlattığı gibi, komşu milletlere anlatacak/öğretecek "tebliğ heyetleri"nin kurulmaması, bunun başlıca kesin örnekleridir. İlk Halife'nin seçimindeki kabilecilik tartışmalarından (dört halifenin dördünün de Kureyşli olması) başlamak üzere, Hz. Ebû Bekir'in yürüttüğü "Ridde Savaşları"; Hz. Osman'ın halife seçilmesiyle başlayan suistimaller ve akabinde öldürülmesi; Hz. Âişe-Talha-Zübeyr'in Hz. Ali'ye başkaldırması (Cemel Vak'ası); Muâviye'nin Halife Hz. Ali'ye başkaldırması (Sıffîn Savaşı); Haricîlerin, Hz. Ali'ye isyan etmeleri (Nehrevân Savaşı); Hz. Hüseyin'in Yezîd taraftarlarınca Kerbela'da öldürülmesi, Emevi iktidarına başkaldıran İbnü'z-Zübeyr hareketinin bastırılması... İslam'ın ilk yüzyılında karşı karşıya kaldığı "büyük fitne" olaylarıdır. Hiç şüphesiz bu hadiseler, İslam dininden değil, onun değerlerinin Araplar tarafından içselleştirilememesinden, Cahiliyenin kabilecilik ve şiddete teşne olma antropolojik genetiğinden kaynaklanmıştır. Sünnîliğin, bütün bu olanları (ihtirasları) "içtihat farkı" veya "ilahî kader" olarak yorumlayıp üstünü örtmesi doğru değildir.

b. Emeviler ve Sonrası (Fütuhat)

Müslümanlar, İslam'ın oluşum sürecinin son on senesinde (Medine dönemi) sürekli savaş hâlinde oldular. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kabile hâlindeki yaşam da coğrafya ve ekonomik koşullar gereği (doğal olarak) kabileleri "ordu" hâline getirmişti. Bu iki durumun üst üste binmesi, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Arapları "ganimet" ve dini yayma saikleriy-

le komşularına karşı "fütuhat"a sevk etti. Fütuhatlarda dini yayma saikinden fazla olarak "ganimet tutkusu"nun egemen olduğunu, vergilerin azalması gerekçesiyle bazı Emevi valilerinin köylülerin Müslüman olmalarını istememelerinden anlayabiliriz.[3] Kuzey Afrika'nın "Araplaştırılması"nı Müslümanlaştırılmasıyla aynı ve "zorunlu" olarak da birlikte düşünmek zorunda değiliz. Osmanlılar, İslam dinini tebliğ etmedikleri gibi (altı yüz sene kaldıkları Balkanlar'da oranın dilleriyle bir tane dahi kitap yazılmamıştır), hükümranlığı altındaki halkları asimile de etmemişlerdir.

Abbasilerin yıkılmasından sonra İslam dünyasına egemen olan Türkler (ki onlar da "göçebe" ve "asker" bir toplum olarak), ganimet ve "cihad" saikiyle "fütuhat"a devam etmişlerdir. Oysa Ahmed Yesevî'nin müritleri (alp-erenler), Anadolu'ya ve Balkanlar'a İslam'ı "tebliğ" ile yaymışlardır. Uzak Doğu'ya da İslam'ı "tüccarlar" götürmüş; demek ki "tebliğ heyetleri" oluşturulsaymış, nerelere götürülemezdi ki?

4. Bugünkü Şiddet (Terör)

Şiddet konusunda insanlık tarihinde ister bireysel, isterse toplumsal ve politik olarak ana hatlarıyla biri "saldırı/taşkınlık", diğeri "direnme/savunma" şeklinde iki izlek oluşmuşsa İslam dünyasında uzun süreden beri yoğunlaşan şiddet ve terörü nasıl izah edeceğiz?

Fütuhatların durmasıyla tersinden İslam dünyasına karşı Batı ve Rusya tarafından saldırılar yapıldı ve Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı. Topraklarının büyük bir bölümü işgal edildi. Bağımsızlık savaşlarıyla İslam dünyası ulus devletler hâlinde nispi olarak bağımsızlığına kavuştu. Bu devletler askerî, tek parti veya kabile diktatörlükleri rejimleriydi. 1950'lerden itibaren bu rejimlere karşı dinî-seküler muhalefetler oluşmaya başladı. 1980'de İran Devrimi ile Şah rejimi yıkıldı. Aynı tarihlerde Filistin'deki direniş hareketinin ideolojisi,

3 Bu konuyla ilgili müstakil bir çalışma olan Okan İrtem'in "Arap Fetihlerinde Tebliğ ve Cihad'ın Rolü", *Bilim ve Gelecek*, Sayı: 151, s. 20-37 bakılabilir.)

'sol'dan İslam'a geçti (Hamas). Paralel olarak mevcut rejimlere karşı direniş İslamlaşmaya başladı (radikal/siyasal İslam). Afganistan'ın önce Ruslar, sonra ABD tarafından işgali, oradaki direnişi silahli "cihad"a dönüştürdü (Taliban).ABD'nin İsrail'in güvenliği ve petrol kaygısıyla Ortadoğu'ya aşırı sarkıntılık etmesi, "Tanzimü'l-Kaide" örgütünü doğurdu ve bu örgüt, başta New York olmak üzere ABD hedeflerine karşı "intihar saldırıları" düzenlemeye başladı. ABD'nin Irak'ı işgali, İŞİD'i doğurdu. İŞİD, hedeflerini bütün Batı başkentlerine taşıdı. ABD, Sünnî Blok'un kendisi için tehlikeli olmaya başlamasıyla İran ile arasını düzeltip arkasına geçmesi, Selefî-Şiî mezhep çatışmasını körükledi. Bu tarz şiddet eylemlerinin, İslam'ın "koruyucu-kurucu savunma şiddeti" ile bir alakasının olmadığı aleykelbeyandır. Kur'an'da şiddeti meşrulaştıran "Allah yolunda"lık, "şehadet" ve ödül olarak "cennet" durum ve saiklerinin bugünkü failler tarafından "yerinde" ifa edilip edilmedikleri çok su götürür. Algıda seçicilik gereği, zor durumda olan birilerinin, Kur'an'ı okuyup yukarıdaki kavramları kendine uygulaması çok kolaylaşmıştır. Jean-Luc Godard'ın dediği gibi: "Bir *fikri* savunmak için bir adam öldürmek, bir fikri savunmak değil, bir insan öldürmektir."[4]

Özetle, ABD ve Batı, İsrail'i "zorla" Ortadoğu'ya yerleştirmeleriyle "terörü" buraya ekmiş oldular. Akabinde de petrolü kontrol etmek için, Araplar üzerinde baskı kurdular. Bölgenin onurlu çocukları da bir taraftan diktatörlüklere, bir taraftan da İsrail ve ABD'ye karşı asimetrik ve nihilist bir aktivizm ("cihad" motivasyonuyla) "terörist" eylemlere (intihar saldırılarına) sürüklendi. Şiddetten uzak durarak "demokratik" prosedürlerle iktidara gelen Sünnî İslamcı hareketler (Mısır, Tunus, Türkiye) ABD ve Batı'yı rahatsız ettiği için, onları iktidardan düşürmeye çalışıyorlar. Mısır ve Tunus'ta başardılar. Şimdilerde Türkiye üzerinde çalışıyorlar.

Hâsılı İslam dininin teolojik "asli görüşü" olan "barış" ve "kurucu-koruyucu savunma", tarihte Arapların ve Türklerin antropolojik seciyeleri sonucu etkin olamadığı gibi, bu-

4 Simon Critchley, *Sonsuz Talep*, çev. T. Birkan, İstanbul 2010, s. 159.

gün de Batı'nın Nietzcshe'nin deyişiyle "sarışın canavar"lığı ve Ortadoğu'nun baskı altındaki, politik hayal kırıklığına uğramış, çileden çıkmış çocuklarının öfkesi ve kini yüzünden "mezhep savaşı" ve "terörizm" adı altında ortaya çıkan şiddet, İslam'a yamanmaya çalışılıyor.

İslam ve "İnsanlık"

"İnsanlık" kavramı, insan cinsine ait canlıların tümünü ifade eden tümel bir isim anlamına geldiği gibi, bu canlıların yaratılıştan doğalarına konulan (90/10; 91/8; 76/3; 30/30) ahlaklı olma, yani minnet duyma (şükran), merhamet ve adalet/iyilik kapasitesini ifade eden bir sıfat anlamına da gelir. İslam dini, bu kapasitelerden minnettarlık (şükran) duygusuyla iman ve adalet duygusuyla da ahlak yaratma çabasıdır. Adalet erdemi, denge/dürüstlük/hakkaniyet şeklinde yalın (ahlaki duygu) olarak tavsiye edildiği gibi, bu dünyada insanlara karşı iyilik (infak, zulümden kaçınma...) yapma karşılığı olarak "ahiret"te mislinden yüzlerce kat fazla geri ödenme (2/261) şeklinde bir "yatırım ve ticaret" (maslahat/menfaat) olarak da tavsiye edilmiştir.

Merhamet ve sevgi erdemleri, Hristiyanlıkta başat erdemlerken (57/27); İslam dininde (Kur'an'da) insanlar arasındaki ahlaki ilişkilerde –muhtemelen Arapların psikolojik ve ahlaki hazır bulunuşluk kapasiteleri göz önünde bulundurularak– üzerinde durulan/vurgulanan erdemler değildir. Örneğin, insani ilişkilerde merhamet, bir keresinde müminlerin kendi aralarındaki ilişkilerde (48/29), bir keresinde de diğer insanlara karşı (90/17) tavsiye edilmiştir. Allah'ın insanlığa ve müminlere karşı merhameti Kur'an'da yoğun olarak vurgulanır. Sevgi erdemi de, bir kere müminlerin birbirleriyle ilişkilerinde geçer (59/9). İnsanlığa karşı ilişkilerde bir erdem olarak geçmez. Allah'ın müminlere karşı, müminlerin de Allah'a karşı ilişkilerinde sevgi erdeminden bahsetmek mümkündür.

Kur'an, insanın yaratılışta kendisine verilen ahlak kapasitesini "*kalb/fu'ad*" kavramlarıyla ifade eder. Bugün bizim kullandığımız "vicdan" kapasitesi, yaklaşık olarak bunu ifade eder. İslam, bu kapasiteye hitap edilerek inşa edilir. Bu

kapasite, bir öz (*lübb*) olarak insanın derininde/dibinde bulunduğu için onun, daha baskın olan arzu/heva-heves, içgüdü ve istiğna kapasitesi tarafından açığa çıkması engellenir (zulüm-küfür). Kur'an'da kalbin katılaşması, taşlaşması, paslanması, hastalanması... ifadeleri, vicdanın kolayca dumura uğramasını, kararmasını, katılaşmasını ifade eder. "*İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve kendilerine inen haktan dolayı kalplerinin saygıyla ürperme zamanı gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilip de, üzerinden uzun zaman geçince kalpleri katılaşanlar gibi olmasınlar; onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir*" (57/16). Bu ayet, vahiy yardımıyla aktüalleştirilen ahlaki bilincin/vicdanın/kalbin, zamanla kolayca dumura uğradığını ifade eder.

İslam, tarih boyunca Müslüman kitleler tarafından akîde ve şeriat (iman ve amel) olarak ciddi düzeyde pratiğe geçirilmiştir. Ancak, zaman ilerledikçe, yukarıdaki ayetin bahsettiği durum, Müslümanların da başına gelmiştir. Aradan 1400 sene geçince, Müslümanların minnettarlık (iman) ve adalet duygularına hitap eden dinî söylemin yarattığı iman ve ahlak (maneviyat) kapasitesi dumura uğramış; İslam, genellikle *ibâdet-i mersume*yi/ritüelleri alışkanlıkla yerine getirme geleneğine dönüşmüştür. Mehmet Akif'in: "*Müslümanlık nerede!/ Bizden geçmiş insanlık bile;/Kaç Müslüman gördüm ise hep makberdedir;/Müslümanlık nerede? Bilmem amma; galiba göklerdedir*" mısraları, bu gerçeği ifade eder.

Bu durumun hızlanmasına son dört yüz yıldır Batı'da meydana gelen ve giderek bütün dünyayı etkisine alan sekülerleşme, endüstrileşme ve kapitalistleşme süreci ciddi düzeyde etkide bulunmuştur. İslam'ın fıkıh, kelam, tefsir, hadis, tasavvuf disiplinleriyle tarihte oluşturulan teolojisindeki (akîde ve şeriat) teorik yanlışlıkları bir tarafa bırakalım; bu yapı, İslam toplumlarını Batı'da meydana gelen dönüşüme karşı koruyamayarak çökmüştür (Sünnîlik). Bugün İslam dünyasında yaşanan yaygın ahlaksızlıklar ve terör-iç savaş olayları, İslam'ın müntesiplerine etki gücünün kalmadığının şahididir. Düşüncede/teolojide, imanda ve ahlakta bir sürü yenilenme/

tecdit ve ihya çabasına rağmen elle tutulur ve gözle görülür bir netice alınamamaktadır. Kur'an'ın tahrif edilmemiş olması ve Hz. Muhammed'in fiil ve sözlerinin büyük bir bölümü "sahih" olarak derlenmesine rağmen, ne teoride/teolojide, ne de pratikte bir birlik ve yenilik yaratılmıştır.

Acaba çözüm olarak, itikadımızı (basirete dayanması gereken imanımızı demiyorum), alışkanlığa dayanan ibadetlerimizi ve teoriye kavuşturulmuş amellerimizi (*muamelât*) bir kenara bırakıp da Kur'an'ın sıkça tavsiye ettiği derin düşünmeyi (teemmül, tefekkür, taakkul, tezekkür, tefakkuh) ve başkalarını dinlemeyi (39/18; 67/10) başlatarak "insanlığımıza", yani kalbimize, vicdanımıza (minnettarlık, merhamet ve adalet) geri dönsek, daha doğru değil mi? Gerisi, sonradan ve kendiliğinden gelir. Klişeleşmiş mevcut teolojik şablonlar (akîde ve şeriat), hayatın çok az bir alanında ve çok az iyilik ve ihsan üretebiliyor. Hz. Süleyman ve yaralı kuş kıssasında olduğu gibi, diğer kuşların selameti için, avcılık yapan dervişin (Müslüman) elbisesini çıkarmak gerekir. Kuş, derviş elbisesinden dolayı ondan kaçmamıştır.

"İnsanlık"tan bir örnek vermek gerekirse, Japonların %70'i ateist; geri kalanı da Budist, Şintoist ve Hristiyan olmalarına rağmen, buluntu paralar hukuken bulana ait olduğu hâlde, bir yılda 127 milyon yen, devlete iade edilmiş. Devletin, bulana ödül verme teşebbüslerini, bulan kişilerin çoğu reddetmiş. Yolsuzluk durumlarında ilgili kişi hemen istifa ediyor; bazen de intihar ediyor. Kaç tane "Müslüman" bu "insanlığı" gösterebilir? Demem o ki: "Önce, *insan* olmak gerekir". Müslümanlık, "insanlığa" dayanarak, ondan sonra gelen daha üst-ince bir meseledir. İnsan olamamışlar, Müslüman olamaz. Bugün, "Müslüman"ların birçoğu, "insan" *bile* değil.

Dinin Doğurduğu Sorunlar

"Her dinî grup, kendi inancıyla iftihar eder" (30/32).

1. Dinin Mahiyeti

Din, nesneleri (konuları) gerçeklik/*realty*/vakı'a alanında (evrende-dış dünyada) mücessem olarak var olmayan, yani "olması gereken/hakikat" alanına ait birer taleptir. Burada "olması gereken"ler, dindarlara göre ahlaki bir saikten doğup keşfedilirken, dine inanmayanlara göre ise boş bir arzuyu-duyguyu (korku-çıkar) ifade eder. Din, iman olarak "gayba" (kayıp olana), yani Allah'a ve ahirete inanmak; davranış/amel olarak da ahlaki ilişkide hakikati/doğruyu keşfetmektir. Teşbihte hata olmaz; din, ateşe benzer: Ateş, hem ısıtır hem de yangın olduğunda insanı yakar. Din, suya benzer: Su, hem hayat kaynağıdır, hem de insanı boğar. Din, elektriğe benzer: Elektrik, hem dünyayı aydınlatır, hem de insanı çarpar. Besinlerin canlıların sindirim sisteminden geçerek kan, süt ve idrar olarak ayrışması, bu canlıların organizmasında kuruludur; karışma olmaz. Ama din konusunda insan zihninde böyle bir kurulum yoktur. Dışarıdan aldığımız intibalarla ya ibretle sahih bir iman ve salih (sağlam/doğru) bir amel oluşturabiliriz ya da bâtıl itikat, hurafe, zan, vehim, yobazlık, bağnazlık yaratır ve günah işleriz/zulmederiz. Allah, peygamberleri aracılığıyla vahiy göndererek bu karışımı temizlemektedir. Ancak, insanlar sonradan tekrar karıştırmaktadır (tahrif). Bunun sebebi, insanların din konusundaki eğitim ve bilgi-düşünüm seviyeleri ve tarzlarıdır. Samimiyet (ihlas) ve eleştirel düşünme (ilim), insanı netliğe/temizliğe doğru götürürken; art niyet, taklit ve cehalet, tersi istikamete sürükler. Erich Fromm'un dediği gibi: "Ne denli akıldışı olursa olsun, bir doktrin toplumda belli bir güç kazandıktan sonra, milyonlarca insan, dışlanma ve yalıtlanma duygusuna kapılmak

şöyle dursun, bu doktrine inanmaya başlayacaktır."[1] "Eski ve yeni [insani-ilahî, İG] tüm dinlerin mensupları, kendi dinlerinin her zaman ve mekânda geçerli olduğuna inanırlar. Bu nedenledir ki, herkes kendi dinine bağlılık göstermekte ve onun en yüce gerçeği temsil edip haykırdığını kabul etmektedir."[2] Kur'an'ın deyimiyle: "*Her dinî grup, kendi inancıyla iftihar etmektedir*" (30/32). "*Herkes, (dinî bağlamda) kendi şekillenmesine (karakterine/eğitilmiş hâline) göre hareket eder/davranır; Rabbiniz, kimin doğru yolda olduğunu daha iyi bilir*" (17/84).

Dinler, beşerî dinler ve ilahî dinler olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisini, insanların kendileri anonim olarak veya bir düşünür yaratır. İkincisini ise –inananlarına göre– Tanrı, peygamberler göndererek tebliğ eder. Şamanizm, Şintoizm, Taoizm, Konfüçyanizm, Budizm, Sâbiîlik, Hinduizm/Brahmanizm, Zerdüştizm (Mecusilik)... beşerî din örnekleridir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam ise ilahî dinin sosyolojik olarak farklılaşmış fraksiyonları ve örnekleridir. İlahî din davasının, insanlığın ilk yerleşim coğrafyası olan Mezopotamya ve Doğu Akdeniz'de (Filistin) görülmesi, tanrısal strateji olarak, resmî din "maya"sının buraya çalınarak burada tutturulması ve buradan dünyaya yayılması amaçlanmış olabilir. Resmî ilahî din tarihinin yaklaşık MÖ 3500'lerde Hz. Nûh ile başladığı (Gılgamış Destanı-Sümerler) tahmin edilmektedir. Tevrat'ta ve Kur'an'da Hz. Nûh öncesi karanlıktır. MÖ 2000'lerden itibaren yani Hz. İbrahim'den sonra bu görev Samilere (İbraniler-Araplar) tevdi edilmiştir. Spinoza'nın dediği gibi Yahudiler, bu "seçilmişlik"ten küstahça bir "üstünlük" çıkarmışlardır. Bilinen insanlık tarihinde yeryüzünün önemli kültür-medeniyet havzaları olan Çin, Hindistan, Mısır, Yunanistan ve Orta Amerika'da (Aztekler-İnkalar)... vahiy/peygamber koduna rastlanmamaktadır.

Dinler, doğduğu andan kısa bir süre sonra sosyolojik, psikolojik, filolojik ve antropolojik nedenlerden dolayı farklı

1 E. Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Ş. Alpagut, İstanbul 1990, s. 40-41.
2 M. A. Câbirî, *Yeniden Yapılanma*, çev. A. İ. Pala-M. Ş. Çıkar, Ankara 2001, s. 43.

"mezhep"lere ayrılır. Bu mezheplerin her birinin müntesipleri, kendilerini dinin en sahih (ortodoks) yorumu olduğunu iddia ederek diğerlerini "sapıklık/sapkınlık" ile suçlarlar.

Diğer bir husus ise insanlığın genel tarihini göz önünde tutarsak Tanrı'nın, insanın denenmesini esas olarak aklı ve vicdanıyla yapıyor olmasıdır. Yani "resmî din-sizlik". Diğer bir deyişle aşkın ve tek bir Tanrı'ya iman etmeyi ve dürüst olmayı başaran herkesin "kurtulmuş" olması olasılığıdır. Şu ayet, bu hususu ima ediyor gibidir: "*'Rabbimiz Allah'tır' deyip sonra da dosdoğru olanlar var ya; onların üzerine melekler iner ve 'Korkmayın, endişelenmeyin; vadeliden cennetle (siz de) sevinin/müjdeler olsun' derler*" (41/30). Burada meleklerin "korkmayın-endişelenmeyin" demelerinin sebebi, bu iki ilkeyi gerçekleştiren insanların dirildikten sonra veya hayattayken "akıbetleri/ahiretleri" hakkındaki bilgisizliklerinden doğan kaygı ve korku olsa gerek. Yoksa bunları "vahiy" ile öğrenmiş bir mümin akıbetinden neden kaygı veya korku duysun ki? O takdirde peygamberlik/vahiy yani "resmî din" –pedagojik bir süreç olarak (A. Lessing)–; bir lütuf, rahmet (21/107) ve ikram olmuş olur. Ancak resmî dinin tarihi, Tanrı'nın beklentisinin insanlar ve inananlar tarafından hakkıyla iltifat görmediği (kıssalar) ve yerine getirilmediğini de ortaya koymaktadır. Tevrat'tan ve Kur'an'dan bunu izlemek mümkündür. Resmî (örgütlü) dinlerin, insanın deruni/fıtri, dinî/ahlaki ihtiyacını ne oranda hakkıyla karşıladığı, dinler tarihi göz önünde tutulursa, şüphelidir. Bundan dolayı, bazen "mürted"ler, resmî "dindar"lardan çok daha sahici/ihlaslı dindar olabilirler.

2. Dinin İki Muhtemel Kaynağı:

a. İnsanın Fâniliği (Korku-Kaygı ve Çıkar)

Dinin bir temeli, insanın doğa karşısındaki zayıflığı ve hayatının fâniliği, geçiciliği, ölümlülüğüdür. Yaşamın trajikliğidir. Doğanın acımasızlığına karşı üstün bir güçten yardım talebi ve ölümden sonra tekrar yaşama arzusu, dinin temeli olan "Tanrı"lar yaratmayı doğurmuştur. Birçok filozof ve antropolog bu gerçeği ifade etmişlerdir. Örneğin, Feuerbach, şöyle diyor:

"Tanrılar, bir "icat"tır. Ama onlardan yararlanan ve onlara özen gösteren rahiplerin ve kralların icadı değil; ihtiyacın, talihsizliğin yani sık sık doğanın ve insanların kötülükleri tarafından gücendirilmiş, incitilmiş, aldatılmış, ama kimi zamanda dünya malı tarafından bıktırılmış, yıpratılmış yetkin ve sürekli mutluluk itkisinin (saik) icadıdır."[3] Zorluk, sıkıntı, ihtiyaç anlarında Tanrılara ihtiyaç duyulduğunu Yunanlı pagan düşünür Lactantius şöyle tasvir eder: "İnsanlar, özellikle Tanrı'nın ihsanlarına sevinmeleri ve inayetine hürmet etmeleri gerektiği zaman, genellikle onu unuturlar. Ama büyük bir sıkıntıya düştüklerinde de onu düşünürler (hatırlarlar). Savaş tehlikesi belirdiği, salgın hastalıklar onları korkuttuğu, kuruyan ekinlerden dolayı açlık/kıtlık tehlikesi baş gösterdiği, kuvvetli fırtınalar koptuğu, dolu yağdığı zaman Tanrı'ya sığınırlar. Kendilerini himaye etmesi için Tanrı'ya yalvarırlar. Ancak tehlike geçip de endişeleri ortadan kalkınca, şükranlarını sunmak için mabetlere koşmakta hiç de acele etmezler. Yani onlar, Tanrı'yı ancak felaket anlarında akıllarına getirirler."[4]

Kur'an'da da bu saik şöyle ifade edilir: "*Denizde bir dalga üzerlerine geldiğinde dini Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar; onları kurtarıp karaya çıkarınca, bir kısmı orta yolu tutar; (bir kısmı da, onu unutur)*" (31/32). "*İnsana bir zarar dokunduğunda Rabbine yönelerek ona yalvarır. Sonra ona Rabbi tarafından bir nimet verildiğinde, O'nu unutur…*" (39/8). Hz. Nûh, kavminin direnişini şöyle yorumluyor: "*…Sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda Seni anmayı unuttular ve helaka giden bir toplum oldular*" (25/18). "*Hayır, insan kendini yeterli görünce azar*" (96/6-7). Araplar, evrenin yaratıcısı üstün bir güç olarak "Allah"a inandıkları hâlde, kendilerine güç katmak (19/81), yardım almak (36/74), yakınlık edinmek için (46/28) ek tanrılar (putlar) edinmişlerdir.

Kur'an, bu tutumun tersine, "menfaat" güdüsünü, tek Allah'a ve ahirete inanmanın gerekçesi yapmak ister: "*Menfaatiniz icabı iman ediniz*" (4/170). "*Kureyş kabilesini yazın (Şam'a),*

3 L. Feuerbach, *Tanrıların Doğuşu*, çev. O. Özügül, İstanbul 2015, s. 99.
4 Feuerbach, *Tanrıların Doğuşu*, s. 98.

kışın (Yemen'e) yaptıkları ticari kervan yolculuğunu kolaylaştıran, onları açlıktan kurtarıp besleyen ve onları yoksulluk korkusundan kurtaran Kâbe'nin Rabbine itaat etsinler" (107/1-4). Kur'an'ın bu din siyasetini (vaaz/tebliğ), nazil olduğu toplumun (Arapların) ahlaki hazır bulunuşluluğundan ayrı düşünmek mümkün değildir. Örneğin Hz. İsa, ağırlıklı olarak daha yüce idealler (affetme, merhamet, sevgi) tavsiye etmiştir. Bunlar, Kur'an'da da "istisnai" olarak tavsiye edilir (28/80; 41/35).

b. Hayranlık ve Sorumluluk

Dinin yani hakikatte tek olan Tanrı'yı keşfetmenin kaynağı ise insanın içinde olduğu dünya-evren ve kendinin mükemmelliği karşısında içine düşebileceği hayret ve akabinde hissedebileceği hayranlık ve minnettarlık duygusuyla, "Bu değirmenin suyu nereden geliyor?" ahlaki sorusunu sorup her şeyin bir lütuf, ihsan, ikram, inam, inayet ve rahmet olduğunu idrak ederek bunları "veren" bir yüce varlık olduğunu keşfederek şükran duygusuyla O'na inanmaktır. Kur'an, bu dinî duyguyu şöyle tasvir eder: "*Onlar, uzayın ve dünyanın yaratılışını düşünürler ve: 'Rabbimiz, bunları boş yere yaratmadın; Seni eksikliklerden tenzih ederiz,' derler*" (3/191). "*İnsana yaratılışta iyiliği ve kötülüğü (ahlak/dini) görme ve ayırma kapasitesi (vicdan) verilmiştir; onu açığa çıkaran kurtulur; çıkaramayan ise kaybeder*" (91/8-10). "*Allah, insanı değiştirilmesi mümkün olmayan dini (keşfedecek) bir fitrat üzere yaratmıştır; ancak insanların çoğu, (derinde olan) bu hakikati bilmiyorlar*" (30/30). Kur'an, baştan sona kadar uzaydaki ve yeryüzündeki düzeni ve inayeti, "ayet/işaret"ler olarak ileri sürerek insanda "minnettarlık" ve "şükran" duygusuyla aktif bir imanın ve dindarlığın yaratılmasını ister. Dindarlığın ikinci alanı olan insani ilişkilerde "merhamet" ve "adalet"ten (salih amel) Tevrat ve Kur'an, –muhataplarının ahlaki hazır bulunuşluluğunu dikkate alarak– sadece adalet üzerinde durur. İncil'de ise merhamet ve sevgiye vurgu yapılır. İncil ve Kur'an'da iman ve adaleti-merhameti birlikte gerçekleştirenleri, "ahiret" denen başka bir dünyada "ödül" (cennet) ile; bunları gerçekleştiremeyenleri de "ceza" (cehennem) ile tehdit eder. Tevrat'ta "ahiret" ideası/metafizik ilkesi pek belirgin değildir.

3. Dinde Sorun Doğmasının Kaynakları

a. Tanrı'nın Zatiyetini/Mahiyetini Takdir Edememe (Paganizm)

Kendinden üstün bir güç olarak "Tanrı" ihtiyacı, –dışarıda böyle bir varlık olmadığı için– insanı bu gücü değişik şekillerde vehme-tasvire itmiştir. Doğal nesneler (gök, güneş, ateş, ay, yıldızlar, okyanus, nehirler, dağlar...), olaylar (fırtına, yıldırım...) tanrılaştırıldığı gibi; insanlar da tanrılaştırılmış veya vehmedilen Tanrı, insan-hayvan şekillerinde (mücessem) hayal edilmiştir. İnsanlık, uzun süre aynı anda birden çok Tanrının var olabileceğini düşünmüştür. Değişik doğa olaylarını değişik tanrılara atfetmiştir. Uzak Doğu dinlerinde ve bazı felsefelerde (panteizm) doğanın kendisi "Tanrı" olarak addedilmiştir.

b. Tek Tanrı'nın Kişiliğini/Kimliğini/Karakterini Takdir Edememe

Doğal varlıklara benzemeyen, doğadan aşkın/varlıktan başka türlü (münezzeh) tek tanrı (tevhid) inancı başarıldıktan sonra da onun ahlaki karakteri, kimliği ve kişiliği üzerinde anlaşma sağlanamamıştır. Doğayı yarattıktan sonra doğaya karışmayan bir Tanrı tasavvur edildiği gibi (deizm); doğayı yarattıktan sonra hem fiziki doğayı idare eden hem de insanların hayatına karışan bir Tanrı da tasavvur edilmiştir (teizm). İlahî/semavi/İbrahimî dinin (vahiy/peygamber) Tanrı tasavvuru böyledir. Bu dinin içinde de insani ilişkilerde olması gereken ahlak (adalet, merhamet, yardım, dürüstlük...) alanında büyük bir farklılık olmasa da gerek kutsal metni (Tevrat-İncil) tahriften gerekse orada Tanrı'dan bahseden ifadelerin/ibarelerin yorumundan, farklı Tanrı tasavvurları doğmuştur. Örneğin, Yahudi kutsal metinlerindeki Tanrı tasavvuru (Yahova), İncil'deki "Teslis (Baba-Oğul-Ruhu'l-Kuds)" ile Kur'an'daki "Allah" aynı karaktere/kimliğe ve kişiliğe sahip değildir. İslam'ın içinde de Kur'an'daki "esmâu'l-hüsnâ"da (99 isim) ittifak sağlanmış olsa da, Allah'ın insanlarla ilişkisinde adalet ve hikmeti esas alan (Mutezile-Maturidilik) gö-

rüşle bu ilişkide mutlak kudreti ve mutlak iradeyi esas alan görüş (Eş'arilik/kadercilik) arasında fark vardır. Tasavvufun yarattığı ("vahdet-i vücud" hariç) tasavvur da Eş'ariliğinkiyle aynıdır.

c. Cennet Vaadinin Doğurabileceği Yersiz "Şehadet/Şiddet" Arzusu

İlahî dinin Hristiyanlık ve İslam versiyonlarında, müminler için vaat edilmiş bir ebedî kurtuluş ve ödül olarak "cennet" vardır. Bu ödül, iman ve salih amelin karşılığıdır. Vazediliş amacı, insanları adalete sevk etmektir. Her iki dinde de bu işlevini görmektedir. Ancak bu ödülün cazibesi, insanları bu dünyadayken Tanrı'nın gözüne girip ödülü hak etmek veya artırmak için, kendi işgüzarlıkları ve cehaletleri sonucu Tanrı'nın hiç de razı olmayabileceği ve istemediği/emretmediği fiillere insanı sevk edebilmektedir. Cahil kitleler, fiillerinin doğruluk/hakikat değeri üzerinde düşünmeden, sonuçlarının hemcinslerine nasıl acı-ıstırap, işkence, zarar verdiğine bakmaksızın "samimiyetle" kötülüğe düşebilmektedirler. Hristiyanlığın ve İslam'ın tarihinde bunun binlerce örneği mevcuttur. Katolikler, Saint Bartelemeo katliamında bir gecede otuz bin Protestanı "Allah rızası" için katletmişlerdi. Haricîler, Hasan Sabbah, DAİŞ; ... "şehadet" uğruna benzer katliamlara girişebiliyorlar. FETÖ de "Allah rızası" ve "cennet" uğruna sonunda "darbe"ye kalkıştı.

4. Dinin Yorumundan Doğan Sorunlar

a. Fakirliğin Meşrulaştırılması (Tevekkül-Zühd)

Bazı din yorumları, insanın içgüdülerini (nefsini) kategorik olarak olumsuzlayarak, dünya nimetlerini reddedip fakirliği "zühd", "tevekkül" ve "uzlet" kavramlarıyla olumlamaktadır. Mistik/tasavvufi hareketler, nefsi ve dünyayı ve dünya nimetlerini (mal-zenginlik-mülkiyet...) "günah" işlemenin veya ona ayartılmanın kaynağı olarak görüp onlardan uzaklaşmayı "dindarlık" olarak kodlamaktadırlar. Oysa semavi/ilahî dinde gerçek dindarlık, içgüdülerini yok etmeden, nefsini öldürmeden, onu dengeleyerek; dünyadan çekilmeden, onu

yaşayarak, ona aldanmadan, onun içinde, onu ıslah ve imar etmektir. Bazılarında Tanrı ile birleşmeyi, ona âşık olmayı, gece gündüz onunla beraber/birlik olmayı salık veren bir tür "ruhçuluk", din davası olarak vazedilmektedir. Bunun gerçekleşmesi için de beden ve dünya (nimetler, zevkler, arzular, iştahlar...) reddedilmektedir. Yeryüzünde "yapılması gerekenler" ve sorumluluklar açısından bu tür dindarlıkları "pasif nihilizm" olarak isimlendirmek doğrudur. Siyasi iktidarlar, kendi yarattıkları ekonomik sınıf farklılıklarını (yoksulluğu ve zenginliği) dinle (fakirliğin değer veya kader oluşuyla) örtmeye kalkışabilirler.

b. Ahlaki İradenin/Özgürlüğün Felci (Kadercilik)

Kadercilik, bir tür dinî işgüzarlık veya sorumluluktan kaçma/kurnazlık olarak, Tanrı'nın karşısında Tanrı'nın ona verdiği insanın ahlaki özgürlüğünü ve sorumluluğunu reddetmektir. Genellikle insanın altından kalkmakta zorlandığı doğadan, tarihten ve toplumdan kaynaklanarak sonucu gelip insana dokunan kötülükleri, insanlar kolayca Tanrı'nın üzerine yıkarak/atarak bir tür geçici rahatlık elde ederler. Bu tarz düşünme, insanın yaratıcılık, düşünme ve cesaretini yok ederek, vicdanını dumura uğratarak insanı kötürümleştirir. Her dinde özgür iradeyi savunan ve kaderciliği savunan yorumlar ortaya çıkar. İslam'da bunun örnekleri özgür irade ve sorumluluğu savunan Mutezilî-Maturidi akım/ekol ile kaderciliği savunan Eş'ariliktir. İslam tarihinde örneğin Emeviler, kaderciliği kullanarak siyasal hâkimiyetlerini pekiştirmeye çalışmışlardır.

c. Sürüleştirme/Taklit
(Vicdanın Dumuru ve Aklın İptali)

Dindarlar, genellikle dogmalaştırmaya, pozitifleştirmeye, mutlaklaştırmaya bayılırlar. İlahî/semavi dinlerde Tanrı, kendi iradesini insani irade aracılığı/dolayımıyla insanın ahlaki özgürlüğünü ortadan kaldırmadan, onu güçlendirmek, desteklemek için devreye soktuğu hâlde; müminler, bu süreci tersine çevirerek tanrısal iradeyi, bir vehimle mutlaklaştırarak sert/katı/donuk ve ölü bir nesnelliğe dönüştürürler.

Tanrı, gücünü merhametle yoğrulmuş bir adalet içinde ortaya koymaya çalışırken; müminler, Tanrı'yı "Hikmetinden sual olunmaz," karanlık, korkunç, başıboş, keyfemayeşa (rastgele) hareket eden bir "güç istenci" olarak tasavvur ederler. Böyle bir otorite aracılığıyla insanlar, kendilerine yabancılaşarak zombilere dönüşürler. Bu otorite adına hareket eden din adamları, mafyatik bir yapı kurarak insanları kendilerine bağlarlar. Ali Şeriati'nin dediği gibi, insanlık tarihi, din ile dinsizliğin savaş tarihi değil; "Dine Karşı Din"in savaş tarihidir: Özgürlük, adalet ve merhamet dinine karşı baskı, sömürü ve gaddarlık dininin (din algısının) tarihi.

Vahiy ile insan aklı arasında sadece derece farkı olduğu hâlde müminler, mahiyet farkı olduğu vehmine kapılmışlardır. Müminler bir bölümü sabit (iman ve ahlaki tümeller), diğer bölümü somut/tarihsel insanlık durumlarını değerlendirip tikel/geçici (tarihsel) hükme bağlayan tavsiyeleri (şeriat), birbirine karıştırıp tümünü donduran, katılaştıran, mumyalayan bir hatanın içine düşerler. Şeriat, şeraite bağlı olarak şekillenmişken, dindarların çoğu bunu gör(e)mez. Bunun arkasında, "kraldan çok kralcı olma" yani krala yaltaklanma psikolojisi veya çocukça bir ergin ol(a)mama masumiyeti yatar.

İman, bütün dinlerin ve dindarların en fazla vurguladığı ve önemsediği hususdur. Ancak "Nasıl bir iman?" sorusu, imanın kendisi kadar önemlidir. İmanın nesnelerinin ortada olmayışı, bu alanı kaosa ve çamura çevirmektedir (bâtıl itikat, hurafe, vehim, zan...) Kur'an, Yahudilerin itikadını eleştirirken onlara: "*Eğer inanan kimselerseniz; imanınız size ne kötü şeyi emrediyor?*" (2/93) diye çıkışmıştır.

İslam tarihinde de aynı olay vuku bulmuştur. "Rey Ehli" –sahabeden Hz. Ömer, Hz. Ali; âlimlerden Atâ b. Ebî Rebâh, İmam Mâlik, Ebû Hanîfe; kelam ekollerinden Mutezile–, tanrısal iradenin insani irade ve durumlar içinde çalıştığını gördükleri hâlde; "Hadis Ehli", tanrısal iradeyi –hatta Peygamber'in insani içtihatlarını da– mutlaklaştırıp dondurarak tarih ve toplum dışına çıkarmışlardır. Abbasilerin orta zamanlarına kadar (850, Mütevekkil) her iki ekol birbirleriy-

le özgür bir ortamda yarışırlarken, bu tarihten sonra birinci ekol yasaklanmış, baskı altına almış; ikinci ekol, devletin "resmî ideolojisi/teolojisi" olarak medreselerde ve camilerde kitlelere dayatılmıştır. Siyasi iktidarlar, kendi otoritelerini Allah'a (Mu'izlidinillah, Mu'temidbillah, Zıllullah...) veya Hz. Muhammed'in kabilesine ("*Rızâ min âli Muhammed*") dayandırarak (Abbasiler döneminde) kitlelere tahakküm etmişlerdir. "İnsanlar, krallarının dini üzeredir (*en-Nâs, alâ dîni mülûkihim*)" sözü, siyasal iktidarın kitleleri manipüle etme gücünü ifade eder.

Taklidin dinde teolojik olarak meşrulaştırılmasıyla çeşitli insanlık durumlarında ve ilişkilerindeki tikel hakikatlerin ulema ve sıradan müminin vicdanı ile görülmesi ve hissedilmesi ortadan kalkmış; sabitleştirilen nassların hükümleri âlimler tarafından yeni sorunların çözümü için "istinbat/istihraç/istismar" edilmiştir (*kıyâs*). Özetle, Tanrı ve Hz. Muhammed gibi, yeni sorunlara yeni çözümler önerileceği yerde (istihsan), Tanrı ve Hz. Muhammed "yansılanmış"tır (kıyâs). Sonuç olarak da bu yöntem, "kitabına uydurma" ve "hile-i şer'iyye" ahlaksızlıklarına gelip dayanmıştır. İnsanın hevasına kapılacağı, şeytanın iğvasıyla ayartılacağı korkusuyla müminin ahlaki/akli (vicdan) kapasitesine güvenmemenin sonucu tikel hakikatler, bin seneden fazla bir müddettir sürekli ıskalanmaktadır. Bireyler, kendi vicdanlarıyla; müftüler de kıyas "fetva"larıyla bu engeli bir nebze aşmaya çalışmışlardır. İslam dininin üç ana bileşeninden biri "düşünme" iken –diğerleri duygu ve davranıştır–; düşünmenin önündeki engel durumuna getirilmiştir.

d. Kesinliğin/Dogmatizmin Totaliterlik Yaratması

Dinî veya ahlaki hakikatin ne olduğunu tespit etmede insanlık tarihi boyunca başlıca iki tutum olmuştur: 1- Dogmatizm (kesin hakikatçilik). 2- Rölativizm (izafiyetçilik/şüphecilik). Dinler ve birçok felsefi akım, birinciden yanadır. Bazı felsefe okulları da ikinciyi savunmuşlardır. Birincinin tehlikesi, hakikate mutlak olarak sahip olduğunuza inandığınızda, onu sahip olmayanlara zorla dayatma "hakkınız" oldu-

ğu duygusunu vermesidir. İkincinin dezavantajı ise nihilizm doğurmasıdır. Ancak, bu iki görüş arasında orta bir yol da mevcuttur. Hakikate sahip olduğunuza inanmanıza rağmen, bilincin sürekli tarihe ve topluma gömülü olduğu hakikatini göz önünde tutarak, biraz mütevazılık göstererek, ötekini buyur etmeye (misafirperverliğe) açık olmak, diyalojik olarak konsensüs (icmâ) arama yoluna gitmek. Kendine karşı özeleştirel (muhasibi) olma, kül yutmama, müteyakkız olma, uykusuz olma, karşı tarafa/ötekine açık olma, çoğu zaman uzlaşıyı/mutabakatı sağlayabilir. Sağlanamadığı durumlarda da, ötekine zarar vermemek koşuluyla herkes kendi yoluna gidebilmelidir: "*Sen (Hz. Muhammed), insanların üzerinde zorbalık yapacak birisi değilsin*" (88/22). "*Dinde zorlama yoktur*" (2/256). Bu ilke, birlikte yaşamanın gerektirdiği –başkalarının hakkına tecavüz durumunda– kamu otoritesine "cezalandırma" yetkisi veren ortak sağduyuyla çelişmez. Böyle durumlarda birlikte yaşamanın ahlaki ve hukuki bir raconu geliştirilebilmelidir. Kendi hakikatini, ötekilere zorla uygulama veya kabul ettirme, ahlaki bir "kötülük" olarak aktif nihilizmi (zorbalığı/şiddeti/terörü) doğurur. Dinde bu olgunluk sağlanamadığında mezhep savaşları, bağnazlık, yobazlık, fanatiklik ve radikallik... dediğimiz tutumlar ortaya çıkıyor.

Dinin İnsanı Kendine ve Dünyaya Karşı Yabancılaştırması (Psikoanalitik Bir Yaklaşım)

"Aldatıcı (şeytan), sizi Allah ile aldatmasın."
(Lokmân 31/33)

1. Teorik-Teolojik Çerçeve

"Teslis" sapmasını dışarıda tutarsak, tevhid inancı semavi/ ilahî vahiy/peygamber dininin (Yahudilik-İslam) temel ilkesidir. Hristiyanlık ve İslam versiyonlarını/fraksiyonlarını veya reformlarını göz önünde tuttuğumuzda da "ahiret" inancı ikinci temel ilkedir. Her iki ilke de metafizik/gayb alanına aittir. Yani dışarıda/evrende olmayan; "olması gereken" *hakikatler* olarak vardırlar. Tevrat, Tanrı (Yahve) ile İbranilerin arasındaki din ilişkisinin hikâyesini ve Tanrı'nın onlara buyruklarını ve yaptıklarını anlatır. Tevrat'ta ve İbranilerde ahiret inancı yok gibidir. İnsanı eğitmeye karar veren ilahî pedagojinin "çocukluk" aşamasına tekabül ettiği için, mevzu açılmamış olabilir (A. Lessing). İncil'de ve Kur'an'da ise yoğun olarak vurgulanmıştır.

İbrahimî-monoteis, semitik vahiy/peygamber geleneği bağlamında din, insanın Tanrı ve hemcinsiyle olan, daha doğrusu "olması gereken" ilişkisinin tanzimidir. Yani Hz. İsa'nın İncil'de dediği gibi: "Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya; insanın hakkını insana vermek"tir. Tanrı'nın hakkı, O'na iman ve ibadet; insanı hakkı ise ona adalet ve merhamettir. Ahiret ise bu ahlaki denenme/din sürecinin ahlaki-hukuki ve ekonomik sonucudur. İnsan bu süreci, Tanrı'nın kendisine bahşettiği özgür irade, vicdan, akıl, düşünme ve edimde bulunma süreçleriyle gerçekleştirir.

a. Dinsel Yabancılaşma

E. Fromm'a göre yabancılaşma, "İnsanoğlu, artık kendisini düşünen, duyumsayan ve seven bir varlık olarak göremi-

yor ve kendi eylemlerinin bir öznesi rolünde yaşamıyor; fakat kendisini, yarattığı şeylerde ve yaratma gücünün dışavuruk görünümlerinin bir nesnesi olarak görüp algılıyor ve ancak kendi yaratıcılığının ürünlerine boyun eğdiği oranda kendisiyle ilişki kurabiliyor. Yabancılaşmanın en önemli araçları emek, düşünce, duygu/aşk ve dindir. Dinde yabancılaşmanın en önemli aracı da Tanrı'dır. Dinî yabancılaşmada Tanrı inancı, insanın, kendi güçlerini kendi dışındaki bir güce/varlığa aktarmasından [kadercilik, İG] doğmaktadır. İnsanoğlu, ancak Tanrı'sına sığınarak kendi gücüne ulaşabilmekte; Tanrı'sının gücü ve varlığı oranında yoksullaşmaktadır."[1] "Dinî yaşantıda insan kalbinin [vicdanının, İG], beyninin kendiliğinden çalışması (*Selbsttaetigkeit*), tanrıların ve şeytanların bir işi olarak, nasıl bireyi dıştan ve bağımsızca etkiliyorsa, aynı şekilde, işçinin eylemleri de kendi özgür seçiminin bir sonucu değildir."[2]

Dinî yabancılaşmanın özü, putlar yaratıp onlara tapmaktır. Yabancılaşma açısından paganizme baktığımızda önemli olan, tanrıların sayısı/çokluğu değildir; önemli olan –tek Tanrı'ya inanıyor olsa dahi–, bu inancının/Tanrı'sının kendini kendine yabancılaştırıyor olup olmadığıdır. "İnsan, enerjisini ve yaratıcı gücünü, kendi insanca çabasının ürününden başka bir şey olmayan bir tanrıyı [imgesi/tasavvuru, İG] yaratmak ve sonra o tanrıya tapmak için harcar. Bireyin yaşama gücü kendi dışında bir "şey"de toplanır ve bu "şey" bir tanrı [lider, şeyh, para, kadın/aşk, parti, başarı, ulus... İG] olduktan sonra, artık kişi onu kendi yaratma gücünün bir ürünü olarak değil de, yaratıcısından ayrı, hatta kendi taptığı ve teslim olduğu bir varlık olarak algılamaya başlar."[3]

Hz. İbrahim, kavminin putperestliğini, kendi sevme kapasitelerinin fiiliyata geçmesini iptal edip putlar üzerinden sahte bir sevgi yaratma süreci olarak yorumlar (29/25). Kur'an ise putperestliği bir tür dinî yabancılaşma olarak insanın kendi

1 E. Fromm, *Çağımızın Özgürlük Sorunları*, çev. B. Güvenç, İstanbul 1973, s. 61.
2 Fromm, *age.*, s. 63.
3 Fromm, *age.*, s. 76.

görme, işitme, duyma, hissetme ve akletme kabiliyetlerinin felç edilmesi olarak yorumlar (2/18; 8/22; 10/42; 11/24; 27/80; 43/40...) Hz. Muhammed'e Kur'an vahyolunurken, bilincinin kaybolup edilgen bir hâlde yabancılaşmaya düşmemesi için Tanrı tarafından: "*Rabbim, ilmimi artır,*" (20/114) diye dua etmesi tavsiye edilmiştir.

Dinde yabancılaşma, Tanrı'nın –mutlak otorite olarak– insanın bölgesini işgal etmesi ve ahiretin de dünyayı ilga etmesi ile olur. Tanrı, eğer teolojilerde insanın zekâ ve duygularının, vicdanının karşıtı olarak, onları hesaba katmadan "mutlak otorite" olarak teorileştirilirse/teolojileştirilirse, insanın zekâ/akıl ve duygu/vicdan kabiliyetlerini felç ederek bireyi solucanlaştırır, böcekleştirir. Tanrı tasavvuru totaliter/mutlak yetkeci ise onun –kendince anladığı– kesin/kategorik/dogmatik buyruğuna girerek, O'nun eli-kolu-kılıcı (*seyfullâh*) olmak isteyen mümin, hasbî olarak zombileşir/canavarlaşır. Aktif nihilizm olarak terör-şiddet-intihar saldırısı-mezhep/din savaşı üretir. Kur'an'da kalbin katılaşması, körelmesi, taşlaşması, paslanması ve hastalanması, bu (kendine ve Tanrı'ya) yabancılaşmanın ahlaki-psikolojik süreçlerini ifade eder. Yukarıda alıntıladığımız ayet de, bu süreci "şeytan işi" olarak niteler (31/33). İnsanın kendine, kendi yeteneklerine yabancılaşması, Tanrı yerine put, para, parti, kilise, devlet, aşk, millet/ulus, kabile, başarı, (dinî-politik) lider... aracılıkları/dolayımları ile de olabilir.

b. İbrahimî Monoteist Din ve Yabancılaşma

Tanrı'nın otoritesi, vahiy/peygamberler aracılığıyla insanlara meşru/saygın, varlıklarını ve sahip oldukları her şeyi borçlu oldukları, bunları kendilerine bahşeden, yol gösteren, kabiliyetlerini açmaya/aktüelleştirmeye çalışan, yardım eden; kendini, ahlak yani merhamet-adalet ile "mukayyet" hâle getirmiş bir otoritedir. Merhametle yoğrulmuş bu adalet timsali (rahmân) ile olan ilişkide insanın yaratıcı zekâ ve duygusal kabiliyetleri/vicdanı daimi olarak işbaşındadır/aktiftir: "*Allah, aklını kullanmayanları pisliğe/cezaya mahkûm eder*" (10/100).

İnsanın denenmesi, onun özgür iradesi ve akıl-vicdan yetenekleriyle dünyada, yani nimetlerin içinde olmaktadır. Tanrı, peygamberleri aracılığıyla insanlara ilettiği "vahiy"lerinde kendisiyle olan din ilişkisini böyle vazetmiştir. Ancak müminler, bu ilişkiyi yorumlarken işgüzarlık, yalakalık yapıp Tanrı'nın iradesi karşısında kendi iradelerini felç (kadercilik), vicdanların iptal etme (taklit) ve dünyadan vazgeçmeyi (zühd) "dindarlık" olarak vazedebiliyorlar. Böylece Allah ve ahiret inançları, insanı kendi yeteneklerine, kabiliyetlerine, şuuruna, içgüdülerine ve en önemlisi hemcinsine yabancılaştıran aracılar hâline dönüşebiliyor. İnsan böylece kötürümleşiyor, felç oluyor, kavruk hâle geliyor veya canavarlaşıyor. Dinler tarihinde Tanrı veya ahiret uğruna yapılan insan kıyımlarının, işkencelerin ve katliamların azameti/korkunçluğu bilinmektedir.

Mistik dinî akımlar olan Hinduizm, Maniheizm, Hermescilik, Yeni Platonculuk... ve bunun ilahî dinlerdeki tezahürleri olan Yahudilikteki "Kabbalizm", Hristiyanlıktaki "ruhbanlık/manastır hayatı" ve İslam'daki "tasavvuf", dinin hem Tanrı (aşk-kader) hem de ahiret (zühd) ile insanın kendine ve dünyaya yabancılaşmasının teolojik versiyonlarıdır; pasif nihilizmlerdir.

İlahî/semavi/kitabi/peygamberî dinin tarihsel, teolojik versiyonları olan Yahudilik (Tevrat), Hristiyanlık (İncil) ve İslam'da (Kur'an) insanın kendine yabancılaşması, ilkin Tanrı'nın iradesi karşısında insanın iradesini inkâr etmekle (kadercilik); ikinci olarak da Tanrı'nın buyrukları veya sözü (Kitap) karşısında kendi aklını ve vicdanını inkâr ederek (taklit/dogma) gerçekleşiyor. Şehadet ideali ise olmadık yerlerde mümini hayata karşı yabancılaştırmanın aracına dönüşebiliyor. Din, doğru anlaşılmadığı takdirde, alkol ve uyuşturucunun (afyon) doğurduğu sonuçlar gibi, insanı aptallaştırır veya onu kolayca katile-maktule dönüştürebilir.

Kur'an'da "şehitlik", müminler topluluğunun salt o dine inandıkları için (Rabbimiz "Allah" dedikleri için, 22/40) veya durdukları/yaşadıkları yerden, yurtlarından söküp çıkarmak için kendilerine saldırılması durumlarında, yani onur

(kimlik) ve özgürlüklerini korumak için savaşırken öldürülenlere verilmiş bir payedir. "Allah yolunda/*fî-sebilillâh*" kaydı, bunu ifade eder. Ancak, bu şartlarda ölme veya öldürme "haklı"laştırılabilir. Din veya mezhep ayrılığının yaratabileceği düşmanlık (küfür), kin ve nefret, ölme veya öldürmenin gerekçesi olamaz.

Dinlerdeki "Şehadet Şerbeti İçme" payesi, –yeri-zamanı ve davası doğru tayin edilemediği takdirde– dinler arasında veya din içinde mezhep çatışmalarında veya etnik kökenli savaşlarda en fazla istismar edilebilecek hususlardan biridir. Şehadet, ahiret idealiyle insanı kendisine yabancılaştırmanın bir aracı hâline getirilebilir. Şehitlik payesiyle "cennet"in elde edilmesi, müminleri olur olmadık yerlerde/durumlarda "kefenini koltuğunda taşıyarak", bu şerbeti içme arzusuyla kolayca "intihar bombacısı" hâline getirebilir. Siyasi liderler de –Haricîler ve Hasan Sabbah örneklerinde olduğu gibi– kendi davalarını veya hegemonyalarını sürdürmek için bağlılarını kolayca şehadet/cennet motivasyonu ile ölüme gönderebilir. Siyasi erkin vazifesi, hayatı korumak ve kutsamaktır; siyasi erkin "şehadet"i övmesinde ve teşvik etmesinde rahatsız edici bir yan bulunabilir: Güçsüzlüğü-güç istenci veya beceriksizliğinin sonucu ortaya çıkan ölümleri, yüceltme yoluna gidebilir. Bu yüzünden, şehitlik durumlarını halkın vicdanı ve dindeki sivil-çoğul ilmî otorite karara bağlar. Din dışı yabancılaşma araçları da (ulus, parti, devlet, lider...) aynı sonucu doğurabilir. "Ölümün öldürülmesi" olarak şehadet arzusu, –bir afyona dönüşerek– dinin esas amacının sanki hayatı korumak değil de (5/28, 32), ölüme gitmek ve öldürmek olduğu zehabını doğurabiliyor. Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın "kefaret" olarak çarmıha gittiği dogması ve Şiîlikte Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesi, asli gayesi hayatı korumak olan ("Öldürmeyeceksin!") dini, "ölüm"ü yani ölmeyi ve öldürmeyi kutsar hâle getirebilmektedir.

Peygamberlerin Tanrı'dan aldıkları vahye ve kendi söylem ve edimlerine dikkatle bakıldığında, esas davalarının insanı kendi iradesi-vicdanı ve düşünme kapasitesi/aklı ile Tan-

rı ve hemcinsleriyle aktif-üretici ve dayanışmacı bir sosyal ilişkiye sokmak istedikleri görülür. Dinin özünü oluşturan "denenme"; aksiyon, irade, insaf, izan, inisiyatif... gerektiren; bundan dolayı da "risk" barındıran bir süreçtir. Bazı dindarlar, Tanrı'yı ve kendilerini kandırma teşebbüsüne girerek bu zorlu süreçten kaçınarak kendi arzularına, zaaflarına ve cehaletlerine göre bir dindarlık ajandası oluştururlar. Bu bağlamda sözü bir müddet büyük psikanalizci Erich Fromm'a bırakmak istiyorum: "İnsan zihninin en iyi, ama aynı zamanda da en şeytanca dışavurumları, onun bedeninden değil, 'ülkücülüğü'nden, ruhundan kaynaklanır. Bu nedenle, bir ülküye ya da dinsel inanca sahip olmanın başlı başına bir değer taşıdığı yolundaki görececi anlayış, tehlikeli ve yanlış bir anlayıştır. (...) Yönelecek ve bağlanacak bir amaca sahip olma anlamında dinsel gereksinmesi olmayan hiç kimse yoktur; ama bu yargı, bu gereksinmenin açığa vurulduğu özgül koşullar hakkında bize hiçbir şey anlatmaz. İnsan hayvanlara, ağaçlara, altından ya da taştan yapılmış putlar, görünmez bir tanrıya, ermiş bir kişiye ya da şeytanca özellikleri olanlara tapınabilir; atalarına, ulusuna, sınıfına ya da partisine, paraya ya da başarıya tapınabilir; sarıldığı din, yıkıcılığın ya da sevginin, baskının ya da kardeşliğin gelişmesine elverişli olabilir; insanın akıl yeteneğini geliştirebilir ya da köreltebilir. (...) Bu noktada *din mi, değil mi* sorusu önem taşımamaktadır; önem taşıyan, *ne tür bir din* sorusudur; bağlanılan din, insan gelişimini, yalnızca insana özgü olan yeteneklerin açılıp serpilmesini sağlamakta mıdır, yoksa bunları kösteklemekte midir?"[4] Zira, dindarlık ilişkisi akıl, bilgi, hikmet, yorum ve ahlaki yani teolojik bir süreç olduğu kadar; aynı oranda psikolojik, içgüdüsel, toplumsal-bireysel bilinç dışı, bilinçaltı süreçleriyle de ilgili karanlık bir olgusallıktır da.

Bu tahlil bağlamında İslam dini, temel kaynağı olan Kur'an ve Hz. Muhammed'in hayatını dikkate aldığımızda, görünmez (*gayb*) bir Allah'a ve gelecekte gerçekleşeceği vadedilen ahiret hayatı üzerine bina edilmiş bir dindir. Temel kaynaklarında

4 Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Ş. Alpagut, İstanbul 1990, s. 34-35.

da (Hristiyanlıkta olduğu gibi) sevgi ve merhametten ziyade adaleti, paylaşmayı (infak-zekât-sadaka), kardeşliği, insanın düşünme, akıl ve vicdan yeteneğini geliştirmeye çalışan bir dindir. Kur'an'da beş değişik düşünme fiili (tefekkür, tafakkuh, tezekkür, taakkul, tedebbür) ile binden fazla yerde dinî-ahlaki bağlamda doğrunun ne olduğunun görülmesi, bulunması için düşünme tavsiyesi vardır.

c. İslam ve Yabancılaşma

Erken dönemde teşekkül etmiş, daha ziyade Arap olmayan Müslümanlardan yani "mevali"den oluşan yorum ekollerinden "Rey Ehli" (Mutezile, Malikilik, Maturidilik ve Hanefilik), bu ruhu devam ettirmeye çalışmıştır. Kur'an'ı bir dogma olarak değil, örnek bir eylem kılavuzu olarak görmüşlerdir. Ancak, Cahiliyeden gelen ve son derece katı gelenekçi (Sünnetçi) olan Arapların ruhu, kısa bir süre sonra geri gelmiş ve adına "Hadis/Sünnet/Eser Ehli" denen bir ekol yaratarak (Şafiilik, Hanbelilik, Eş'arilik, Selefilik) insanın düşünme, akıl ve vicdan kapasitesini kötürümleştiren, onu Allah ve O'nun sözü (Kur'an) ve sözcüsü Hz. Muhammed (hadis-Sünnet) aracılığıyla –onları mutlaklaştırarak-dondurarak-mumyalayarak– kendine, yeteneklerine, bilincine ve vicdanına yabancılaştıran katı, donuk, dogmatik bir dinî teoloji/doktrin (şeriat) inşa etmişlerdir. Bu ekole Selçuklulardan itibaren eklemlenen tasavvuf/tarikat (Gazâlî) ve vahdet-i vücûd (İbn Arabî) öğretisi, insanı tamamen kendine yabancılaştırarak onu Allah'ta (kader-aşk-vahdet) ve ahirette (zühd-uzlet-inziva-fena-fakr...) boğmuşlardır. Siyasal iktidarlar yani sultanlar, bir taraftan mevcut "Sünnî-tasavvufî" din anlayışıyla kitleleri sürüleştirirken (çoban-sürü ilişkisi); diğer taraftan, Kur'an yaygın kitle eğitimiyle din konusunda halkın seviyesini yükseltmeye çalışırken (9/122); ulema, otoritesini mutlaklaştırarak halkı avamlaştırmış; şeyhler ise müritlerini "gassalın elindeki ölü" durumuna düşürerek bireyleri kendilerine yabancılaştırmışlardır. Sünnî dünyadaki insan malzemesinin bugünkü akli/düşünsel ve ahlaki zayıflığının temel sebebi bunlardır. Aklı/düşüncesi köreltilmiş ve vicdanı dumura uğratılmış teslimi-

yetçi/taklitçi, itaatkâr/boyun eğen, yaratıcı kabiliyetleri felç olmuş yığınlar. Kurum/kural geliştirme yerine, kişi kültüne (veli-şeyh-efendi-baba-dede-lider) tapınan kitleler.

2. Son Örnek Olay: FETÖ

Son olarak başımıza gelen "FETÖ ve 15 Temmuz Darbe Olayı", aslında böylesine yeni bir dinî "yabancılaşma" örneğidir. Bir şeyh (hoca efendi), Sünnî-tasavvuf kültüründen beslenmesiyle geliştirdiği Allah ve ahiret teolojisi/teorisiyle müritlerini Allah ve ahiret aracılığıyla kendilerine ve dünyaya yabancılaştırarak, onları zombileştirerek, canavarlaştırarak bu meşum teşebbüste bulunabilmiştir. Fetullah'ın vaazlarını, kitaplarını tahlil edenler, bunu rahatça görebilirler. Bu hareketin "İslami olmadığını" veya "gayridinî" olduğunu iddia edenler, yanılmaktadırlar. Doğrusu, E. Fromm'un dediği gibi bu harekette "ne tür bir din?"in istihdam edildiği sorusunu sormalıdırlar.

Cemaat, başlangıçta, meşru (İslami) bir şekilde Allah rızasını ve "ebedî kurtuluşu" (cennet) "nihai gaye" olarak benimsemiştir. Bunların elde edilmesi için Kur'an, iman ve salih amelin yanında "tebliğ" faaliyetini "dava" olarak koymuşken; Fetullah Gülen, kendince oluşturduğu Allah tasavvurunda yabancılaşarak, yani normal insan olmaktan çıkarak kendini O'nun mümessili (mehdi) sanarak ve müritleri de kendinde (mehdide) yabancılaşarak birlikte kendilerini İslam'ın "temsilcileri" olarak görüp temsil yoluyla İslam'ı dünyaya kabul ettirmeyi kendilerine ideal, ülkü ve ütopya olarak koymuşlardır. Kırılma noktası burasıdır. İslam'da hiçbir kişinin veya kurumun Tanrı'yı veya dini "temsil" yetkisi yoktur. Bu, korkunç bir vehim-zandır. Müminlerin yükümlü oldukları, tebliğdir (emr-i bi'l-ma'rûf). Cemaat'i, ideal/ülkü ve ütopyanın büyüklüğü ve bu temsil vehmi yoldan çıkarmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirdikleri dinî "hizmet" ve toplumdan gördükleri "himmet"te bir sorun yoktur. Ancak, bu ütopyanın gerçekleşmesi için Fetullah kendini "kâinat imamı/mehdi", müritlerini de bu "mehdiyetin/temsilin" bir parçası olarak "altın nesil/meleklerden bile üstün/kardelenler/seçilmişler/ sahabe olarak görmeye başlamışlardır. Bu yüceltim de (Ya-

hudilik ve Şiîlikte olduğu üzere), –insanın doğasını-zaaflarını göz önünde tutarsak– İslami açıdan temelsizdir. Daha sonra "büyük hedef"in gerçekleşmesi için gerekli olan imkânsız gücün elde edilmesi için kendilerine ve bağlı oldukları İslam'ın temel ilkelerine "takıyye" yoluyla yabancılaşarak (soru çalma, şantaj, kumpas..) Vatikan ve ABD (CIA) ile işbirliğine girerek ve kaderci bir bakış açısıyla Allah'ın Amerika'yı "Hizmet"e koşacağına inanarak düşmanlaştırdıkları/ötekileştirdikleri, kendilerine "engel" olarak gördükleri Ak Parti'ye/Erdoğan'a karşı saldırıya geçtiler. Sonuç olarak, gerek Cemaat'in kendisi, gerekse sonunda kalkıştığı meşum olay, politik ve teolojik bir "olay" olduğu kadar, psiko-patolojik bir "olay"dır da. İnsanımızın kendine ve dinine yine din aracılığıyla yabancılaşması olarak bir ruhsal "hastalık" olayıdır. Bu olayı, teolojik bir "sapıklık" olarak nitelemek, hiçbir şeyi izah etmez.

3. Uyarı

İslam'ın kurucu zamanında (Kur'an' da/610-632) Allah'ın ve sözünün otoritesi, insanın hikmet, ilim, nur, basiret, beyyine, burhan ve vicdan kabiliyetleriyle tesis edildiği ve bu kapasitelerin kendileri de "ulema" aracılığıyla iknaya-gerekçeye, ekole-mezhebe dayalı çoğul otorite olarak sürdüğü hâlde; düşüncenin durması ve daralması sonucu, Allah'ı-İslam'ı-Kur'an'ı "temsil" ettiğine inanılan kişiler (imam, ayetullah, veli, şeyh, mehdi, baba, lider...) veya dogmalaşmış mezhep-tarikat-cemaat veya siyasi partiler, "FETÖ" kontenjanına ikinci, üçüncü... adaydırlar. Kendiliklerini (biz) ve ötekilikleri (düşman), zor olan vicdan/ahlak (insaniyet) üzerinden değil de, kolay olan etnisite, ırk, dil ve din üzerinden kuran yüceltim ve nefret söylemleri de tarihin gösterdiği binlerce şahitlikle aynı kontenjanın adaylarıdır.

Barış, özgürlük, onur, hakikat, adalet, bağımsızlık veya hain, düşman, kâfir, bâtıl, zalim... kavramlarının içerikleri doğru doldurulabildiği gibi, şeytanca da (istiğna ve kendini kandırma) doldurulabileceği yine tarihin binlerce şahitliğiyle önümüzde duruyor. Duygunun, –şayet ona acımasız-kritik/mantıki bir dil eşlik etmediği sürece– yanılgıya karşı hiçbir

güvence veremediği de gayet açıktır. Bu süreçlerde dinin yani duygunun-inancın rolünü, içine düşebileceği durumları öğrenmek isteyenler, kutsal kitap okudukları kadar, din-iman sorununu psikolojik-sosyolojik-antropolojik açılardan ele alan Marx, Freud, Jung, Spinoza, Nietzsche, Fromm, Lacan, Feuerbach... da okuyabilirler. Tabi, bunların içinde neden bir tane Müslüman isminin olmadığını merak ediyorlarsa veya bilgide dogmatik "kâfir" kuşkusu veya "pozitivist" inancı/takıntıları yoksa şayet.

4. Çözüm

İmanımızın veya kanaatimizin daima tarihsel-toplumsal ve öznel bir "yorum" olduğunun bilincinde olarak onları, daima ötekinin kritiğine açık tutarak "dinsel/kapalı/dogmatik" bir dil yerine, Allah'ın ve peygamberinin yaptığı gibi akla, vicdana ve ahlaka dayalı bir dil kullanmak. Hasbî ve muhasibi olanların, –müçtehit, isabet edince iki; edemeyince bir sevap alacağı fehvasınca– kesinlikle kurtuluşa ereceklerine inanmak: Hem bu dünyada, hem de ötekinde.

Türkiye'de Tehlikeli Olabilecek Özdeşleşmeler ve Ötekileştirmeler

Türkiye "Türkiyeli"lerindir" ontolojik varlığın "cevher"ler hâlinde tekil ve sabit ünitelerden (cisim-idea) mi oluştuğu (Platon, Aristo); yoksa sürekli akış hâlinde olan "oluş"tan ibaret mi olduğu (Herakleitos-Nietzsche, Hegel) felsefe tarihinde daimi bir tartışma konusudur. İnsan ve onun oluşturduğu sosyal ünitelerin (toplum-kültür) sürekli değişim ve oluşum hâlinde olduğunda son yüz yılda giderek bir konsensüs oluşmaktadır. Sosyal bilimlerde ise pozitivist "açıklamacı" metodolojiden tarihselci, hermenötik "anlamacı" metodolojiye bir geçiş söz konusudur. Çünkü beşerî-sosyal olaylar, –hayvanlarda olduğu gibi– tekrar etmekten çok, özgür iradeli/yaratıcı varlıklar olmaları hasebiyle tekil/tikeldirler. Bir "fark" ile tekrar etme, insanlık kategorisinin daimi özelliğidir. Tarih de, ne sürekli "ilerler" ne de aynının tekrarına dayanan (kısır) "döngüsel"dir; daima ritmik olarak zik zak çizer.

İslam dini, iki katlı bir "biz-öteki" ayrıştırması yapar: 1) İman-küfür (teoloji), 2) Adalet-zulüm (siyaset). Siyasetin ve hukukun ötesindeki ahlak, (tarihsel olarak) kadınların ve çocukların kârıdır. Küfür, metafizik anlamda Tanrı'ya karşı "zulüm" olsa da (31/13); toplumsal-ahlaki bağlamda insani içeriği, insana karşı fiilî bir eylemliliktir. Bundan dolayı "biz", Kur'an'da bazen teolojik/iman bağlamında oluşurken bazen de politik (ahlak/adalet) bağlamında oluşur. Hz. Muhammed'in, Müslüman olmayan kabilelerle oluşturduğu anlaşmalar (ahit/akit), adalete, hakkaniyete ve maslahata dayalı politik/ahlaki "biz"i (ümmet) oluşturmuştur. Medine sözleşmesi, bunun ilk örneklerinden biridir. İmparatorluk dönemlerinde ikinci sınıf vatandaş anlamında "zımmilik" statüsü yaratılarak bu ilke ihlal edilmiştir.

Ahlaki/politik biz (adalet) ve ötekini (zulüm) ortadan kaldıracak akrabalık ve din birlikteliğinin (teolojik "biz") bir anlamı yoktur: "*Ey iman edenler! Akitlerinize uyun…; sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye, müşriklere beslediğiniz kin/düşmanlık, sizi haddi aşmaya/adaletsizliğe sürüklemesin*" (5/2). "*Ey iman edenler! Kendiniz, ana-babanız, en yakınlarınız (akraba, kabile, millet) zengin ve fakir… de olsa adaleti ayakta tutun…*" (4/135). "*Allah, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurdunuzdan çıkarmamış kimselere (gayrimüslimler/yabancılar) iyilik etmenizi ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz*" (60/9). Bu ayetlerden bir "toplum sözleşmesi" olarak maslahata dayanan politik "vatandaşlık" (biz) kavramı çıkar. Üst kimlik, "biz" diyebilenlerin hiçbirini rahatsız etmeyecek; bilakis, her birini memnun edebilecek bir kimlik olmalıdır. Çoğul kültürel kimliklerden oluşan modern devlet yapılarında üst kimlik olmaya elverişli yegâne kavram "vatandaşlık" tır. Dinî anlamda "millet" (dindaş) ve modern anlamda "ulus" (dildaş), yönetimde/devlet katında aşılması gereken kategori ve kavramlardır. Din ve dil birliktelikleri, "aile" gibi toplumda sivil-özgür ve kendiliğinden-kültürel oluşumlardır. Vicdan, içimizdeki "yakın öteki"nin (akraba, aile, dindaş, dildaş…) sesi değildir; mümkün olan oranda "uzak öteki"nin (yabancının, garibin) içimizde duymamız gereken, uzaktan/belli-belirsiz gelen sesidir. Vicdan, bağırarak konuşmaz. "Sağduyu" da çoğunlukla, süperego olarak kendi dil, din, tarih ve kültürün zayıf-sınırlı ifadesidir.

"Biz/ümmet", özü itibarıyla "maslahata" dayanan bir birlikteliktir. Maslahat, salt kişisel "çıkar" gözetmeyen bir toplumsal faydacılıktır. Politik hakikat/iyi (ahlak), bu çıkarın tutarlı bir şekilde (kimlik aidiyeti ayrımcılığı yapmadan) takip edilmesidir. Bundan dolayı A. Bodiou'nun dediği gibi: …bir hakikatin bütüncül gücünü dayatmaya yönelik her girişim [totallik/totaliterlik] söz konusu hakikatin temelini harap eder. Bir hakikatin gücünün her mutlaklaştırılması bir Kötülük örgütler. Yani, *cemaat* veya *toplum*, siyasi hakikatin adlandırılamayanlarıdır. Bir cemaati veya toplumu

"adlandırma"ya yönelik her siyasi girişim [Türk, Müslüman, Çağdaş... vs.] feci bir kötülüğün [felaket] ortaya çıkmasına neden olur. Alman/Nazizm, Fransız/milliyetçilik ve Yahudi/Siyonist... örneklerinde olduğu gibi.[1] Nietzsche'nin dediği gibi, bütünlük veya adlandırma (düzen) iradesi, öz güven eksikliğinin bir tecellisidir. Narsisizm veya istiğna hâllerinin tezahürü de diyebiliriz. "Biz" öznesinin hakikate sadakat (adalet) peşindeki elemanları, ancak ve ancak militan/mücahitler veya mağdur-mazlumlardır. Zalimin de mazlumun da dini ve dili sorulmaz. Hakiki dinin peşinde olduğu veya dogmatik dinlerden de üstün olan "insanlık" budur. "İster ilkel kabilesel, ister ulusal, isterse de dinsel yapıda olsunlar, kümelerin [cemaat-toplum, İG] çoğu, kendi varlıklarını sürdürmek ve önderlerinin gücünü yüceltmek isterler; üyelerini, küme [cemaat-kabile-millet, İG] dışında yer alan ve kendileriyle çatışan başkalarına karşı ayağa kaldırmak için, üyelerinin yapısında varolan ahlak duygusunu sömürürler. Ama bir yandan da üyelerinin ahlak duygusunu ve yargılama yeteneğini boğmak için, kişiyi kendi grubunun ahlaksal tutsağı durumuna getiren ensest türü bağlardan yararlanırlar; böylece, kişiler, ahlak ilkeleri başkalarınca çiğnendiğinde şiddetle karşı çıkarlarken, aynı ilkelerin kendi gruplarınca çiğnenmesine ses çıkarmaz duruma gelirler."[2]

Seküler ulus devlet, aidiyeti (biz) hâkim bir etnisite (burjuva) ve onun diline dayanarak, diğerlerini buna indirgeyerek (asimile ederek) vatandaşlık üzerinden tanımlar. İslam ise vatandaşlığı (ümmet) tanımlarken etnik köken, dil ve dini kıstas olarak kullanmaz. Coğrafyanın yarattığı kader, adalet ve zulüm üzerinden bir sözleşme (misak, ahit, akit) ile haklılaştırılır: "*Ey inananlar, akitlerinizi yerine getirin/onlara uyun*" (4/1). "*Zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur*" (2/193).

Devlet, hükümet, ülke/vatan (coğrafya/sınırlar), millet ve din, birbirinden ayrı kavramlardır. Vatandaşlar, eşit haklara sahip bireyler olarak etnik kökenleri, dilleri ve dinleri/mez-

1 Alain Bodiou, *Etik*, çev. T. Birkan, İstanbul 2004, s. 87 vd.
2 Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Ş. Alpagut, İstanbul 1990, s. 82.

hepleri ayrı olabilir. Vatandaşları "birlik/biz" kılan en temel husus, özgürlüğün ve onurun mesnedi-mekânı/evi/garantisi olan vatana ve anayasaya (toplum sözleşmesine) sadakattir. Din ve dil/etnisite, tali hususlardır. Siyasal özne/biz oluşu ahlaki değil de ontolojik veya kültürel olarak (din, dil, etnisite) kurmak faşizm ve totaliterlik yaratır.

Devleti kurumsal olarak kuran Anayasa, hakkaniyete, eşitliğe, adalete dayanmadığı hâllerde ona karşı olunabilir; ancak değiştirilinceye kadar –toplumun selameti açısından– ona uymak esastır. Başka devlet/ülke lehine, kendi vatanının aleyhine sonuç doğuracak fiillere "ihanet" suçu denir ve cezayı hak eder. Hz. Muhammed dönemindeki "mürtedin öldürülmesi" hadisi, aslında savaş hâlinde ihanetin cezalandırılması olayıdır. Hükümete veya devletin icraatlarına karşı olmak, ancak tanımlanmış yasalar çerçevesinde "suç" teşkil eder. Herhangi bir siyasal parti, kendi seçmen tabanını, vatandaşların toplamı anlamında, onların tümünü ifade eden "millet/halk" ile özdeş hâle getiremeyeceği gibi, hükümet de kendini devlet, millet/halk, ülke/vatan ile özdeş hâle getiremez. Bir vatandaş grubu, örgütlenerek devletin veya hükümetin uygulamalarına karşı çıkıp onları değiştirmek isteyebilir. Zora, şiddete, silaha başvurmamak koşuluyla bunun mücadelesini verebilir. Siyasal iktidara karşı olmak ve onun başkanına duyulan nefret/kin; ülkeye, millete, vatana, devlete "düşman" olmak anlamına gelmez. Devlet ve hükümet/iktidar, muhalefeti "düşman" olarak ötekileştiremez; muhalefet, rakip olarak ötekidir. Siyasi lider veya iktidar kendini devlet, millet, ülke/vatan ile özdeşleştiremez. Salt kendisi bu kavramları dolduramaz, tüketemez. Bir dine veya mezhebe mensubiyet devlet veya iktidar tarafından "öz vatandaş" olarak görülemez; diğer din veya mezhep müntesipleri "üvey vatandaş" konumuna itilemez.

Adalet ve Kalkınma Partisi, The Cemaat ve Kürt siyasal hareketi olan HDP'nin siyasal ilişkilerini yukarıda oluşturduğumuz çerçevede analiz etmek gerekiyor: The Cemaat'in elemanlarının Cumhurbaşkanı Erdoğan ve partisine karşı edindik-

leri kin/nefret (düşmanlık) sonucu 15 Temmuz'da hükümeti devirmek için giriştikleri "darbe girişimi", ülke/vatan, devlet, millet açısından doğuracağı sonuçlar göz önünde tutulduğunda ve Anayasaya aykırılığı bağlamında "ihanet" suçudur. Bu girişime fiilî olarak katılmadığı hâlde, bilinçli olarak destekleyenler de aynı suça iştirak etmiş sayılırlar. Ancak, Cemaat'le iltisakı-irtibatı-sempatisi olup da, darbe girişimine katılmamış ve darbeyi onaylamamış olanlar, "hain" olarak nitelenemez. Tedbiren devlet memuriyetinden uzaklaştırılabilir. Bunların din, devlet, ülke/vatan, millet düşmanı oldukları iddia edilemez. Devleti işleten siyasi iktidar, vatandaşlarını kin duygusuyla "düşman"laştıramaz; onlara sadece hukuku uygular. Darbeye veya 17/25 Aralık teşebbüslerine kadar, bu hareketle irtibat, iltisak, işbirliği ve sempati içerisinde olan Ak Partililer, kendilerinin "kandırılmış" olduklarını ileri sürerek "suçsuz" olduklarını iddia ederken; Cemaat'in tabanından aynı durumda olanları "suçlu" görmeleri mantıksızdır. Anayasal demokratik bir hukuk devletinde ordu darbe yaptığında suçlu olanlar kurmay heyetidir. Erler suçlanamaz. Benzer şekilde FETÖ'nün darbe girişiminde de suçlu olanlar, meşum teşebbüse iştirak eden ve destekleyen tepe ve orta kesimdir. Cemaat'ten "hizmet" alanlar (okul-banka... vs.) potansiyel suçlu olarak nitelenirken; ondan siyasal "himmet" alanların veya ona "himmet" gösterenlerin siyasal bağlamda "hıyanet"e maruz kalmalarından dolayı suçsuz olması anlamsızdır. Hakkaniyet ve adalet kriterlerine göre bu tarz konuşmaları veya analizleri Cemaat'i "savunma" töhmetine sokmak da ahlaken ve mantıken yanlıştır. Yukarıdaki ayetlerin dediği şey, kin/nefret veya korkunun müminleri adaletten uzaklaştırmamasıydı. Niyet okuma yerine, Kur'an'ın önerdiği gibi açık "beyyine/burhan" (2/111; 8/42), yani kanun/hukuk ve delil getirmek suretiyle takibatı ve konuşmayı-tartışmayı sürdürmek esastır.

HDP ise devletin örgütlenme tarzını onaylamayabilir. Bunu değiştirmek için siyasi mücadele verebilir; vermektedir. Ancak, organik ilişki hâlinde olduğu "PKK" adlı terör örgütüyle ilişkisi olan her partili, devlete ve vatana "ihanet" suçu işlemiş olur.

İspat edildiği takdirde cezalandırılır. Çünkü bu örgüt, devleti anayasal (meşru) çerçevede değiştirmek değil, dış güçlerle girdiği işbirliğiyle zorla yıkmak/bölmek istiyor. Bu parti, kendini terör örgütünden ayırmadığı müddetçe "meşru" sayılamaz. Devletin Kürtleri asimile etme günahı işlediği sabittir. Sonunda devlet aklı, bu yolun yanlış olduğunu anlamış ve sorunu insan hakları ve hukuk çerçevesinde çözülmesi gerektiğini kabul etmiştir. Silaha başvurulmasının meşru bir gerekçesi kalmamıştır. Devletin bu suçu işleyenlerle hukuki ve silahlı mücadelesi meşrudur ve sorumluluğudur. Kürtler ile PKK arasındaki ayrımı yapmak, hükümetin ve devletin ahlaki sorumluluğundadır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin mezhep ve din yorumundan oluşmuş, kendilerine (muhafazakâr/İslamcılara) karşı oluşan siyasal münafereti-muhalefeti, ülkeye/vatana, millete ve devlete karşı "düşmanlık" olarak yorumlamaları doğru değildir. Bu parti ve liderin kendilerini devlet veya milletle özdeşleştirip kendi gibi olmayanları devlet-millet düşmanı olarak görmeleri yanlıştır.

Türkiye, son yüz yıldan beri modern bir devlet ve ulus olma projesiydi. 1970'lerden itibaren İslamcılar, 1980'lerden itibaren de Kürtler, bu projeye itiraz ettiler. İslamcıların alternatifi, "millet"i etnisite ve dil üzerinden değil, "din" üzerinden tanımlamak; Kürtlerin alternatifi ise kendilerini Türklerle eşit ve ayrı bir millet (ulus) olarak kabul ettirmek. Seküler Türkler ve Kürtler, İslamcıların projesine karşıyken Kürtler, aynı zamanda modern Türk ulus ve devletine karşılar. Çözüm, kimseye etnik köken ve din (kimlik) sorusu sormayan eşit vatandaşlar (ümmet) olarak bakan yaklaşımdır: Türkiyelilik/Anadolululuk. Kahir ekseriyetin kimliğini Türkçe ve Sünnîlik oluştursa da, Türkiyeli vatandaşların özel kimlikleri etnik-dil-ırk bağlamında –Osmanlı bakiyesi olarak– Türk, Arap, Ermeni, Çerkez, Gürcü, Laz, Kürt... vs. olabilir. Dinî bağlamda Müslüman (Sünnî-Alevi), Hristiyan (Katolik-Ortodoks), Yahudi olabilir. İdeolojik bağlamda muhafazakâr/dindar, çağdaş/laik olabilir.

Demografileri fazla olduğu için maslahat gereği ana dille eğitim hakkı verildikten sonra Kürtlerin, Türkiye'den ayrıla-

rak ayrı bir devlet-vatan kurma davaları "vatana/vatandaşlığa ihanet"tir. Dil ayrılığı, ayrı devlet kurmayı tek başına haklılaştıramaz. Doğum ve ölüm törenlerinin de ayrı olması gerekir. Çünkü Türkiye/Anadolu, burada yaşayan herkesin ortak bileşeni/yurdu/evi ve namusudur. Örneğin, İstanbul'da Kürt'ün hakkı olduğu gibi, Hakkâri'de de Türk'ün hakkı vardır. Bölücü Kürtler: "Diyarbakır sadece bizim olsun; İstanbul, zaten bizim," demiş oluyorlar. Alparslan'ın ordusunda birlikte savaşarak burayı yurt/ev/vatan edindiysek ve bin seneden beri birlikte yaşadıysak; kültürel kimliğimizin önemli bir bileşeni (Sünnîlik) de aynı ise şu anda da herkes ülkenin her yöresinde yaşayabiliyorsa, "bölücülük" ihanettir; ancak onur ve eşitlik mücadelesi meşrudur.

Toprak/coğrafya (vatan/ülke), insana sağladığı özgürlük ve onurdan dolayı "değerli"dir; İnsanlar, toprak/vatan "için" değildir. "Önce vatan" sözü, özgürlük ve onur onsuz olamayacağı için anlamlı olur, yoksa bizatihi/kendinde doğru bir cümle değildir. Vatan, kendinde bir kutsiyet değildir; sadece komşuluk, tanıdıklık, ünsiyet, âdet/töre/gelenek/adap-edep/terbiye, ortak bilinç/kültür yaratma yoluyla bir ümmet/toplum olmanın zemini olduğu için değerlidir.

Siyasette "Biz" ve "Öteki" Oluşturmasının Kriterleri ve İhtiyacımız Olan "Derin Biz"in Ahlaki Fenomenolojisi Üzerine

Hâlihazır durumda dünya siyasetinde en yaygın "biz" bilinci, ulus veya fedaral devletlerin çizdiği ülke sınırlarının içinde kalan vatandaşlardan oluşuyor. Başlangıçta bu biz'in burjuva sınıfı tarafından hâkim etnisitenin dilini dayatarak diğer kültürel, etnik ve dinsel azınlıkları zorla asimile etmeye dayanan bir "biz" (cemaat) olduğunda (*nation*) şüphe yoktur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti nosyonlarına paralel olarak bu "biz" hayali biraz gevşetilebildi ve alt kimliklerin/bizlerin oluşmasına müsaade edildi. Postmodern durum dedikleri ise küreselleşmeye paralel olarak alt kimliklerin su yüzüne çıkması ve görünürlük kazanması sürecidir.

Bunların üzerinde AB, NATO, Arap, İslam, Afrika... gibi kültürel, iktisadi, güvenlik saikleriyle oluşturulmuş daha üst fakat daha sıkı olmayan "biz" birliktelikleri de mevcuttur. Ülke içinde daha alt "biz"ler, politik ideolojiler (liberal, muhafazakâr, milliyetçi, sosyalist, İslamcı, feminist, çevreciyeşil) tarafından veya daha basit düzeylerde ise kültürel ve antropolojik verili birer durum olan dinsel (Alevi, Sünnî) ve etnik (Kürt, Türk) köken farklılıklarınca oluşturulan politik "biz"lerdir. CHP ve AKP birinci aksın iki kenarında, PKK/BDP ve MHP ise ikinci aksın iki kenarında değişik uzaklıklarda durmaktadırlar. Yapıları bir taraftan dinsel/teolojik yorum birlikteliği, diğer taraftan ekonomik çıkar veya hizmet saikiyle oluşturulmuş –bazılarının politik nitelikleri de olan– birer "biz" yapılarıdır. Bunlardan en bilineni "Gülen Cemaati"dir.

Ak Parti, kökeni İslamcı bir ideoloji olan "Millî Görüş" hareketinin 2000'li yılların başlarında bu hareketin genç kuşaklarının İslamcılık ideolojisinin çağdaş Müslüman top-

lumların aktüel politik, ekonomik ve hukuki sorunlarını çözmede anakronik bir ütopya (şeriat-adil düzen) olduğunu entelektüel/teolojik bir kritik işçilikle değil, daha çok pratik ve pragmatik kaygılarla keşfederek hareketi "muhafazakâr demokrat" adıyla merkezî bir "sağ" parti/ideoloji olarak yeniden kodlamalarıyla oluşmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşunda gerçekleştirilen zoraki kültür devriminin yarattığı psikolojik travmanın politik hayata "tarihsel blok" olarak yansıması olan %70 merkez sağın politik temsilcilerinin aynı tarihlerde ahlaken hovarda ve çürümüş olmasının doğurduğu boşluğu fazla çaba harcamadan "İslam"ın pozitif imgesi sayesinde miras yoluyla doldurarak o yıllardan beri sürekli iktidardadır. İktidarda kalışının temel nedeni, muhafazakâr çoğunluğun maddi-manevi taleplerini yerine getirmesiyle olduğu, izahtan varestedir.

Partinin İslamcı bir kökenden gelmesi, dış politikada Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Hamas, İhvân, Nahda ve ÖSO ile paralel bir dış "biz" çizgisi oluştururken; CHP, İşçi Partisi, Ergenekon, PKK ve DHKPC ve bir kısım Alevilerden Esed'e eklemlenen bir iç "öteki" çizgisi oluşturmaktadır. AKP, ancak "vatanperverlik"te ülkenin bütün insanlarını (76 milyon) "vatandaş" sıfatıyla eşit ve adil "biz" olarak kucaklayabilmektedir. Parti'nin İslamcılık (ümmetçilik) geçmişi, bütün etnik farklılıkları görmezlikten gelirken; muhafazakâr Sünnîliği, her durumda Alevilere karşı aynı esnekliği doğal olarak gösteremiyor. Parti, millet kavramını "ümmet" anlamında benimsemekte bir problem görmediği için, etnik farklılıklar özel isimlerini saklı tutmak ve vaktiyle "Türk milleti/ulusu" olarak isimlendirilen milletin "isimsiz" kalması kaydıyla Kürt sorununu çözmeyi deniyor. Aslında İslamcı politik jargonda iki tür "millet" vardır: 1- İslam/İbrahim milleti, 2- Küfür milleti ("Küfür, tek millettir."). Osmanlı'daki "millet sistemi"ne ve onun modern dönemdeki temsili olan ilk Meclis'e –ikinci Meclis değil– yeniden bir tür dönüş yaşanmaktadır. Ancak, azınlık da olsa gayrimüslimler (Ermeni, Yahudi ve Rum) ve seküler vatandaşlarımız (CHP, PKK, MHP) "İslam milleti" isimlendirmesini kabullenmeyeceklerine göre, benim önerim, yeni ismin

hiçbir dinsel ve etnik ima içermeyen veya hepsini birlikte içeren, herkese eşit mesafede olan "Türkiye milleti/halkı" veya "Anadolu halkı/milleti"dir. Bu coğrafya, ne sosyolojik anlamda, ne de dinsel/İslami anlamda tek "millet" olmamış, olamamıştır. Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesi, yurtlaştırılması, buradaki halkları Türkçe ve İslam dini aracılığıyla bin yılda mayalaması ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorluk bakiyesi halkları, kaybedilen topraklardan tekrar bağrına basması, buradaki halkların kendilerini Türkiye'nin çoğunluğunu oluşturan "Türk"ler olarak algılamalarına yetmemektedir. Türklerin Türkçe üzerinden ve İslam aracılığıyla çaldıkları bin yıllık mayayı, Cumhuriyet'in kurulmasıyla Selanik'e göç etmek zorunda kalan yaşlı Ortodoks Rum bir kadın şöyle ifade etmiştir: "Biz gavurmuyduk ki, bizi buralara sürdünüz?" Cumhuriyet, bu dokuyu epeyce parçaladı/hırpaladı. Şimdi artık kim kendini ne hissediyorsa odur. Her türlü asimilasyon çabası, ahlak dışıdır. Coğrafyanın ve ülke olmanın sağladığı ortak zemini/çıkarı (ev) ve kendiliğinden var olan tarihsel hafızayı ve duygudaşlığın ötesini "kültürel" olarak fazla zorlamamak gerekir.

Genel olarak 1950'li yıllardan itibaren Türkiye sağının Menderes, Demirel, Özal, figürleriyle temsil edilen ideolojik-ekonomik kodları, Ak Parti'nin "biz" bilincini oluşturan iki temel kodla aynıdır. Bunlardan birincisi, daha önce bahsettiğimiz muhafazakâr tarihsel blokun Sünnîlik itikadı ve namaz, oruç, hac-umre, kandil, kurban ibadetleri/ritüelleriyle seksenlerden itibaren oluşan başörtüsü mağduriyetinin oluşturduğu dinsel-sembolik kodlardır. İkincisi ise uzun bir dönemden beri görünürde, son zamanlarda da hakiki anlamda iktidar imkânlarını kullanıyor olmanın doğurduğu ekonomik çıkar ve politik güç istencidir. Sanayi üretimi ve iş kaynakları sınırlı, eğitilmiş iş gücü anlamında mesleki formasyonu zayıf ve işsiz sayısının hayli fazla olduğu Türkiye gibi bir ülkelerde siyasal parti; siyasal/ideolojik, fikrî bir "hareket" veya "örgüt" olmaktan daha fazla, ekonomik bir anonim "şirket"tir. Dört politik eğilim (ANAP) ancak böyle bir zeminde birleşti-

rilebilirdi. Parti, birinci derecede iş bulma kurumu ve para, paye, prestij ve popülerlik kazanma aparatıdır. Bal tutup parmak yalamak akıllılığı varken, muhalif olmak ahmaklık veya aptallıktır. Bunu da Müslüman mahallesinde 1950'den beri salyangoz satarak CHP ve aşırı sol yapmaktadır. Geleneksel olarak sağ/muhafazakâr seçmenin tavrını oluşturan saik "politik" olmaktan çok, geleneksel/kültürel ve ekonomiktir. Türkiye'de muhafazakâr olmak, 1950'lerden sonra iktidar olmaya (seçim kazanmaya) yetmektedir. Çok üstün yetenekleriniz veya üstün politik programlarınızın olması gerekmiyor. Mahallede kokoreç satarak da –otuz yıllık Demirel iktidarında olduğu gibi– rahatça geçinirsiniz. Ancak kumpas, desise, pusu, hile, çakallık, kurtluk ve kurnazlık anlamlarında bir kabiliyet geliştirmeniz gereklidir. Her defasında sınırlı düzeydeki arzı (devlet imkânları), sınırsız düzeydeki talep/ihtiras (aday adayı enflasyonu) bu rekabetle kapatılmaktadır. Bu rekabette ehliyet ve liyakatin payının ("hizmet yarışı") "ne kadar" olduğunu, hiç kimsenin kendine dahi itiraf etmekten kaçındığı biri olarak herkes kendi bilir. Bu durum, kamu ihaleleri ve kamu personel sınavlarında da geçerlidir. Aydın'ın Kuyucak ilçesinden Alim Koçak, sekiz yıldır atama beklediği ve atanmadığı için 2 Kasım 2013 tarihinde 33 yaşında intihar eden öğretmenin (tayini çıkmadığı için intihar eden 34. öğretmen) bulunduğu bu ülkede Ak Partili (örgütlü) olmalarından dolayı "devlet"ten iş-imkân-ihale bulmalarının/almalarının rajonu, "biz" kriterlerinin mihenginin ahlakiliğini ele verir.

Genel olarak itaat-tahakkum kültürünün ve ahlakının egemen olduğu Doğu toplumlarında ve özelde de İslam coğrafyasında siyasette "biz" oluşturmanın bir diğer bileşeni de iç veya dış çatışmalarda ölümü ve yaralanmayı göze alan ve gözünü budaktan sakınmayan, çatal-mangal yürekli kişilerin çıkmasıyla oluşan "karizmatik lider" tipinin yaygın oluşudur. Hegel'in dediği gibi, bu, efendi-köle ("öz vatanında garipsin/öz vatanında parya") diyalektiğinin de ilkesidir: Savaşta ölümü ve yaralanmayı göze alan "efendi", alamayan "köle" olur. "Biz", böylesi durumlarda liderin (efendinin) söylediği solo

şarkıya koroluk yapmaktır. Böylesi toplumlarda demokrasi oyunu, Duverger'in deyişiyle "Seçilmiş Krallar"ın rejimidir.

Kapitalist ekonomilerde ve demokratik hukuk devletinin yerleştiği Batı ülkelerinde dağıtılacak kamusal imkânlar az olduğu gibi, kamusal bir görev almanın prosedürleri de şeffaf olarak yerleşmiştir. Devlete ait ekonomik "arpalıklar" olmadığı için yanaşma, rüşvet ve şefaate de pek ihtiyaç yoktur. Ancak, Türkiye gibi devletin cesametinin hâlâ hayli büyük olduğu ülkelerde kamu işlerini ahlaki ve hukuki kurallara göre deruhte etmek ciddi bir sorun ve sorumluluktur.

Türkiye'deki toplumu zorla dönüştürmeyi hedefleyen ve 1924'ten beri asker-sivil/siyasi, hatta ekonomik belli zümrelerin hegomonyasına dayanan vesayetçi sistemin mevcut iktidar tarafından tasfiye edilmesi ve demokrasi-hukuk devleti olarak yeniden ihyası, son on yıldır devam ettirilen son derece önemli bir hedeftir. Ak Parti, bu hegomonyayla oluşturulmuş "makbul vatandaş" ve makbul olmayan ikinci sınıf (dindar, Kürt, Alevi) vatandaş ayrımını hukuki ve siyasi reformlarla ortadan kaldırmaya çalışıyor. Ancak, kamu kurumlarının yeniden kurulmasında ve kamu hizmetlerinin, imkânlarının dağıtılmasında "partililik" kriterinin (biz) yerine ehliyet, liyakat, insaf, adalet ve hakkaniyetten oluşan yeni ve daha derin ahlaki-hukuki bir "biz" kriteri oluşturulması gerekiyor.Bana göre gerçek ve evrensel "İslamcılık" işte budur. Parti, kendini dış politikada yerine göre gayriresmî olsa da "İslamcı", iç politikada "muhafazakâr" ve adına da "Adalet" ve "Ak" isimlerini layık gördüklerine göre, Kur'an'dan konuyla ilgili birkaç ayeti yeniden hatırlatmayı uygun görüyorum. Amacımız kimseyi itham etmek değil, Türkiye'nin en büyük siyasal aktörüne, bağlı olduğu dinin temel kaynağına göre politik sorumluluğunun ağırlığını ve vicdanını kendini kolayca kandırmadıkça "biz" demenin kolay olmadığını hatırlatmaktır. Çünkü bu derin "biz"in üyeleri, yüksek sesle bağırarak/slogan atarak, örgüt üyelik kartı, filancanın selamı (hamil-i kart) veya parti rozeti... ile kendilerini deklere etmezler, edemezler. Bunlar, sessizliğin sesinde (çünkü vicdan bağırmaz), kalplerin/vic-

danların celbinde ve yüzün-gözlerin/bakışların masumiyetinde birleşirler.

1. "*Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun ve adaletle şahitlik yapanlardan olun. Bir topluluğa karşı olan düşmanlığınız sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Adaletli olun. Çünkü adalet, takvaya daha uygun olandır*" (5/8).
2. "*Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutturmak için öncülük edin. Kendiniz, anne-babanız veya akrabalarınız aleyhine dahi olsa zengin-fakir demeyerek Allah için şahitlik yapın. Adaleti yerine getirmede nefsiniz size engel olmasın; eğer eğip bükülür ve hakkı doğru söylemekten kaçınırsanız, bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır*" (4/135).
3. "*Ey inananlar! Allah size emanetleri (kamusal sorumlulukları) ehline (liyakat/uzmanlık) vermenizi emreder. Hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmedin*" (4/58).
4. "*Ehli kitaptan öyleleri vardır ki onlara yüklerle mal emanet versen/bıraksan, onları sana aynen iade ederler; onlardan bazıları da vardır ki onlara bir dinar emanet etsen, yakasına sarılmadan onu sana geri vermez. Onların bu ahlaki durumunun sebebi: 'Yahudi olmayanlara karşı yaptıklarımızdan dolayı sorumlu tutulmayacağız,' demeleridir. Onlar, bile bile Allah'a karşı bu yalanı uydurmuşlardır*" (3/75-76).
5. "*Eğer mümin bir kadın, müşrik kocasından kaçarak size sığınırsa kâfir kocasının ona evlenme karşılığı ödemiş olduğu mehri geri eski kocasına iade edin*" (60/10).

Dikkat edilirse her bir ayette davranış, eylem, sorumluluk üstlenmenin kriterleri, aynı dine inanan "müminler"den oluşan "biz"i aşarak ehliyet, liyakat, adalet, hakkaniyet, vicdan ve insaftan oluşan daha derin bir "biz" kriteri ileri sürülmektedir. Daha doğrusu, müminliğin gerçek tabiatının bunlar olduğu vurgulanmaktadır. Boşuna "İnsaf, dinin yarısıdır," denmemiştir. Yani din/dogma/iman, erdemden doğmakta-

dır; tersi değil. Bahsi geçen "biz", müminler topluluğuna itikat olarak ve nominal (Müslüman) bir şekilde ait olmaklığı aştığına göre, "Ak Parti"lilikten oluşan "biz"i de haydi haydi aşar. Ziya Gökalp'in bir şiirinde dediği gibi: "Ahlak yolu pek dardır/ Tetik bas, önü yardır."

Siyasetin Zorbalık Eğilimine Karşı Hukukun "Tanrılık" Rolü

"Hükumdar, köylünün yumurtasını alırsa adamları, bütün tavukları alır" (Sa'dî-i Şîrâzî).

Siyaset, doğası gereği bir toplumun, oluşmasını, diğer toplumlar içinde var kalmasını, güvenliğini ve refahını amaçladığı gibi, aynı zamanda siyaset erbabının içgüdü, güç istenci, istiğna ve çıkarların –genellikle Doğu toplumlarında hile/hud'a, pusu, kumpas ve puştluğu da kapsar– arenası iken; *hukuk* vicdan, insaf, dürüstlük, hakkaniyet ve adaletin alanıdır. Ahlaka bağlı olmayan siyaset "kurtlar sofrası" –Hobbes'un deyişiyle "İnsan, insanın kurdudur"– iken, dinlerin de önerdiği, ahlaka bağlı siyaset, bu sofrada yem olmamaktır veya "kurt" olmamaktır. Siyaset, K. Schmitt'in dediği gibi "dost-düşman (biz ve öteki) ayrımı yapmaktır." Bu ayrım, eğer temelde etnisite/ırk, çıkar ve din üzerinden yapılırsa zulüm; ahlak (adalet ve zulüm) üzerinden yapılırsa maslahat-hakkaniyet doğurur. Bu tespit, ırk-çıkar ve dinin zorunlu olarak "zorbalık/zulüm" aracı olduğu anlamına gelmez; tam tersine, bu unsurlar, ciddi birer "sosyal sermaye" bileşeni de olabilir. Levinas'ın tespit ettiği gibi, Batı felsefesine hâkim olan ontolojik bütünlük ve logos/mantık-akılla örtüşme saplantısı, siyasette emperyalizm-savaş ve totalitarizmi (devlet) yarattığı gibi, İslamcılarda olan "son din" ve "mutlak hakikat"e sahip olma inancı da –benzer şekilde– siyasette dogmatik kesinlik ve radikalliği doğurarak demokrasiyi "şirk" olarak algılamalarına götürmektedir. Demokrasi, –şûrâ ilkesine benzer olarak– şirktir; iştiraktır (sorumluluk).

İslam'ın oluşum süreci, siyasal olarak, yeni bir toplumun (*mü'minûn/müslimûn*) oluşması, korunması ve refahının sağlanması süreci olarak doğdu. Allah, bu süreci, başından sonuna kadar ahlaki siyasal bir aktör olarak yönetmiştir. Siyaset ve devlet, rahmaniyetin bir tecellisi olmuştur. Bu süreç içinde

ihtiyaç duyulan hukuki yasama da, Allah'ın "adil" sıfatının tecellisi olmuştur. Batı siyaset ve ahlak felsefesinin –Spinoza'nın ifadesiyle– "varlıkta sebat" (*conatus essendi*) saplantısıyla sürekli kendisi-için insanın "özgürlüğü" ve "mutluluğu" peşinde koşmasına alternatif olarak İslam, Allah ve ahiret metafizik ilkeleriyle varlığı (aynıyı-bütünlüğü) yırtan-aşan/aşkın ve ötekini/başkayı ve farklı olanın hakkını tanımayı barındırır. Hukuku mümkün kılan, Allah ve ahirettir.

İslam'ın siyasal boyutu, tarihsel süreç içinde "hilafet" ve "saltanat" olarak aktüelleşirken; hukuki boyutu "fıkıh" ve "şeriat" olarak aktüelleşmiştir. Hilafet dönemi, İslami telosa nispi olarak bağlıyken; saltanat dönemi, daha ziyade içgüdü ve sahip olma olarak başarıya/zafere odaklanmıştır. Birinci dönemin simgesel ismi Hz. Ali iken, ikinci dönemin simgesel ismi Muâviye'dir.

Fıkıh ve şeriat, hukuk ile birlikte ibadetleri de içine almıştır. "Şeriatın kestiği parmak acımaz," sözü, Müslümanların "hukukun üstünlüğü" prensibini benimsediklerini gösterir. Ulemanın, tarihî süreç içinde resmî olarak saltanata bağlı olmadan toplum içinde bağımsız olarak içtihat yapmaları (fıkhi mezhepler), şeriatın siyasal iradeden bağımsız olarak toplumun haklarını (kul hakkı), "hukukullah" olarak epeyce korumuştur. Ancak, yine tarihî süreç boyunca İslam toplumlarında hilafet ve saltanatın şeriatı baskıladıkları da bir gerçeklik olarak gözlemlenmektedir.

Modern Batı toplumları, siyasetin hukuku kontrol altında tutma sorununu çözmek için "kuvvetler ayrılığı" ilkesini (yasama, yürütme, yargı) geliştirmiştir. Siyasi iktidar "yürütme"yi; parlemento/meclis (iktidar ve muhalefet birlikte) "yasama/kanun yapma"yı; bağımsız hakimler ise "yargı/adliye"yi icra ederler. Bu ayrım, insanlık tarafından genel/sağduyu/vicdan olarak kabul görmüştür. Türkiye, 1950'lerden itibaren şeklî olarak bu sistemi kabul etmiş olmasına rağmen; fiilî olarak sistemin gereklerini yerine getirememektedir. Siyasi irade, daima hukuku, kendi iradesi doğrultusunda yönlendirmektedir. Türkiye, hukuk yapma, hukuki kurum kurma ve hu-

kuk icrasını başaramıyor. Batı'nın başarısının sebebi, orada hukukun, uzun süren din, milliyetçilik, sınıf/çıkar savaşları sonunda yorgun düşen tarafların, menfaatin altın kuralı olan "sana yapılmasını istemediğin şeyi, başkasına yapma" ilkesini, hukukun ve adaletin temel ilkesi hâline getirip uygulamalarıdır. Ancak, bu ilke, "yakın tehlike"nin olduğu durumlarda (içeride) işler. Tehlike, uzakta veya yoksa işlemez. Batı'nın kendi evinde "hukuk devleti" olmayı başardığı hâlde; dış politikadaki "iki yüzlülüğü" buradan kaynaklanır: "Ele verir talkını, kendi yutar salkımı." Hukuk, –hakkaniyete/ahlaka bağlı değilse– kurallı çıkara bağlıyken ("Sana yapılmasını istemediğin şeyi, başkasına yapma."); siyaset, –genellikle– kuralsız çıkar gözetme demektir.

Biz, böyle bir tarihten gelmediğimiz için bizde hukuk, siyasetin (içgüdünün, güç istencinin, şahsi çıkarın, istiğnanın...) dizginlenmesi olarak başarılı olamıyor. Hukuk, Batı'da olduğu gibi, "ortak/kamusal çıkar" saikine dayanmadığı için de, vicdan yetmiyor; vicdan/dürüstlük kapasitemiz son derece cılız, zayıf, paçoz...

Hukuk, bir toplumdaki herkesin ortak çıkarını korumak, haksız zarara uğramasını engellemek ve adaleti "güç" ile gerçekleştirme rolüyle, yeryüzünde "tanrılık" rolünü üstlenmektir. Gücün tamamının siyasette yoğunlaşması, hem o gücü, hem de toplumu çürütür: "Güç, tefessüh eder; mutlak güç, mutlak tefessüh eder." Siyasi iradenin firavunlaşmaması, anayasa denen hukuk metnine boyun eğdirilmesine ve yargının bağımsızlığına, yani siyasi iradenin dışında olmasına bağlıdır. Hukuk devleti, yargıdan korkmaz; bundan dolayı da saygındır. Siyasi iradenin, –"millî irade" mitiyle dahi olsa– yazılı, bağlayıcı hukukun dışında icraat yapamamasıdır. Goethe'nin dediği gibi: "Dünyanın en tehlikeli olduğu an, cehaletin örgütlü olarak eyleme geçtiği andır." Bu gerçeği, ölümünden yüz sene sonra, onun ülkesinde demokrasiyle iktidara gelen Hitler faşizmiyle gördük. Zorba ve cahillerin –hakikatin mutlak/kesin olarak kendilerinde olduğu vehmi ile– hakikat kaygısından kolayca vazgeçmeleri, insanlık tarihinde nadirattan

değildir. B. Russel'ın dediği gibi: "Dünyanın en temel sorunu, akıllılar hep kuşku içinde iken, cahillerin küstahça kendilerine olan sınırsız güvenleridir." Cehalet ve gücün birleşmesi, firavunlaşmanın ta kendisidir. Burada "cehaleti" bilgisizlik anlamında değil, Kur'an'daki anlamıyla içgüdü, çıkar, küstahlık ve kibir olarak anlamak gerekir. Kitle, genellikle mantıkla yargılamaz; hınç, öfke, kin, çıkar ve sevgiyle yargılar. Bundan dolayı, yasama sokak "oy"uyla değil, az buçuk eğitilmiş "milletvekilleri" ve uzman hukukçularla yapılmaktadır. "Çoğunluk", siyasi iktidarın/hükümetin oluşması için demokrasilerde bir meşruiyet aracıdır; ancak, hukuk yapımında değil. Bir grup seçmen, öfkesinden dolayı "idam" cezası istiyor diye, idam cezası konmaz. Böyle bir yasa, kriminoloji, antropoloji biliminin verileri ve tecrübeye dayandırılabilir.

Mevcut/merî düzenin beklenmedik dış bir saldırıyla bozulması/kırılması (örneğin: deprem, saldırı) durumunda, egemen siyasal güce, hukuku askıya alma (OHAL, KHK) yetkisinin verilmesi, K. Schmitt'in iddia ettiği gibi, egemenin salt "gücünden" değil, hukukun korumayı amaçladığı kamu yararından kaynaklanabilir ve egemene "*keyfe-ma-yeşâ*= keyfine göre" (Niçin? sorusuna: "İşte öyle" cevabı) yasa çıkarma yetkisi veremez. Mahkûm için iptal ve itiraz kapıları kapatılarak "intikam" alınamaz. O toplumun üyeleri olan bireylerin temel haklarının bazılarının askıya alınması, kamunun tümünü ve herkesin geleceğini korumayı amaçladığı oranda meşruiyet kazanır. Nitekim, Anayasamızdaki "Siyasi iradenin OHAL dönemindeki icraatları, hukuki muhakemeye açıktır," hükmü, bu gerçeği ifade eder.

Din; iman, ibadet ve ahlak alanıdır. Siyaset, hukuk ve iktisat, "normatif" disiplinler olarak, "dolaylı" bir şekilde dinden esinlenebilir. Bu alanların aktörleri, dinsel metinleri okuyup etkilenebilirler; ancak, açık ve aleni olarak Tanrı adına veya O'nun sözlerine (örneğin: Kur'an'a) baş vurmamalıdırlar. Çünkü bunun sonucu, –farklı Tanrı tasavvurları ve sözün farklı yorumlarından dolayı– çoğunlukla iç savaş, din sömürüsü ve dogmatizm/totalitarizmdir. Önemli olan, Tanrı'nın muradını

aramak ve O'nun yaptığı gibi (gerekçeli ve hakkaniyetle) yapmaktır; O'nun adına sığınarak zulümler, cinayetler işlemek değil. "İlahî yasa/kutsal yasa" fikri, düşünceyi dondurarak hukukun gelişmesini engellemektedir. Kilise'nin ve şeriatın tarihi, bu gerçeği yeterince ortaya koymaktadır. Tanrı, devlet ve baba, Doğu toplumlarının kutsal "teslisi"dir.

Özgürlük, davranışların kısıtlanmaması anlamında serbestlik olduğu kadar, davranışlarını normlar çerçevesinde, sorumlulukla, ötekinin haklarını gözeterek davranmaktır (hukuk). "Kendisi-için insan" anlayışına dayanan istiğna hâli, hayvanlık veya tanrılaşma-şeytanlıktır (hümanizm).

Hukuk yapma ahlak ve bilimin, felsefi derin düşüncenin, objektifliğin, vicdanın konusu olan bir mevzudur. Tanrılık bir iştir; fail mümin ise "dinsel" bir ameldir. Bir ülke, bu kabiliyeti gösterebilecek vicdanı hür, irfanı hür insanları –zor da olsa– çıkarmak zorundadır. "Ahlak yolu pek dardır; tetik bas, önü yardır." Hukuk, kitlelerin zamansal içgüdülerine, çıkarlarına, hevalarına, heveslerine (oylarına/iradelerine), yani siyasete bırakılacak bir iş değildir; çünkü siyasetin doğası, biraz bunlardır. Hukukçular, gerçekte "Tanrı" olmadıklarına göre, onlar da yanlış kararlar verebilirler. Ancak, soyut olarak "hukuk" ve "adalet" ideleri, "tanrılık" rollerini kaybetmezler. Hukukçular, itibar/saygı kaybedebilir; ancak hukuk ve adalet asla itibar ve saygıyı kaybedemez; çünkü onlar, yeryüzündeki "tanrılık" rolleridir. Bir ülkenin "göz bebeği", hukuk kurumları olmalıdır; yoksa –Türkiye'de olduğu gibi– silahlı kuvvetleri (ordusu) değil. Siyasetin şeytanlaşmasını, hukukun "melekliği/melekûtîliği" ile engelleyebiliriz. Ahlaklı toplumlar, siyasal sorunlarını el verdiğince "hukuki"leştirirken; ahlaksız toplumlar, hukuki sorunlarını siyasallaştırırlar. Parlamentodan çıkarılan "yasa"lar veya siyasi iradenin icraatları, "anayasa mahkemesi" gibi veya "uluslararası mahkemeler" gibi "bağımsız" yargı/hukuk (tanrılık) organlarınca denetlenmelidir. Zira, zorbaların hukuku (iradesi), kölelerin gönüllü itikadı hâline gelebilir. Bu eleştiri, "uluslararası mahkemelerin" gücün iradesi olma ihtimaline karşı da geçerlidir.

Hukuk, evde/yurtta siyasi ortamın yarattığı husumeti ("ya bizdensin ya da onlardan") ortadan kaldıran "hakemlik-hakimlik"tir. Kan davasını, kini ve nefreti bitirerek "yürekleri soğutan" kurumdur. İlanihaye uzayan "sözün kesilmesi"dir. Dışarıdan, yukarıdan, ortadan, aradan konuşmak ve karar vermektir.

1 Eylül 2016'da yargı yılının açılış töreninin Saray'ın müştemilatı olan kongre merkezinde yapılması ve bu törene CHP ve Barolar Birliğinin iştirak etmemesi tartışmalara vesile oldu. Bu olayda muhalefetin ve Barolar Birliğinin aldığı tutum doğrudur. Cumhurbaşkanı Sayın R. T. Erdoğan, güçlü bir siyasi figür olarak orada siyasi bir konuşma yapmış ve yargı mensupları da onu alkışlamışlardır. Sembolik olarak "Saray" veya Türkçe yanlış isimlendirilmesiyle "Külliye" –çünkü, Türkçede "Külliye", Selçuklu-Osmanlı döneminde büyük camilerin etrafındaki medrese ve sosyal hizmet kurumlarını (aşevi) ifade eder–, siyasal bir mekândır. Sayın Cumhurbaşkanı'nın, halkoyuyla seçilmesinden sonra, kendini "tarafsız" cumhurbaşkanı olmayacağını söylemesi ve siyasi taraf olarak içinden çıktığı partiyi ilk seçimde aleni olarak desteklemesi ve Saray'ı kendinin yaptırmış olması, orayı salt-pür siyasi bir mekân kılmıştır. Bu mekânın, Sayın Cumhurbaşkanı'nın ifadesiyle "millete ait olması", oranın yoğun siyasal mekân olması özelliğini ortadan kaldırmaz. TBMM de, millete aittir. Yargının Meclis'te açılış seremonisini yapması doğru olabilir mi? Sorun, mekânın "kime aitliği" sorunu değildir; sorun, demokrasinin temel ilkesi olan "kuvvetler ayrılığı" ilkesidir.

Hukukun "tarafsızlığı"na gelince, Türkiye'de "Hukuk Tanrıçası (Themis)"nın bir elinde kılıç bir elinde terazi ve gözleri kapalı olarak hukukun tarafsızlığını ifade etmesi, Sami Selçuk'un da dediği gibi, tam bir garabettir. Oysa eski Yunan'da tanrıçanın bir elinde terazi, diğer elinde kitap ve gözleri de açık olarak tasvir edilmiştir. Tarafsızlık ve gözleri kapama yanlış düşüncelerdir. Doğru olan, açık gözle, adalet duygusu/hakkaniyet/dürüstlük ve yasaya göre, ona bağlı kalarak tarafını belli etmek/hükmünü vermektir. Tarafsızlığın Türkçedeki bir anla-

mı, haksız tarafı tutmamak ise; ikinci anlamı, "çekimser" kalmamaktır. Çekimserlik, hukukta söz konusu olamaz. Hukuk, kaba zorbayı (zalimi) cezalandırmak; ezilen mağduru (mazlumu) korumak, hakkını tazmin etmek ve mağduriyeti önlemek için vardır.

Ayrıca, Saray'ın/Külliye'nin bahçesinde "Millet Camisi" adıyla bir caminin yapılması, sembolik olarak devletin dinle barışması amacıyla yapılmış olsa bile –ki o zaman neden orada bir "cemevi", "kilise" ve "sinagog"un olmadığı da sorulabilir–, zımnen siyasal erkin İslam dinini kontrolü altına alması anlamına da gelebilir. Orada ibadet için bir "mescit"in yapılması normaldir. Yine Saray'da büyük bir kütüphanenin kurulması da, bilimin veya muhafazakârların isimlendirmesiyle "ilmin" kontrol altına alınması anlamına gelebilir. Oysa, siyasi iktidarı –doğası gereği– etkilememek için en uzak durması gereken kurumlar; hukuk (yargı), bilim (üniversite) ve dindir (diyanet). Saray/Külliye yani Sayın Cumhurbaşkanımız, eğer bu üç kurumu çok seviyorsa, bunların vicdanı hür, irfanı hür insanların elinde gelişmeleri için desteklesin; ancak bunların sembolik anlamlarından dolayı, o siyasi-sembolik anlamı çok yoğun mekândan dışarı çıkarması ve kendinden uzaklaştırması gerekir. –İyi niyetle de olsa– bunların tek mekânda ve siyasi erkte toplandığı rejimlerin trajik tarihinden ders çıkarmak gerekir.

Politikada "Karizmatik Lider" ve Dinde "Put" Yaratmanın Psikolojik-Ahlaki Saikleri Üzerine

Rahmân ve rahîm, yani adil ve merhametli bir Tanrı'nın var olduğunu "keşf"etmek, yani O'na iman etmenin saiki, insanın içinde bulunduğu dünyanın üzerine derin düşünmenin sonucu ahlaki "minnettarlık/şükran/borçluluk" duygusudur. "Üzümünü ye de bağını sorma" nankörlüğüne (*küfr*) karşı, "Bu değirmenin suyu nereden geliyor?" ahlaki sorusunu sorabilme erdemini göstermenin ifadesidir. İbrahimî monoteist vahiy-peygamber geleneği, bu inancı/dini telkin etmiştir: Tevhid dini. İmanın kaynağı korku-çıkar ve sığınma isteği değil, sorumluluk duygusudur. Bireyler özgürdür; ahlaki bağlamda denenmektedir. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesidir; yeryüzünün imarı ve ıslahı, denenmenin mevzusudur. Düşünce, duygu ve davranış boyutlarından oluşan dinî akt, Tanrı'ya karşı minnet, hemcinsine karşı merhamet, kendine karşı ise menfaattir (ahiret).

Putperestlik, ya bu Tanrı'yı keşfedememenin sonucu çeşitli doğa güçlerini tanrılaştırma ya da aşkın bir Tanrı'ya inanmayı başarabilse de, "O'nu doğru takdir edememenin" (6/91) sonucu O'na ulaşmak için mücessem putlar yaratmaktır. Araplarda yaygın olan şirk dininin özelliği buydu: "*'Putlar, Allah nezdinde bizim aracılarımızdır,' derler*" (10/18); "*Bizi Allah'a yakınlaştırmalarının dışında başka bir amaç için onlara ibadet etmiyoruz*" (39/3). Kur'an, Arapların put edinmelerinin saiklerini şöyle izah eder: "*Yaşarken aralarında sevgi oluşturmak için putlar edindiler*" (29/25). "*Kendilerine güç versin diye ilahlar edindiler*" (19/81). "*Kendilerine yardım edilsin diye putlar edindiler*" (36/74). Ortak paydanın karşılanmamış, doyurulmamış, giderilmemiş ihtiyaçlar ve arzular olduğu ortada: "*Arzularını putlaştıranı gördün mü?*" (25/43).

"Karizma", Weber'in izah ettiği gibi, –esas itibarıyla– Tanrı'nın ilişkide olduğu insandır (peygamber). Kitleler, cehalet yüzünden peygamberlerini zamanla içlerinden birisi (insan) olmaktan çıkararak ilahlaştırabildikleri gibi (örneğin: Hz. İsa); siyasi liderlerini de ilahlaştırabilirler. Mucize gösterme, sihir-büyü, cesaret/korkusuzluk/risk alma... karizmanın muhtemel kaynaklarıdır.

İmparatorluk veya güçlü devlet yapılarının oluşmadığı, sosyolojik olarak kabile/klan şeklinde yaşayan toplumlar, doğal güçlerin veya düşmanlarının yarattığı korku, güvensizlik, çaresizlik, çıkar ve arzularının sonucu tahtadan, taştan ve madenlerden "put"lar icat etmişlerdir. Mısır, Roma ve İran'da güçlü devlet yapıları ortaya çıktığı için, buralarda bahsi geçen ihtiyaçları karşılayan canlı (etten ve kandan) krallar/siyasi liderler kolayca ilahlaştırılmıştır. (Firavun, Sezar, Şah). Daha önce demokrasiyi icat ederek kralların ilahlaşmasını önleyen Yunan şehir devletleri gibi, Roma İmparatorluğu da "Senato"yu oluşturarak kralların tanrılaşmasına karşı koymaya çalışmıştır. Mısır'da, Babil'de, Çin'de ve İran'da bunlara benzer kurumlar oluşturulamamıştır. Kralları ilahlaştıran mantık, onların görünmez elbiseler giyebileceğine inandıran ihtiyaçların acilliğidir. Ancak, bir çocuk saflığı/naifliği "kralın çıplak olduğunu" görüp haykırabilmiştir: "Kral çıplak!" "*Firavun, toplumunu ezdi/küçümsedi; onlar da, korkup kendisine boyun eğdiler; çünkü o toplum, yoldan çıkmıştı*" (43/54). "*Firavun onlara: 'Ben sizin en yüce rabbinizim,' dedi*" (79/24).

Put (yanlış tanrı) yaratmanın arkasında arzu, korku, umut ve çıkar yatar. Bunlar, kişinin kendi öz güveni, cesareti, kabiliyeti veya oluşturulmuş kurumlar tarafından karşılanmazsa, sihir-büyü veya mistifikasyona baş vurularak putlara havale edilir. Eğer bunlar bir siyasal önder tarafından karşılanırsa, kitleler o şahsı putlaştırır. Put yaratma (idolleştirme), âşık olmak gibi delice (psikopatolojik) bir süreçtir. Aşağılık kompleksinin yansıması olan yoğun bir kıskançlığı da içerebilir. Bütün arzuların, umutların ve beklentilerin gerçekleştirilmesi puta yüklendiği için, put bunları karşılamadığı takdirde

ona isyan edilir ve gerektiğinde yerle bir edilir. Korkusuzluk, gözünü budaktan sakınmama, güç kullanma, başarı, beceri ve çıkar (rızık) dağıtma, siyasi lideri putlaştıran hasletlerdir. Korkusuzluk/cesaret sonucu "efendi/karizma" olan kişi, kazandığı güç sayesinde "tekebbür"e kapılarak kendi zanlarının, yorumlarının, kararlarının, kaprislerinin hepsinin mutlak doğru olduğu zehabına kapılma cesaretini (cehaletini) gösterir. İdolleşmek için dürüstlük şart değildir; risk almak/adanmak yeterlidir. Liderde putlaşmasını sağlayacak güç istenci, istiğna, istikbar, övülme, ebedîlik arzuları... olması gerekir. Bu, genel ahlaki-psikolojik bir yasadır. Tarihte görüldüğü gibi, günümüzde de görülmektedir. Yirminci yüzyılda yaratılan Lenin, Hitler, Stalin, Mussolini, Franko, Pinochet, Burgiba, Saddam, Kaddafi, Humeyni, Atatürk, Nasır, Gandi... bazı put olma arzuları veya putlaştırma örnekleridir. Bazıları, putlaşmayı arzular; bazıları da bunu istemediği hâlde, etrafındaki zayıf (mustazaf) ve çıkar peşinde koşan, korkak kitleler tarafından putlaştırılır. Çünkü kendileri kul-köle olma modundadırlar.

İslam'da Hz. Muhammed'in ölümünden sonra siyasetin amacı salt çıkar/başarı değil, adaletin toplumda kaim kılınmasıdır (4/135; 5/8, 42; 7/29...). Bunun prosedürüne gelince, toplumun tümünün kendini ilgilendiren işlerde sorumluluk almasıdır (*şûrâ*, 42/38). Bunun pratik yolu ise ehliyet ve liyakate dayalı olarak (4/58) kurumsal yapılar kurmaktır. Kişi kültünün (imam, sultan, halife) hiçbir İslami temeli yoktur. Bunlar, Ortadoğu gelenekleridir.

Son zamanlarda çok tartışılan Sayın Cumhurbaşkanımız R. T. Erdoğan'ın durumuna gelecek olursak, az sayıda muhafazakâr kitlede onu ilahlaştırma/putlaştırma emareleri gözlemlenmiyor değil. Kendisi de bahsi geçen dinî veya seküler kişilere "güç istenci" ve politik "istiğna" bağlamında benzemiyor değil. Ancak, yukarıda ismi sayılanların çoğundan ayrıldığı nokta, %50'ye varan bir oy desteğiyle güce erişmesidir. Ancak, bu oy verenlerin bir kısmı, onun icraatlarının doğruluğuna inandığından dolayı orada oldukları hâlde; bir

kısmı da menfaatlerini belli oranlarda ona destek vermede bulduklarından dolayı oradadırlar. Yani olay, azınlık bir grup açısından "dava" ilişkisi; çoğunluk açısından da "ahbap-çavuş" (menfaat/çıkar) ilişkisidir. Ortak akla dayalı kurumsal siyasetin Türkiye'de gelişmemiş olması yanında, solda ve sağda performansı yüksek birden çok politik figürün olmayışı/çık(a)mayışı, Sayın Erdoğan'ı alternatifsiz kılıyor.

Şimdi sözü, bu konuya (tanrı-put-lider-karizma yaratma) kafa yormuş olan L. Feuerbach'a bırakalım: "Tanrı, aslında bir talebin, dileğin nesnesidir; o, talep edildiği, içten arzu edildiği, istendiği için tasarlanmış, düşünülmüş ve inanılmış bir varlıktır....Tanrı, genel olarak bir talebin nesnesidir. Çünkü Tanrıların doğası, insani dileklerin doğasına denk düşer.... İnsan, ölümsüzlüğü ona inandığı ya da hatta onu kanıtladığı için dilemez; dilediği için inanır ve kanıtlar. Ne var ki bu inanç, sadece geleneksel inancı kabul eden bir kişide ancak inanç tasarımı tarafından yaratılabilir. Ama asli failin içinde inancın kaynağı dilektir. Ölümsüzlük dileği olmadan, ölümlü birinin aklına ölümsüzlük fikri gelmezdi."[1] "Bu yüzden, tanrının esas özü, isteme ile yapabilmenin birliğidir. Tanrı, dilediği ya da istediği şeyi yapabilen bir varlıktır... Tanrı, kendisinde irade ile dilek arasındaki farkın kalktığı, insanın en yüce düşüncesi ve dileği olan dilek ile gerçekliğin birliğinin gerçekleştiği bir varlıktır... Ne var ki, irade nedenli maddi, koşullu, noksan ise dilek, o denli kadir-i mutlak, semavi, koşulsuz ve tanrısaldır."[2] "İnsan, kültürünü tanrılara borçludur; evet ama bu tanrılar, boş inancın tanrıları değildir; bu tanrılar, insanların sabırsız, devrimci dilekleridir. İsteklerini tanrılar gibi aynı kolaylıkla ve duraksamadan gerçekleştirme dilekleridir. Bu tanrılar, demek ki, insanların tanrı olma dilekleridir."[3]

"İnsanın bağımlılık ve iktidarsızlık duygusu sadece boş bir mekândır; maddenin yeri değil, tanrıların meydana geldiği to-

1 Ludwing Feuerbach, *Tanrıların Doğuşu*, çev. Oğuz Özügül, İstanbul 2015, s. 50-51.
2 Feuerbach, *age.*, s. 60-61.
3 Feuerbach, *age.*, s. 63.

humun yeridir. Bu üreme maddesi, sadece ateşli, sonsuz ve ele avuca sığmaz yetkin ve sürekli mutluluk isteğidir. Dinsel duygunun iktidarsızlığı: "Ben hiçbir şey yapamam" der; ama yetkin ve sürekli mutluluk itkisi: "Ben istediğimi yaparım" der. Çünkü kendi başıma yapamadığım şeyi, tanrının yardımı ile başarırım... Mutlu olma talebinin olmadığı yerde yakarış da, kurban da, mezmur da, ilahi de, cennet de, cehennem de, tanrı da, şeytan da yoktur... Talihsizlik, zaruret, kısacası felaketler olmasaydı, tanrılar da mevcut olmazdı. Gerekli su ihtiyacını düzenli karşılayan bir ırmağın (Nil) suladığı Mısır'da olduğu gibi; yağmur yağmamasından dolayı "kuraklık" felaketine maruz kalmayan bir ülkede kimse yağmur tanrısına (Jupiter Pluvius) tapmaz."[4] Feuerbach, 350 sayfalık kitabında insani bir gerçeklik olan din, tanrı ve put yaratmanın saikleri üzerinde durur.

Hâsılı, çok az sayıda insanın gerçekleştirebildiği başlangıçta bahsettiğimiz hakiki "din" ile kitlelerin çoğunluğunun icat ve icra ettiği, Feuerbach'ın tasvir ettiği putperestlik dininin ve onun seküler versiyonlarının arasındaki farkı görmek önemlidir diye düşünüyorum.

4 Feuerbach, *age.*, s. 97.

Nereye Gidiyoruz ve Niçin?

Ak Parti'nin son on beş yıl içerisinde giderek "ortak akıl" olmaktan çıkarak bir Lider'in "gövdesine" dönüşmesi ve son beş yıldır da bu lideri ölünceye kadar "ebedî şef" yapmak için "başkanlık" sisteminin Türkiye için "elzem" olduğunu söyleyerek aklımızla alay eden tartışmalar neyi ifade ediyor? Ahmet Davutoğlu'nun "azledilmesi" ve "gık"ının çıkmaması neyi ifade ediyor? "Ak trol"lerin birbiriyle olan cenklerini birileri bize "Allah rızası" kavgası olarak sunma gafletinde bulunmaz her hâlde. Bütün yakın kardeşlerini (Bülent Arınç, Abdullah Gül, Ahmet Davutoğlu, Ali Babacan...) tek tek acımasızca harcayan karizmatik liderimiz, toplumumuzun birliğini, Müslümanların kardeşliğini nasıl sağlayacak? "Dünya beşten büyüktür," diyen bu adam, nasıl oluyor da "Ben, bu halkın yüzde ellisinin iradesiyim," diyebiliyor? Bu yüzde elli, buna nasıl inandı? (Nietzsche'nin kaçık adamının "Tanrı'nın öldürülmesinin" yorumunda yaptığı itirafları gibi: "*Denizi nasıl içtik? Sünger ile ufku nasıl sildik? Dünyayı güneşinden nasıl kopardık?....*") Türkiye demokrasisinin buraya evrilmesini anlamak için olaya önce tarihsel perspektiften ve Batı kültürünün küresel hegemonyası ve onun gelişimi açısından bakmak gerekir. Çünkü, son 150 senedir toplum olarak bu kültürün yörüngesindeyiz. Demokrasinin Batı'daki tarihi, biraz geç de olsa aldığımız ve bizim kör-topal yürütmeye çalıştığımız demokrasimiz hakkında da bilgi verir. Son olarak da kendi kültürel kodlarımız açısından kısa bir analiz de gerekiyor.

Heidegger'in dediği gibi son üç yüz yılı "ruh"tan "zekâ"ya geçişi ifade eden "kahraman" Batı kültürünün son çiçeklenmesinin orta aşamasında demokrasi sorumlu, soylu ve salt zekânın bir ürünü olarak, Batı toplumlarına tüm "haklar" belgelerini ve kanun önünde eşitliği getirmişti. Oysa, O. Spengler'in analiziyle olay başladığı gibi gelişmedi. "Şehrin

yükselişiyle, zekâ, para ve burjuvazi önderlik rolünü devralır. Toplumsal tabakanın (zümrenin) yerine parti boy gösterir. Başlıca parti de para ve zihnin partisidir, liberal megalopolis partisi. Tamamlanmış Kültürde aristokrasi ile budala kozmopolit Uygarlıkta demokrasinin her ikisi de Sezarizmle batıncaya değin birbirlerine karşıt dururlar. Yönetici azınlığın içine girdiği biçimler, toplumsal tabaka aşamasından, parti üzerinden, diktatör bireyin (Kaesar'ın) izleyiciliğine doğru düzenli olarak gelişir. Tabakanın güdüleri, partinin programı, fakat izleyicilerin (kütlenin) efendisi vardır.

Demokrasinin Sezarizme –kendi iç benliğinde iyiden iyiye biçimden yoksunluğa, diktatörce keyfiliğe bir dönüşü temsil eden– geçişini şu adımlar işaretler. Demokrasinin başlangıcında, meydan yalnızca sorumlu, soylu ve salt zekânındır. Haklar belgelerini ve yasa önünde eşitliği getiren odur. Bununla birlikte, çok geçmeden, ancak bir kimsenin parası olursa anayasal haklarını kullanabileceği anlaşılır. Önderlik ülkücü (idealist) zekâdan, kurnaz para-babasına, burjuvaya geçer. Siyasal mekanizma aracılığı ile oyu ve seçmenleri denetlemeye başlar. Basın, güçlü bir propaganda silahı olarak, bu mekanizmanın en etkili ve sinsi parçalarından biri hâline gelir. Demokrasi, gazetesi ve kütle dergisiyle halkın zihin hayatından kitabı sürer atar. Basın, 'kütle eğitimi' ve kütle propagandası yolu ile halka kendi kendilerine gitgide daha az düşünmeyi ve basının (ve radyo ile televizyonun) sunduğunu gitgide daha çok kabul etmeyi öğretir. Kitap dünyası, bireysel düşünceyi seçmeye ve eleştirmeye zorlayan görüşlerin karışıklığıyla şimdi bir azınlığın elindedir. İnsanlar, zihni sabahtan akşama kadar büyü gibi bağlayan, ciddi kitapları unutulmuşluğun gölgesine iten, istediği kitapları yükselten, onaylamadığı kitapları da öldüren *bir* gazeteyi, 'kendi' gazetelerini okurlar.

(Demokraside) gerçek nedir? Basının irade ettiği şeydir. Basının buyrukları istediği gerçekleri ortaya koyar, dönüştürür ve değiştirir. Üç haftalık bir basın çalışması yapılmaya görsün, herkes 'gerçeği' kabul eder. Kütle eğitimi, kütleleri

gazetenin erk alanına sürme eğilimindedir. Tabiatıyla demokraside söz özgürlüğü vardır, fakat basın da 'yurttaş'ın söylediğinden neyi dikkate alıp neyi almayacağında özgürdür. Herhangi bir 'gerçeği' sessiz geçiştirerek, onu dünyaya bildirmeyerek ölüme mahkûm edebilir. Diri diri yakmanın ve çalı çırpıyla ateşe vermenin yerini şimdi büyük sessizlik almıştır.

Böyle bir basın ve böyle bir kütle eğitimi, Kaesar'lara yol hazırlamaktadır. Parti önderlerinin diktatörlüğü, basının diktatörlüğüne dayanır. Önderler, ruhlarını, fizik bir kamçı ya da askerlik hizmetinden daha etkili olan makaleler, telgraflar ve resimlerle kamçılayarak, kendilerini izleyenlerin büyük çoğunluğunu eğitmektedir; sonunda, kütleler yaygarayla silah istemekte ve önderlerini, gerçekte onların itinayla hazırladığı gelecek bir diktatörlüğe, görünüşte zorlamaktadır. 'Demokrasinin sonu budur. Doğruluk dünyasında her şeyi *belirleyen kanıt* ise olgular dünyasında *başarı*'dır. Başarı bir varlığın ötekiler üzerindeki zaferi demektir.' Basın ve başka araçlar yoluyla, kütlelerin zihinleri ve eylemleri partilerin demir disiplinleri altında tutulur; bu partilerin kendileri ise birkaç patronun tayfalarıdır. Parlamentolar, kongreler ve seçimler, halkın kendi kaderini tayin hakkı adına sahneye konmuş bir çeşit danışıklı oyundur, farstır.

'Para zekâyı yıktıktan sonra, yine para yoluyla demokrasi kendi kendisinin yıkıcısı olur.' Demokrasinin başlangıcındaki soylu fikir ve ahlak önderlerinin yerini, şimdi gözünü budaktan esirgemeyen ve aydın olmayan politikacılar alırlar. Bir patronu bir başkası devirir. Kavgalar, huzursuzluklar ve güvensizlik müzminleşir. Sonuç olarak insanlar para değerlerinden, bütün bu çekişmelerden usanır ve iğrenirler, bir başka yerden ya da ötekinden, eski değerlerin canlandırılmasından, özgecilikten, şereften, iç soyluluktan, yeni bir Kurtarıcının erip yetişmesinden kurtuluş ummaya başlarlar. [Parayı (rant) en çok bizimkiler sevdiğinden dolayı, bu aşamada olduğumuz söylenemez. İG]

Böylelikle, Sezarizm soysuzlaşan demokrasi toprağında büyür ve er geç onu yener. Para ekonomisini ve salt bir si-

yasal düzen-iradesini yerleştirir. Bu suretle, Sezarizm, toplumsal, ekonomik ve siyasal örgütlenme alanında uygarlığın son perdesi olmaktadır. Yavaş yavaş barbarlaşma iner ve kültürün toplumsal biçimi artık hiç durmamacasına çözülür. Bu sürecin sonu, 'ikinci dincilik'le onun –ve kilisenin– Kültürün yaşam-devresinin kalıntıları üstüne zorladığı biçimlerdir. Toplumsal tarihi artık sona ermiştir."[1]

On beş senedir iktidarda olan "muhafazakâr" partimizin "kültür" adına hiçbir şeyi anıştırmazken; "inşaat" ve "dincilik" adına her şeyi anıştırması yukarıdaki tahlilleri doğrulamıyor mu? Filozof-sosyolog düşünür Pierre Bourdieu, kitlelerin siyasal iktidarla ilişkisini "simgesel şiddet", "simgesel iktidar" ve "simgesel metalar ekonomisi" kavramlarıyla derin bir şekilde analiz etmiştir. Ülkemizde yüzde elli muhafazakâr oy tabanıyla bu "lider" arasındaki "aşk"ın *habitus*'unu (bedene kodlanmış ve biyolojiyle birlikte tarihten ve toplumdan gelen ve içinde bilincin de olduğu etki) nasıl anlamalı?

Bourdieu şöyle diyor: "'İnsanın en büyük alçaklığı, övgü arayışıdır ama üstünlüğünün alameti de budur, zira dünyada hangi mülke sahip olursa olsun, ne kadar sıhhat ve refah içinde olursa olsun, insanların saygısına mazhar değilse, tatmin olmaz.' Simgesel sermaye, tahakküm kurmasını sağladığı kişilere bağımlılık anlamına gelen tahakküm biçimlerini mümkün kılar: Ancak saygı, kabul, inanç, itibar ve başkalarının güveni dahilinde ve bunlar suretiyle var olur ve ancak varlığına inandırmayı başardığı sürece baki olabilir"[2] "İlksel siyasi inanç, tahakküm edenlerin özel bakış açısıdır ve kendini evrensel bakış açısı olarak sunup dayatır. Devlete dolaylı ya da dolaysız hükmeden ve devlet aracılığıyla, rakip görüşlere açtıkları savaşların sonunda, kendi bakış açılarını evrensel bakış açısı olarak tesis edenlerin bakış açısıdır. Bugün kendini aşikâr, kazanılmış, sonsuza dek yerleşmiş, tartışılmaz

1 P. Alexandroviç Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, çev. M. Tuncay, İstanbul 1972, s.101-102.

2 Pierre Bourdieu, *Akademik Aklın Eleştirisi*, çev. P. Burcu Yalım, İstanbul 2016, s. 198.

gibi sunan şey, ezelden beri böyle olmamıştır ve ancak yavaş yavaş kendini dayatarak bu hâle gelmiştir."[3] "Toplumsal dünya, yalnızca onları bu şekilde algılamaya hazır bireyler sayesinde işleyen *düzene davetlerle* doludur; bunlar kırmızı ışığın frene basmayı tetiklemesi gibi, derinlerde yatan bilinçsiz ve hesapsız bedensel eğilimleri tetiklerler. Yerleşik düzene boyun eğiş, kolektif tarihin (soyoluş) ve bireysel tarihin (bireyoluş) bedenlere ve uygulandıkları dünyanın nesnel yapılarına kaydettikleri bilişsel yapılar arasındaki uyumun sonucudur: Devlet buyruklarının aşikârlığının kendini bu kadar güçlü dayatması, nasıl algılanacağını belirleyen bilişsel yapıları da dayatmış olmasından ileri gelir"[4] "Birkaç kriz durumu dışında, bütün tarih boyunca, tahakküm edenlerin tahakkümlerini sonuçta çok hayret verici bir rahatlıkla dayatabilmiş olmalarının sebebi, aygıtların planlı propagandasının etkinliği ya da meşruiyetin yurttaşların özgür iradesiyle tanınması değil, nesnel yapılar ile [biyolojik-psikolojik, İG] bünyeye dâhil edilmiş yapılar arasındaki düşünüm öncesi bu uyumdur: 'İnsan ilişkilerine felsefi bir gözle bakanlar için, hiçbir şey çoğunluğun (*the many*) azınlık (*the few*) tarafından bu kadar kolay yönetilmesinden [bizim örneğimizde bir kişi tarafından, İG] ve insanların yöneticilerininkiler uğruna kendi hisleri ve tutkularından vazgeçtikleri gizli boyun eğmeden daha şaşırtıcı değildir. Bu hayret verici durumun nasıl gerçekleştiğini sorduğumuzda, kuvvet daima yönetilenlerin tarafında olduğuna göre, yönetenlerin tek dayanağının kanaat olduğunu görürüz. O hâlde yönetimin temel kaynağı kanaattir ve bu düstur en despot ve en askerî yönetimlerden en özgür ve en halkçı yönetimlere kadar hepsi için geçerlidir'."[5]

Kur'an, müminlerin yeryüzünde adaleti/hukuku kurumsallaştıran kişiler olmasını isterken (*kavvamine li'l-kıst*, 4/135); hukukun yeryüzünde Allah'ın gölgesi (*zıllullâhi fi'l-ard*) olması gerekirken; halife, sultan, padişah (yani siyaset) yeryüzünde Allah'ın gölgesi oldu. Ortak akıl (şûrâ) ve uzlaşma (icmâ) top-

3 Bourdieu, *age.*, s. 207.
4 Bourdieu, *age.*, s. 209.
5 Bourdieu, *age.*, s. 211-212.

lumsal-siyasal sorun çözmenin meşru kaynağı iken; riskin ve istikrarsızlığın kaynağı olan "tek adam"lık İslam toplumlarının geleneği oldu. Türkiye'nin 140 yıllık meclis ve parlementer rejim geçmişimize rağmen, tek adamlığı (Atatürk)/millî şefliği (İsmet İnönü) aştığımızı sanarken; Sayın Recep Tayyip Erdoğan, "saltanatı" kastederek: "Başkanlık bizim geleneğimizde var, geleneğimizde var," diyerek kendi geleneğimizin kavramlarıyla padişah/sultan/halife; çağdaş politika biliminin deyimleriyle "otokrat", "totaliter" veya "diktatör" olmak istiyor. Yüzde ellilik vatandaş kitlemiz de bunu onaylıyor. Diktatörlükler, halk rızası olmadan zorla kurulabileceği gibi, halkoyuyla da kurulabilir; tarih, bunun şahididir (İtalya, Almanya). Ne diyelim, halkımızın yüzde ellisi, iradesini bir kişiye teslim etmiş durumda, diğer ortak aklın (kurum, kurul ve kural) faziletine inanmış yüzde elliye düşen sorumluluk, demokratik olarak direnmek. Reşit olmak kolay değil.

Mevcut Muhafazakâr/Sünnî-Seküler Bilinç Darbeden Ders Çıkarabilecek mi?

"Söylemekten doğan zarar, söylememekten doğan zarardan daha azdır."

Nietzsche'nin kaçık adamı pazar yerinde: "Tanrı öldü, Tanrı öldü. Onu biz öldürdük; hepimiz onun katiliyiz..." diye bağırdıktan sonra, olayın azametini ifade etmek için birkaç cümle daha sarf eder: "Denizi nasıl içtik? Ufku süngerle nasıl sildik? Dünyayı güneşinden nasıl kopardık?..." Heidegger, Nietzsche'nin kaçık adama söylettiği bu sözlerin, tanrıtanımaz birinin ona karşı duyduğu kinin basit bir ifadesi olarak değil, Avrupa'da son üç yüz yılda gerçekleşen kültürel değişimin (sekülerleşme) bir göstergesi olarak yorumlar.

15 Temmuz Darbe girişimi de, Türkiye açısından böylesine korkunç bir olaydır. Uzun süreden beri korkunçluğu üzerine konuşuyoruz da; ülke olarak, toplum olarak ve muhafazakârlar olarak böyle bir olaya maruz kalabilmemizin dinsel/teolojik, sosyolojik, politik nedenleri üzerine derin analizlere pek rastlanmıyor. Olay, istisnai olarak bir kişiye (Fetullah) veya gruba (Cemaat) hasredilerek izahatlar yapılıyor. Cemaat'in canavarlaşmasına ses çıkarmayanlar, "canavarlığını" ortaya koyunca koro hâlinde küfür yağdırmaya, afallamaya başladılar. Bu konuda kendimizde taşıdığımız zaaflarımız ve onlarla olan ortak paydamızı görmekten korktuğumuz/kaçındığımız için, koro hâlinde türkü söylüyoruz. Şüphesiz, faillerin özel psikolojileri, teolojileri, sosyolojileri analiz edilmelidir; fakat esas ve daha önemli olan, bu faillerin, organik olarak bağlı oldukları Sünnî teolojiyle ilişkisi ve Sünnî sosyolojiyle olan psikolojik (manevi-dinî) akrabalığıdır. CIA ile işbirliği ederek milletin iradesine zorla kastetme skandal suçu (hainlik) dillendirilirken; bu suçu işleyebilmenin (Nietzcshe'nin deyişiyle "Denizi içmenin") derin teolojik zeminine kimse dokunamıyor.

Çünkü oraya dokunmak, "kendimize/Sünnîliğe" dokunmaktır. Bu "hainleri" kendimizden uzaklaştırarak olayı izah etmek, olayı "istisna"laştırmak (şeytan-deccal) bize rahatlık veriyor. Oysa "biz"de barınan ve çoğunluk tarafından itibar edilmeyen "istisna"lar, zamanla kaideyi, normali, düzeni bozabiliyor (Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*: "Ummadığın taş; kalkar, yarar baş"). Sorun, ummadığımız bu taşın, nasıl ve niçin acımasızca başımızı yardığıdır. Dürüst olalım: 15 Temmuz gecesi, gökten gelen saldırının da, yerden zuhur eden direnişin de kodları aynı yerde, bizde, içimizdedir.

Sayın Cumhurbaşkanımızın, 3 Ağustos'ta Din Şûrâsı'nda yaptığı konuşmasında, onlara kolay kanmış olmasından dolayı, –demokrasilerde (siyasette-hukukta) böyle büyük gaflerin büyük bir "siyasi faturası" olması gerektiğini atlayarak–: "Rabbimden ve milletimden beni affetmelerini istiyorum," diyor. Ancak, on seneden fazla onlarla girmiş olduğu işbirliğini izah ederken de: "Aynı menzile giden farklı yollar olduğumuza inandık," "Allah, dedikleri için, müsamaha gösterdik," ve "Faaliyetlerini engellemeyi, 'Gayretullah'a dokunur,' diye düşünmedik," diyor. Sorun, bu duygu-düşünce (maneviyat) yakınlığının derin teolojik ve de politik-analizi olmalıdır. Sorun, aynı zamanda kolay kandırılmanın "kolaylığı"nın teolojik zeminidir. Yüzeydeki duygu, düşünce ve davranış aynılığının tarihsel-teolojik kökleridir. Cemaat'in TSK'yı kolay kandırmasının, içine sızmasının, darbeci zihniyet zemininin ne olduğudur asıl sorun.

Korkunç sonuç ortaya çıkıncaya kadar olup biten her şey, burnumuzun dibinde-içimizde olup bitti. Koku alamayışımızın –ta başından beri alanlar vardı– nedenleri üzerine düşünmek zorundayız. Tıpta sağlıklı beslenme, koruyucu hekimlik ve hastalığın zamanında teşhis ve tedavisi, "sağlıklı toplum"un alametiyken; kötü beslenme, umursamazlık, beden bilincinin zayıflığı, hastalığa ve ölüme davetiye çıkarmaktır. Darbe teşebbüsü, dinsel-kültürel hayatımızda ikinci şıkkın gerçekleşmesidir.

Ben, Sünnîliğin sökülmesi-sorgulanasından bahsederken, bunun, Sünnîliğin kendi içinden yapılabileceğini söylüyorum. Yoksa hariçten ve nevzuhur (*bid'at*) mezhepler kuralım demiyorum. Sünnîliğin çok erken dönemlerde muamelata ilişkin usul ve itikada ilişkin asıllarda boğulan sol (eleştirel-yenilikçi) kanadının, yani Rey Ehlinin (Mutezile-Maturidilik, Hanefîlik, Malikilik) geliştirmiş olduğu metodolojilerin tekrar canlandırılmasıyla yapılabileceğine inanıyorum. Çünkü, bin seneden beri İslam dünyasına egemen olan muhafazakâr sağ kanat, yani hadis/Sünnet/Eser/Rivayet Ehli (Hanbelilik, Şafiilik, Eş'arilik, tasavvuf), hem "usul"ünde (usûl-i fıkıh), hem de "asl"ında (kelam-usûli'd-dîn) önemli teorik/teolojik hatalar barındırıyor. Günlük yaşam (iman ibadet ve ahlak) konularında Sünnîlik, İslam'ı tamamen yanlış yorumladı demiyorum. Ancak Sünnîlik, siyasette "şûrâ-ehliyet" yerine, saltanata/güce teslim olmak; usulde kaynakların (Kur'an, Sünnet, icmâ ve içtihat) hiyerarşisinde ve her birinin teolojik (mutlakçı olarak) temellendirilmesinde, Rey Ehlinin itiraz ettiği ciddi sorunlar vardı. Asıllarda yani Allah'ın tasavvurunda (adaletten-hikmetten arınık mutlak güç), Kur'an'ın mahiyeti (yaratılmış Kur'an yerine, "kelâm-ı kadîm") konusunda, Allah karşısında doğa'nın/evren-dünyanın konumunda (nedensellik veya her an her şeyin mümkün olduğu), insanın iradesinin tanrısal irade karşısındaki konumunda (Eş'arilik/cebr-kadercilik) ciddi sorunlar var. Tasavvufun kolayca Sünnîliğe eklemlenmesinde (bireyin, mantıksal bilginin ve dünyanın yadsınmasında/zühd) Kur'an açısından ciddi sorunlar var. Bütün bu maluliyetlerle Sünnîlik, yine de İslam toplumlarını 19. yüzyılın başına kadar taşımış ve sonunda kurumsal ve siyasal olarak çökmüştür. Bu çöküşten sorumlu olarak, kendi teolojisinin payını görmeden Batı'ya, şeytana ve gâvura söverek tatmin olmak, doğru olmasa gerek.

Seküler-muhafazakâr yakın geçmişteki bütün siyasi zevatın (Demirel, Ecevit, Özal) teveccühünü kolayca kazanan, kendilerini Sünnî kalıplara (amelde Hanefi, itikatta Eş'ari, tasavvufta/tarikatte Nakşi) göre kolayca toplumun en dindar-

ları –ve hatta "seçilmişleri"– olarak addedebilen "içimizden" birileri, kolayca ABD (CIA) ile işbirliğine girip İslam'a göre aleni olarak "günah" olan bir sürü suçu (soru çalma, şantaj, kumpas...) kolayca işleyip modern mesleklerde en yüksek yerlere gelip sonunda da meşru siyasi erke karşı başkaldırma cürmünü işlemenin, millete karşı silah sıkmanın yakın (Şah İsmail, Baba İlyas, Şeyh Bedrettin, Ot(s)man Baba...) ve uzak örneklerini (Cemel-Sıffîn-Kerbela) tekrar hatırlamak zorundayız. Meclisin bombalanmasına şaşıranlar, Kâbe'nin mancınıkla (taşla) bombalanıp yerle bir edilmesi gibi, İslam toplumunun çok erken bir döneminde (sahabe arasında) gerçekleşmiş siyasi bir kavga (iç savaş) pratiğinden geldiğimizi unutuyorlar. Bu örneklerin "insan" olmakla (normal) mı, yoksa şiddete teşne "Arap" ve asker-göçebe "Türk" olmakla mı ilişkili olduğu tartışmak zorundayız. Gırtlağına kadar "Kitabına uydurma" (akıl-gerçeklik yerine, kitapların/nassın hegemonyası), "hile-i şer'iyye" (donmuş şeriatın hegemonyası) ve "dârü'l-harb"e (sürekli savaş kodunun hegemonyası ve birçok haramın mubah olduğu itikadına) gömülmüş bir bilinçten böyle şeylerin çıkması neden yadırganıyor?

Yaşadığımız olaya benzer Osmanlı'daki yakın pratiğini (taraftarlarınca kutup-gavs olarak görülen İlyas Baba, Otman Baba, Şeyh Bedreddin...) darbe günlerinde rahmetli olan tarihçi âlimimiz Halil İnalcık Hoca şöyle tasvir eder: "Geleneksel toplumda halk üzerinde bu nüfuzları dolaysıyla hükümdarlar, onlara yaranmaya, onları cami hatipleri yaparak [Fetullah'ın vaiz olduğu hatırlansın, İG], şeyhlere vakıflar verip [Sayın Erdoğan'ın: "Ne istediler de vermedik," sözü hatırlansın, İG] zaviyeler [dershaneler hatırlansın, İG] kurarak yandaş yapmaya çalışırlar[dı]. Osman Gazi'den beri Osmanlı hükümdarlarının bu yolla dervişleri kendi patrimonyal devlet sistemiyle bütünleştirmeye çabaladıklarını biliyoruz. Dervişler, hanedanın gözünde otorite ve egemenliğini meşrulaştıran en etkin araçlardır. Onlar, hükümdar egemenliğine tanrısal desteği (te'yid-i ilahîyi) sağlayan kutsal kişilerdi. Araştırmalar göstermiştir ki, gerçek bir Babaiyye/Vefaiyye halifesi olan

Şeyh Edebali'nin, Osman Gazi'ye ve ailesine sağladığı tanrısal te'yid, hanedanın kurulmasında en önemli faktörlerden biri olarak anılmıştır."[1]

Özetle, Fetullah'ın/Cemaat'in mehdi inancına dayanarak, takıyye yaparak, faaliyetlerinde bilgi kaynağı olarak ilham ve rüyayı kullanması, muhafazakâr kitleyi rahatsız etmedi. Tasavvufun, âlim-sufi Mevlânâ/Mevlevilik örneğinde, Moğollarla işbirliğine girmesi; Şeyh Bedrettin ve Kutbu'l-Aktâb Otman Baba, Şah İsmail, Baba İlyas'ın Osmanlı'yı titretmeleri örneklerinde mevcut otoriteye isyan etmeleri, görmezlikten gelindiği hâlde; Fetullah'ta/Cemaat'te işgal güçleriyle işbirlikçilik ve isyanın birlikte kristalleşmesi/FETÖ'leşmesi insanları şaşırtıyor. Cemaat'te yaşanan dinsel "gerçeklik" ile bu gerçekliğin "istikamet/hakikat" üzere olup olmadığı ayrı tartışma konularıdır. Benim iddiam, bu gerçekliğin, büyük bir bölümünün köklerinin Sünnî teolojide ve tarihte barındığı-yattığı ve bunların "İslami/hakikat" olmadığıdır. Ülkemizde Cübbeli Ahmet, Menzil Cemaati, Haydar Baş... figürleriyle somutlaşan tasavvuf/tarikat; "Bin kişi ile emrindeyim Reis" diyen İhsan Şenocak, Nurettin Yıldız, Alpaslan Kuytul ve Ebubekir Sifil... figürlerinde kristalleşen "Kadızadeliler" –teolojisi değil– "zihniyeti", mevcut Sünnîliğin parçaları ve tezahürleri değil midir?

Tasavvuf, –sanıldığının aksine– tarih boyunca siyasetle daima iç içe olmuştur. Bu durum, İslam'ın pür siyasal bir süreç olarak doğmasıyla yakından alakalıdır. Bunlardan –tarih boyunca olduğu gibi– yarın siyasal meşru otoriteyi tehdit eden illegal atraksiyonların gelmeyeceğini kim garanti edebilir? Dinlerde bütün cinayetler, baskılar, tekfirler, zulümler, insan harcamalar hep "Allah rızası", "mutlak hakikat" ve "cennet/şehitlik" adına işlenmiyor mu? "Adına" ile "uğruna" arasındaki farkın, çoğu zaman ayrıştırılamadığını bilmiyormuyuz? Bundan kurtulmanın yolu; hür düşünceyi, eleştiriyi ve toleransı kanun/hukuk (laiklik-demokrasi) yoluyla garanti altına almak değil midir? Samimi dindarların (!) (yeni Haricîler/Selefîlerin) muhtemel zulmünden bizi kim kurtara-

1 Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, İstanbul 2016, s. 97.

bilir? Din ve teoloji tartışmalarında insanların iki kez toleranslı ve müeddep-muhasibî olmaları gerekmiyor mu?

Fetullah'ın dünyayı Müslümanlaştırma ütopyasının teolojik kaynakları Sünnîlikte mevcuttur. Bu ütopyayı "mümkün", görünür kılan teolojik unsurlar, "mehdilik" inancı, Eş'ari kaderciliği ve tasavvufun ilham ve rüyaya dayanan epistemolojisidir. Muhafazakâr kitlelerde bu inançlar hâlâ etkindir. *Sahîh-i Buhârî*deki "mehdi", Mesih ve kıyamet alametleri (Fiten ve Melahim) edebiyatını şimdiye kadar kim yadsıdı/sorguladı? Tasavvufu şimdiye kadar Ehl-i Sünnetin ana parçası olarak görmüyor muyuz? Takıyye, akîde olarak belki Şiîlere hastır; fakat muhafazakâr politikacılarımız şimdiye kadar ona başvurmadı mı? Fetullah'ta yeni olan, "takıyye"yi hor kullanmış olmasıdır.

Sünnîlere göre "Şeyhu'l-Ekber" olan İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hîkem*'deki epistemolojisi başta olmak üzere (kitabın, tümüyle Allah tarafından yazdırıldığını iddia eder), ontolojisi (vahdet-i vücûd), iman ile küfür arasındaki derin uçurumu ortadan kaldıran ahlakı ve teolojisiyle –"dinin içinde din", hatta "dinin üstünde din"– "paralel din"ini reddetmeden, Fetullah'ın "Paralel Yapısı" –daha doğrusu paralel dini– nasıl reddedilebilir? İbn Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinde ortaya konan "cifr ve ebced" hesapları reddedilmeden, Fetullah'ın "bir dolar"larının sırrı, nasıl anlaşılır? Osmanlı medreselerinin ilki olan İznik Medresesi'ne baş müderris olarak atanan İbn Arabî'nin muakkibi olan Dâvûd el-Kayserî olduğunu, Osmanlı'nın "Derviş Devlet" olduğunu anlamadan "Fetullh"ı nasıl anlayacağız? Eş'ari kaderciliği reddedilmeden, Fetullah'ın bütün başarısını Allah'a hamledip kendilerinin sadece ilahî lütufla "vesile" olarak seçildikleri iddiası/inancı nasıl reddedilebilir? Allah'ın Amerika'yı İslam'a hizmete koştuğu inancı nasıl reddedilebilir?

Yamalı bohçaya dönüşmüş, yaşlı (1200 sene), eskimiş Sünnîliği, teolojik bir yapısökümüne uğratmadan (*tecdîd/up date*), politik Selefîlik (Suud-İŞİD) ve Protestanlaştırılmış İslam (The Cemaat) ve Şia karşısında salt politik kaygılarla "Sünnî Aks'ı koruyalım," iddiaları boş bir çabadır, hamaset-

tir. Kur'an ve Sünnet'in mutlaklaştırılması ve dondurulması ortak ilkelerini haiz olan "Selefîlik"in uyuyan hücreleri, Osmanlı'da "Kadızadeliler" ve daha sonra da "Vehhabilik" olarak uyanmıştı. Günümüzde ise "İŞİD" olarak uyanmıştır. Nakşilik de, Osmanlı döneminde "Halidiyye" kolunun politik aksiyonerliği, Cumhuriyet'in erken döneminde muhalefet olarak Said Nursi aracılığıyla "Nurculuk" (Ş. Mardin) ve şimdilerde de "FETÖ" olarak aktüelleşmiştir. Bir Selçuklu şehri olan Erzurum'da doğup büyümüş olan Fetullah, İbrahim Hakkı, Alvarlı Efe'den (Hazret-i Pîr) beslendiği kadar, Said Nursi gibi Nakşi kültürdeki mehdiyet, velayet, kutup-gavs ve ilham-rüya kodlarını da devralmıştır.

İslam'ın erken döneminde teşekkül eden Sünnîliğin "Rey Ehli", Allah'ın (Kur'an) ve Peygamber'in (Sünnet) vermiş oldukları hükümlerin gerekçelerini-hikmetlerini sanıldığının aksine, maneviyattan, huşudan –saygıdan– asla kopmadan; tefekkürle (rey-nazar) arıyorlardı. Mutezileden Amr b. Ubeyd'e (ö. 144) "*Kişi, ana rahmine düştüğünde, bir melek gelir ve onun alnına ecelini, rızkını, şaki mi said mi olacağını (kaderini) yazar,*" hadisini getirdiklerinde Amr b. Ubeyd: "Bu hadisin ravilerinden A'meş, kezzaptır; onun için bu hadis doğru olamaz. Velev ki bu sözün Peygamber'e ait olduğunu kabul etsek bile ben Hz. Muhammed'in yanında olsaydım, ona karşı çıkardım; şayet bu hüküm, hadis olarak değil de "ayet" olarak nazil olsaydı; o zaman Allah'a derdim ki: "Bizden aldığın misak'a ters," diyebilmiştir. Ebû Hanîfe, içtihat yaptıktan sonra kendisine "sahih" hadis getirdiklerinde, rahatça: "Bu hüküm, Peygamber döneminde Medine'de geçerliydi; burada (Kûfe) durum farklı," diyebiliyordu. Sünnîliğin Rey Ehlinin (Mutezile, Hanefilik-Maturidilik, Malikilik), din konusundaki öz güveni bu derece korkunçtu. Oysa daha sonra "Sünnîlik" olarak kodlanan ve dinden düşünceyi büyük ölçüde diskalifiye ederek nassı (metni) perçinleyen "Hadis/Eser/Rivayet Ehli" (Hanbelilik, Şafiilik ve Eş'arilik) ve üçüncü yüzyılda bunlara eklemlenen tasavvuf, Allah'ın ve Peygamber'in sözlerini gerekçeli anlama yerine; bunların sözlerini de Allah ve Peygam-

ber sözüymüş gibi klişeleştirerek itaat etmeyi, boyun eğmeyi, teslimiyeti "din" hâline getirdiler. Zihni, kutsal ve mutlak kişilere (Allah ve Peygamber) kayıtsız (gerekçesiz) itaat etmeye alışmış kişi, kolayca kişi kültüne (halife, mehdi, şeyh, gavs, kutup, imam, lider...) boyun eğer hâle gelmez mi? Oysa Allah, neredeyse Kur'an'da her önerisinin sonunda: "*Efela ta'kılûn*?, *Efela tetezekkerûn/tetefekkerûn*?..." demiyor mu? Tartışmalarda: "*Burhanınızı* getirin" (2/111), "Rabbinizden size bir *burhan* gelmiştir" (4/174)... demiyor muydu? Bu tefekkür, içinde imanın helavetini (helva) barındırmıyor muydu?

Selefîliğin huşunetiyle tasavvufun anarşizmi ve sululuğu arasında, –örneğin: Hz. Ali, Hasan-ı Basrî, Muhasibî ve erken dönem Mutezilîlerinde (örneğin: Ebû Duâd, Amr b. Ubeyd) olduğu gibi– "aklı başında" ve aynı zamanda "maneviyatı/takvası" olan başka orta bir yol yok mu? Uzun tarihler boyu sürmüş ve yaygın kitleselliği olan şeylerdeki dekadansları/çürümeleri görebilecek gözleri ve keskin burunları olan düşünürler çıkarmamızın zamanı gelmedi mi? "Gönül (tasavvuf) coğrafyamız" edebiyatı yaparken, halkımızın derin bir sezgiyle gördüğü gibi bu "gönlün", güzelliğe kadar "ota da b.k'a da konabileceği" hatırlanmayacak mı? Gönlün bir özelliğinin de aynı zamanda "deli" olduğu anlaşılmayacak mı? Maneviyatımızın mayalandığı kültürel iklim koşulları ve "mayamız" üzerine düşünmek, neden müstehil olsun? Mayamızı, münhasıran Allah mı çalmıştır? Yoksa biz fâniler mi oluşturduk? Neden böyle gelmiş; böyle gitsin? Kur'an'ın Araplarda yarattığı ıslah gibi, yeni kuşakların "Biz kimiz?" sorusunu sorma hakkı ve sorumluluğu yok mu?: "*İman edenlerin Allah'ı hatırlamak, kendilerine inen haktan dolayı kalplerinin saygıyla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitap verilip de, –aradan uzun zaman geçtiği için– kalpleri katılaşanlar (Ehl-i Kitap) gibi olmasınlar; onların birçoğu fâsık kimselerdir*" (57/16). Bu soru ve uyarı, bundan 1400 sene öncesinde vahyin muhatapları olan müminlere yapılmadı mı? Bize (Sünnîlik) kitap verildikten sonra, aradan uzun zaman (1400 sene) geçmedi mi? Nedir bu istiğna, körlük ve bönlük?

Muhafazakâr Kemalistlerimiz, en güvendikleri "Mustafa Kemal'in Askerleri"nin "Mehdinin Ordusu" tarafından kevgire çevrilmesinin nedenini sorgulamayacaklar mı? Yeniçerilerimizin –en azından bir kısmının– Orduevleri'nde gününü gün ederek zevküsefa peşinde koşmasının faturası olarak "Hz. Hamza" rolüne soyunanlar tarafından hallaç pamuğu gibi atılmalarının muhasebesini yapmayacaklar mı? Darbe yapmayı alışkanlık-gelenek hâline getirenler, bir gün kendilerine de darbe yapılabileceği gerçeğini hâlâ görmeyecekler mi? "Ordusunu yenemeyen millet, onuru hak edemez," özdeyişini anlamamızın zamanı hâlâ gelmedi mi? Umalım bu son teşebbüs, siyasette orduya bel bağlama yerine, demokrasinin faziletlerini milletçe keşfetmemizin miladı olsun.

15 Temmuz gecesi milletimizin bir kesimi, darbe teşebbüsü başlar başlamaz banka ve süpermarket kuyruğundayken, diğer bir kısmı sokaklara çıkmış; Sayın Cumhurbaşkanımızın çağrısıyla da direniş kitleselleşmiş ve vatan, millet, demokrasi, onur, özgürlük uğruna bir kahramanlık/destan yaratılmıştır. Demokrasinin çıtası, yeryüzünde görülmedik bir şekilde yükseltilmiştir. ABD ve AB, bu süreç içinde çirkin yüzünü, darbeyi destekleyerek bir kez daha göstermiştir. Şimdiye kadar içerideki kültürel mağduriyetin bir figürü/kahramanı olan Sayın Tayyip Erdoğan, Batı'nın Türkiye'ye/demokrasiye saldırısının yarattığı mağduriyetin akabinde, haklı olarak küresel düzeyde demokrasi kahramanı figürlüğüne terfi etmiştir. Sayın Erdoğan'ın, dünyadaki demokrasi teorisinde ve pratiğinde oldukça arkaikleşmiş dört yılda bir başvurulan "seçim/sandık demokratlığı" –hoş, onu bile benimsemeyen, hazmedemeyen kesimlerimiz var– ayrı bir tartışma konusudur. Bu arada, mağduriyetin, daima kahraman ve karizmatik lider yarattığını (Mustafa Kemal Atatürk, Said Nursi, Menderes, Özal, Erdoğan, Öcalan, Fetullah) görmek ve mağduriyet yaratmamayı öğrenmek zorundayız. Kahramanlar, "iyi"dir; fakat daha iyisi, kahramanlara ihtiyaç duymamaktır.

Muhalefetteyken kitlelere ahlak/adalet vadeden din/İslam, Ak Parti ve Cemaat iktidarı boyunca, –ayrı ayrı ve bir-

birleriyle mukayese etmeden– bu vaatlerini yerine getirmede ne kadar başarılı olmuşlardır? Bu zaafiyetin, şüphesiz kapitalizmin, 'sahip olma'nın, güç istenci modunun küreselleşmiş ve sistemleşmiş olmasıyla ilişkisi mevcuttur. "Yer demir, gök bakır (teknoloji)" bir dünyada din, ancak bu kadar merhamet-adalet üretebiliyor olsa gerek. Bu zaafiyette Sünnî kodun, zamanla yıpranmışlığı yanında, taşıdığı teolojik sorunların da etkili olduğu kanaatindeyim. Suçu direkt dine/İslam'a atmak yanlıştır. Şu sonuç da artık "tümevarım"la çıkarılsın: Dinin siyasal aktörlerin bireysel vicdanında (iman, ibadet ve siyasal ahlak) oluşunun ötesinde, içgüdü, ihtiras, güç istenci ve sahip olmanın arenası olan siyasette aleni söylem hâline gelmesi ve bu süreçte dil olarak içkin olması, siyaseti iç savaş, totalitarizm ve din sömürüsünün bataklığına çevirmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanımızın, 3 Ağustos'ta "Din Şûrâsı"nda yaptığı konuşmasında 1400 yıllık geleneğimizden istifade ederek dinî hayatımızdaki yanlışlıkların düzeltilmesi gerektiğini söylemesi doğrudur. Bu düzeltme de, Sünnîliğin erken döneminde boğulan "Rey Ehli"nin görüşleri dikkate alınmadan bir şey yapılamaz. Sayın Erdoğan, düzeltme görevini ilahiyat fakültelerinin, ilmin, düşüncenin misyonu olduğu gerçeğini atlayarak, siyasi erke bağlı bürokratik bir kurum olan "Diyanet'te olduğunu ifade ederek muhafazakârlığını bir kere daha ortaya koymuştur. Bu görevi üstlenen Diyanet ise Şûrâ'nın sonuç bildirgesinde "sahih" hadis mecmualarındaki "mehdi hadisleri"ni reddedemediği için Fetullah'ı ancak "sahte mehdilik"le suçlayabildi. Sayın Cumhurbaşkanımız, Din Şûrâsı'nda yaptığı konuşmada: "Fetullah'ın İslam'ın inanç ilkeleri, ibadet telakkisi ve ahlak düsturlarında yaptığı tahrifat ve tahribatı, İslam'ın temel kavramlarına dair çarpıtmaları tespit edilmeli ve bu tespitler 'Fetullah'ın Günah Galerisi' adıyla kamuoyuyla paylaşılmalı," demişti. Şundan eminim ki, bu "Galeri"de, kaynaklarda olmayıp da, "Fetullah'ın kendisine mahsus çok az sayıda "tahrifat" ve "tahribat" çıkacaktır. Büyük Sünnî âlimileri Sehâvî ve Suyutî'nin, Peygamberimi-

zin "ölmediği" iddiası, kitaplarında dururken;[2] Fetullah'ın Hz. Muhammed'in Türkçe Olimpiyatlarına katılması iddiası veya onunla yakaza hâlinde görüştüğü inancı/iddiası, nasıl "tahribat" veya "tahrifat" olarak nitelenecek? Sonuç olarak, dinî geleneğe karşı –içeriğinden bağımsız olarak– insanoğlunun –ve de kızının– geliştirdiği başlıca iki tutum vardır: 1- Kur'an geldiğinde müşriklerin sergilemiş olduğu, bid'ata (yaratıcılık/yenilik) karşı, katı muhafazakâr tutum. Yani atalarımızı, tarihimizi, toplumumuzu üzerinde bulduğumuz hakikate sıkı sıkı bağlı kalmak (26/74; 31/21; 43/22-23...). 2- Bu geleneğin, –Kur'an'ın yaptığı gibi– organik, parça parça, tedrici, eleştirel, tefekküre –tekfire değil– dayalı, yaratıcı yenilenmesi (*tecdîd/up date*). Geleceğimiz, bu iki zihinsel tutumdan hangisini toplumsal olarak tercih edeceğimize bağlı.

2 Suyutî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, Beyrut, tsz., II. 327 vd.

Avrupa "Yönetişim"i Keşfetmişken Türkiye Nereye Gidiyor?

Siyaset, insan topluluklarının var kalma, av olmama (bazılarının avlanma), güvenlik sorunlarını sürekli tartarak anlık kararlar alma ve bunları yürütme faaliyetidir. İktisat, bir toplumun aç kalmaması, iaşesini ve refahını temin etmek için giriştiği üretim, ticaret ve icat çıkarma faaliyetleridir. Siyaset, bu işi, ya doğrudan halkın aktif katılımıyla yapar ya da sorumluluğu bir kişiye (diktatör, kral, sultan, halife, monark...) verir veya temsilî demokrasilerde olduğu gibi milletvekillerine ve parlamentoya tevdi eder. Temsilî demokrasilerde halkın karar alma süreçlerinden uzaklaşmasında dolayı, Avrupa'da sosyal demokrasi, radikal demokrasi, liberal demokrasi, yerel demokrasi ve STK'ların yetkilendirilmesi fikriyatı ve uygulamaları gelişti. Yönetim kavramı, "yönetişim" kavramıyla yer değiştirdi. Yani karar alma süreçlerine STK'ları ve muhalefeti de belli ölçülerde dâhil etme. Güç istenci, içgüdü ve kesin irade/inancın ürünü olan totaliter rejimlerin yarattığı yıkımlardan sonra Avrupa ve Amerika, politik gücü dağıtan, onu sınırlayan ve dengeleyen çoğul yapılara evrildi.

Avrupa, mümkün olan oranda farklı toplumsal kesimlerin çıkarlarını aynı anda dengelemeye ve farklı ideolojiler arasında muhtemel uzlaşılar/icmâlar aramaya doğru giderken; Türkiye'de son on beş yıllık iktidar, kör-topal işletmeye çalıştığı temsilî/sandık demokrasisinden totaliterliğe/tek adamlığa doğru gitmeye yöneldi. Demokrasi, insanlar için siyaseten doğru-yanlış olanın ne olduğunu tek kişinin iki dudağı arasına terk eden totaliter rejimlerin aksine, karar alma süreçlerinde farklı toplumsal kesimlerin ve ideolojik odakların mümkün olan oranda konsensüsünü aramaya ve bulmaya çalışan rejimin adıdır. İnsanın en temel vasfı olan konuşarak

uzlaşma kapasitesine dayanır (insanlar, konuşa konuşa anlaşır; hayvanlar koklaşa, koklaşa).

Medeni olmanın ölçüsü de, insanların aralarındaki ortak paydalar alabildiğine az olmasına rağmen, ortak hareket edebilme/uzlaşma (icmâ/konsensüs) kabiliyetleridir. Kaba, barbar ve ilkelliğimizin faturasını, demokrasiye "nakîse" olarak kesmek, yine ilkelliktir.

Demokrasi, bir koronun farklı müzik enstrümanları kullanması ve üyelerin her birinin sözlü icraya katıldığı bir performanstır. Totaliter rejim ise sesinin güzelliğinden veya çirkinliğinden emin olmadığımız bir kişinin sürekli solo icrada bulunmasıdır.

Saltanatı/tek adamlığı savunanlar, karar alma süreçlerinin uzamasından doğan sabırsızlığı ve fırsat kaçırmaları ileri sürerler: "Çift başlılık", "çok başlılık", "her kafadan bir ses", "Çatal kazık kolay çakılmaz," vs. Bu doğrudur. Ancak, bu yaklaşım, toplumun tümünü ilgilendiren siyasal kararın alınmasının ortak akıldan, kurumsal akıldan (42/38), tek kişiye indirmenin doğurduğu yanlışlık riskini hesaba katmamaktadır. "*Yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, her ikisi de fesada uğrardı*" (21/22) ayetini delil getirerek, Allah'ın/İslam'ın politik sisteminin tevhid inancına dayalı olarak tek adam (halife, emîrülmüminûn, sultan, padişah...) olması gerektiğini savunanlar, fena hâlde yanılmaktadır. Siyasette Kur'an'ın yukarıdaki ayette çoklu aklı, ortak aklı (şûrâ) tavsiye etmesi bir tarafa; Batı toplumları, kendini Tanrı yerine koyan totaliter rejimlerin sebebiyet verdiği korkunç yıkımlar ve insan harcamalarından sonra politik alanda "şirk"in ve "müşrik" olmanın faziletlerini keşfetmiştir.

Bir kişinin yanılması çok kişinin yanılmasından çok daha kolaydır. Halkımız "Acele işe şeytan karışır." "Acele giden ecele gider." "Geç geldi desinler, geçmiş olsun demesinler," sözleri üzerinde konsensüs sağlamıştır. Hızlı (tek adam) kararlarla ülkemizi ve toplumumuzu götürmek istediğimiz "yer", toplumun tümünün arzuladığı yer olmayabileceği gibi, arzulayan-

ların da mutlak olarak "doğru" arzuladığı söylenemez. Dolayısıyla parçalı, kırçıl, yamalı, bölük pörçük... gitmek, daha az yanlış, vahşet, skandal, işkence, ölüm, baskı... üretir.

Yüzde elli birin (çoğunluğun) "yönetme" yetkisini alması, modern demokrasilerde ülkenin/devletin ekonomik imkânlarını kendi yoksul-taraftarlarına peşkeş çekme ve ülkeyi katı ideolojik kalıpların içine sokmaya çalışma anlamına gelmiyor. Cumhuriyetimizin tarihi, bundan ibaret. 2000'li yıllara kadar Türkiye'de askerî vesayet rejimi vardı. Ordu, devrimin ideolojik bekçiliğini yapıyordu. 2000'lerin başından itibaren 2010'lara kadar bu durum değişti. Daha demokratik bir hâle geldik. Ancak, bu tarihlerden itibaren, tersinden bir tek parti/tek adam özlemi oluşmaya başladı. Sünnî-muhafazakâr Türk-gayri Türk %51, seküler, Alevi ve Kürtlerden oluşan diğer yüzde elli üzerinde bir kişi aracılığıyla "yönetme" yekisini kullanmaya çalışıyor.

Türkiye'de kültür devriminin yapılmış olması, muhafazakâr siyaseti sosyolojik olarak %70'e; seküler siyaseti ise %30'lara "tarihsel blok" olarak kitlemiştir. Bu yapılar kolay çözülmüyor. Her iki kesimde de siyaset yapmak için ağzıyla kuş tutmak gerekmiyor; bariz söylem hatası yapma; oylar geliyor. MHP, %10-%20 bandında seküler kesimle muhafazakâr kesim arasında geçişkenliği sağlar.

Son on beş yıldır muhafazakâr sağ, iktidara kitlenmiş durumda. Kürt, Alevi ve seküler kesimler, hem devletten menfaat temin edememe hem de ideolojik olarak iktidarın topluma şekil verme çabalarından dolayı iç toplumsal barış, hayli sarsılmış durumda. Daha fazla zorlanması, toplumu bir iç savaşa götürebilir. Benim tavsiyem, iktidarın tek parti-tek adam heveskârlığı yerine sosyal, radikal, liberal, yerel demokrasiye doğru toplumu rahatlatması ve STK'ların sesine gerektiğinde kulak vererek yönetişime itibar etmesidir. Siyaset ve devlet, Tanrı'nın "rahmân" sıfatının tecellisidir. Rahmaniyetteki adalet ve eşitliği ciddiyetle görmek gerekiyor. Diğer türlü, siyaset ve devlet, zulüm yapmanın aracına dönüşür. Sevap kazanayım derken, günah kazanırsınız. Siyasette hesap verme mer-

cii, millet/halk ve anayasal hukuki kurumlardır. "Biz, yalnız Allaha'a hesap veririz," sözü, dinsel totalitarizme inanan birinin sözü olabilir.

Muhafazakârlık, Ak Parti tabanına dinsel-kültürel "sahihlik" inancı/hissi verirken İslamcılık, Ak Parti liderine dogmatik kesinlik cesareti veriyor ("Hayatta en hakiki mürşit, peygamberdir/dindir"). Her iki durumda da dinsel "hakikat"in çepte olduğu vehminden kurtulmak için, Ziya Gökalp'ın şu dizesini unutmamak gerekir: "Ahlak yolu [din yolu da, İG] pek dardır/Tetik bas, önü yardır." Hoş, bu tutum, bu coğrafyanın genel hastalığı olduğu için, daha önceleri de seküler karizmatik liderimize (Mustafa Kemal Atatürk) aynı kesinlik ve hakikate ("Hayatta en hakiki mürşit ilimdir") kani idi. Kültürel "devrim"leri bu cesaretle yaptı. Ben şahsen, İngiliz tarzı parça parça, yırtık-yamalı, kırçıl "ıslahat"ı tercih ederim. Sayın Cumhurbaşkanımız, Atatürk'e mi özeniyor? Veya ikinci Atatürk olmak mı istiyor? Tabanı istese de ahlaken ve aklen hiç tavsiye etmem.

Başkanlık "Arzusunun" İtiraf Edilmeyen Bireysel ve Toplumsal Saikleri Üzerine (Psikoanalitik Bir Yaklaşım)

"Size kimlerin hükmettiğini öğrenmek istiyorsanız, sadece kimleri eleştirme izniniz olmadığını bulun."

Başkanlık sistemini gündeme getirip savunanlar, bize temel gerekçe olarak siyasi istikrar ve hızlı hizmet vaadinde bulunuyorlar. El hak doğru. Karar alma süreçlerinin tekleşmesi, bu beklentileri verir. Fakat bu talepte bulunanların ve bu talebi onaylayan muhafazakârların yegâne gayeleri bunlar mıdır? Yoksa söylenmeyen başka saikler yok mu veya bu sistemin dillendirilmeyen sakıncaları nelerdir? Psikoanalitik bir analiz yapmak gerekiyor.

Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın parlamasının/kahramanlığının/karizmasının arkasında yatan temel saikin seküler Cumhuriyet devrimlerinin muhafazakâr-dindar çoğunlukta yarattığı mağduriyetin sözcülüğünü fedaice/cesurca (ölümü göze alarak) yapmış olmasıdır. Cesaret, tehlike karşısında şerefli olan davranışı seçme eğilimidir. Doğru bildiğimiz uğruna korkuyu yenebilme eğilimidir. Uğruna korkuyu yendiğimiz eylem veya ilişki, ahlaki doğru değilse, "mafya" ortaya çıkar.

Muhafazakâr-dindar kitle, ideallerini ve menfaatlerini onda gördüğü ve iktidarında bulduğu için, 2002'den itibaren onun arkasında durmaktadır. Liderin karizması kadar, devletin "rant dağıtım" aracı ve "velinimet" oluşu, muhafazakâr kitleyi bloklaştıran temel iki saiktir. Seksenlere kadar "milliyetçi-mukaddesatçı" olan bu kitle, 2000'lere kadar (Turgut Özal'lı yıllar) İslami kodlardan gelen "kanaatkârlığı" terk ederek sınırsız kapitalist tüketim kalıplarına alıştırılmasından sonra, büyük ölçüde "muhafazakâr-maddiyatçı" bir sosyal karaktere evirilmiştir. "Haram"ları domuz, faiz, zina ve içki

olarak; farzları ise namaz, oruç, hac-umre ve zekât olarak kodlayan birçok "dindar", –Alev Alatlı'nın vukufiyetle vurguladığı gibi– günlük hayatta birçok "haram"ı "kitabına uydurarak" veya "hile-i şer'iyye"ler ile "yasa"llaştırmakta/"mubah"la ştırmaktadır.

Kur'an'ın, devlet yönetiminde veya siyasal aksiyonda salt inanç aynılığı (5/2) ve akrabalık aidiyeti (aile-kabile-etnisite) veya kişisel çıkar saikiyle değil (4/135); adalet ve zulüm kriterlerine göre davranılmasını tavsiye ettiği (60/9) bilinmektedir. Sünnî muhafazakârlığın (inanç aynılığının), istikrar ve toplumsal çıkar sağlamanın ötesinde, devlet yönetiminde "güvenilir" bir kod olmadığını bu ideolojinin kendi iç teolojik-ideolojik çatışmasıyla (The Cemaat-Ak Parti ayrışması) ülkeyi yıkılmanın eşiğine getirmesiyle gördük. Umarım, bundan bir ders çıkarılabilir.

Sayın Cumhurbaşkanımız Erdoğan, Platon'un ve Fârâbî'nin siyasal teorilerinde önerdiği ve günümüzde Aliya İzzetbegoviç ve R. Gannuşi örnekliklerinde olduğu gibi "bilge" bir figür değildir. Humeyni gibi salt dinî bir karizmatik (ayetullah) lider de değildir. Mısır'da M. Mursi, Filistin'de Halid Meşal örneklerinde olduğu gibi, inanmış cesur bir kişiliktir. Mehmet Akif, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'tan ezberlediği bazı mısralarla hamasi/şiir-seven bir liderdir. Bu şairlerin teolojisini-düşüncesini detaylı olarak bildiği kanaatinde de değilim. Akılları ikna etmekten (hikmet) çok, duyguları idare etmesini iyi biliyor. Karakterindeki "Kasımpaşalılık" yanında, fikri beslenmesinde "İmam-Hatip" lisesinde aldığı kültürün dışında, felsefi-teolojik bir derinliği yoktur. Pratik siyasetten geldiği için, onu iyi becermesine rağmen, "devlet adamlığı" tecrübesi –Rahmetli Erbakan ile mukayese edildiğinde– biraz zayıftır. Köprüler yaptırıyor; ama kalpleri telif edemiyor; kıtaları birbirine bağlıyor; ancak insanımızın tümünün kalplerini birbirine bağlayamıyor. Dışarıdan ülkeye yapılan büyük saldırılar esnasında "millî birlik"ten bahsederken, kendini güçlü hissettiği zamanlarda muhalefet olan diğer %50'yi aşağılamayı devamlı sürdürüyor.

Son on beş sene boyunca seküler (CHP) Türkler ve seküler Kürtler (HDP-PKK) yönetimden uzak durumdalar. Devletin "rant dağıtıcı" ve "velinimet" imkânlarından yoksunlar. Başkanlık sistemiyle bu durum kalıcı hâle getirilmek istenmektedir. CHP, geçmişte yaptıklarından; HDP ise ileride yapacaklarından (ülkeyi bölmek) dolayı, iktidar ortağı olma imkânları ellerinden alınmış olacak. İki partiye dayanan "başkanlık" sistemi, muhafazakâr-milliyetçi blokun %65'lik kemikleşmiş oy oranı (tarihsel blok) dikkate alındığında, fiilen "Tek Parti" yönetimine geçeceğimiz kesin gibidir. Gelişmiş ülkelerin deneme yanılma yoluyla acı çekerek ve "tümevarım"la geliştirdikleri ve toplumsal güvenlik ve adaleti temin eden "kuvvetler ayrılığı" ve temel hakları garantiye alan "fren ve denge" sistemine büyük ölçüde son verip devlet gücünün neredeyse tümünü bir elde toplamak, bir akıl tutulması değil midir? "Gemide bir kaptan vardır/Gerisi, mürettebat. Vücutta bir kalp vardır/Gerisi, teferruat" anlayışı, gemiyi ve vücudu bir kişiye bağlayarak onları tehlikeye atmıyor mu? Bu anlayış, derinden bakıldığında sorumluluktan kaçan bir tür kurnazlık ve eşitlikten kaçan bir tür kölelik zihniyeti değil midir? Bin küsur seneden beri saltanat siyasetinden, İttihat ve Terakki'den, Tek Parti dönemlerinden hiçbir şey öğrenemedik mi?

Mutlak gücünü Kur'an'da "adalet" ve "rahmet"le sınırlandırmış (6/12; 5/8) bir Allah tasavvuru yerine, Eş'ariler tarafından "Hikmetinden sual olunmaz," kontrolsüz bir güç tasavvurunun ikame edilmesi, "kadercilik" adı altında Müslümanların özgürlüğünü-öz güvenini felç ettiği gibi, yetkileri yasa/hukuk tarafından sınırlandırılmamış veya aşırı yetkilendirilmiş bir "başkan"ın devlet gücünü topluma karşı kullanmasından emin olmayan bireyler, kendilerine "otosansür" uygulayarak yanındakinden veya sultandan korkarak benlikleri-özgürlükleri/öz güvenleri felç olabilir. İki tane güç gösterisi, her şeyi bitirebilir. Tersinden, isyana da sebebiyet verebilir. Böylesi durumlarda devlet, "polis devleti"ne dönüşür.

Ak Parti iktidarı, sivil toplumun alabildiğine zayıf olduğu ve devletin "rant dağıtım aracı-velinimet" olduğu Türkiye'de

son on beş sene boyunca bunlardan uzak kalan bu kesimlerde (CHP-HDP) Sayın Erdoğan'a karşı –hem ideolojik, hem de ekonomik saiklerle– bir kin ve nefret yarattı. Bu durum, tersinden Sayın Erdoğan'da doğal bir korku yaratmış olabilir. Parlamenter sistemde iktidardan düşmesi hâlinde başına neler gelebileceğinden emin olmadığı için, Sayın Erdoğan, iktidarda kalmak istemekte gibidir. 2010'lardan itibaren "İslamcılık" politikaları, ABD ve AB nezdinde de bir nefret yarattı. Başkanlık sistemi, onlara karşı da kendisi için bir sigorta niteliğindedir. Bu sonucun oluşmasında muhalefetin politik zaafiyeti ve ABD-AB'nin Türkiye'nin bağımsızlaşması-güçlenmesinden (ve "İslamlaşma"sından) rahatsızlıklarını unutmamamız gerekir.

Devlet olmanın en doğal ve doğru yolu kurallara bağlı kalıcı kurumsal yapılar oluşturmakken (şûrâ), İslam toplumlarının tarihinde olduğu gibi, devleti bir kişi kültüyle dolayımlamak, onu tesadüflere ve risklere açık hâle getirmektir. Bir kişinin kararları veya onun geleceğinin bütün bir toplumu mutlak olarak ve geniş boyutlarda etkilemesi, maslahat açısından "bütün yumurtaların bir sepete konulması" gibi akıllıca olmayan bir yoldur.

Ak Partili siyasetçi ve bürokratlar, Sayın Erdoğan'ı "koçbaşı" olarak –kurumsal yapılar yerine– onun gururunu okşayacak şekilde ona "sensin yiğidim" diyerek, onu ileri sürerek arkasına gizlenerek, sorunların çözümüne kurumsal yapılar içinde kendi katkılarını yapmak yerine, kararları ona bırakarak hem onu –içte ve dışta– hedef hâline getirip sorumluluktan kaçmaktadırlar hem de ülkenin kaderini bir kişinin arkasına/iradesine bağlayarak ülkeye kötülük yapmaktadırlar. Bireysel bilinçlerini tek kişiye mutlak olarak teslim etmenin sonucunun ne olabileceğini –değişik bir tecrübeyle– 15 Temmuz gecesi toplum olarak gördük. Tek adam idaresinin seküler biçimiyle dinsel biçimi arasında büyük bir fark vardır. Seküler tarzda/durumda bu kişiye bir şekilde karşı çıkma, eleştirme, dönme/pişmanlık, isyan, ayıkma imkânları bilinç düzeyinde bir nebze daha kolaydır. Ancak, dinsel biçiminde bu imkânlar hayli

zayıftır. Çünkü seçmenler, müritler veya bağlılar, tanrısal desteğin bu kişiyle birlikte (karizma) olduğuna inanırlar; yaptığı hatalar, tevil yoluyla daima temize çıkarılır. En önemlisi de, rasyonel eleştiri imkânları bütünüyle ortadan kaldırılır. Gerekçelendirme, seküler politik dilde olduğu gibi "doğru-yanlış" veya "kâr-zarar" üzerinden (muhalefet) değil, "hak-bâtıl" ve "ihanet-sadakat" söylemi üzerinden yürür hâle gelir. Siyasi, entelektüel ve teolojik alanlar, liderin bütün bu alanlara nahak yere nüfuz etmesinden sonra anlamsız, işlevsiz, etkisiz hâle gelir; söz biter. Liderin yedeği olmadığı ve siyasi alan boşaltıldığı için, liderin ölümüyle –Allah geçinden versin– toplum kaosa sürüklenebilir. Siyasi söylemin din üzerinden kurulması (İslamcılık), aslında "fâni" ve "bizim gibi/içimizden biri" olan siyasi liderin etrafında Allah, Kur'an, İslam'ın taşımış olduğu manevi-yüce-mutlak-kutsal havayı sessiz veya sesli olarak oluşturur. Hele buna "milliyetçilik" saiki/motivasyonu da eklemlenmişse (MHP), söylemin gücü iyice ağırlaşır/güçlenir. "Kral çıplak" hikâyesinde olduğu gibi, bu gerçeği, ancak bir çocuk saflığı görebilecek hâle gelir.

Ak Partili seçmen, bir yandan Tayyip Bey'i koçbaşı olarak mağduriyetinden sorumlu tuttuğu kesimlere karşı kullanırken, aslında feminen bir psikolojiyle de ona teslim olmaktadır. "Gelene ağam, gidene paşam" diyen Anadolu halkının, böyle bir tarihsel-siyasal kurnazlığı/tecrübesi vardır. Muhafazakâr taban, geleneksel sürü psikolojisiyle kendine bir "çoban" bulmuştur (Sayın Cumhurbaşkanımız, Saray'da çiftçilere çobanlığın felsefesini yapmıştı). Çocuk psikolojisiyle kendine bir "baba" bulmuştur. İdeolojik olarak kendinden olmayan efendilerin "parya"sı olmaktan kurtulmak için, kendinden yeni bir "efendi" yaratmıştır: "Reis var; yeis yok." Vatan savunmasında dişini tırnağına takarak ölmeyi bildiği hâlde, kamusal sorunların çözümünde sorumluluk alarak taşın altına elini koyma, gövdesini siper etme yerine; işleri bir patrona ihale etmiştir. Politik sorunların çözümünün, kolektif ve kurumsal bir zekâ gerektirdiğini unutarak, salt "yiğitlik" ve "saflık/dürüstlük"le çözüleceğini sanmıştır. Liderimiz, –Allah var– yiğitlikten, in-

şaattan, altyapıdan (otoyol, hastane, havaalanı, tüp geçit...), seçim kazanmaktan/siyasetten, müteahhitlikten anlıyor; ancak, modern toplumun zorunlu gerekleri olan eğitimden, bilimin öneminden, sanayi ve teknoloji yaratmanın gerekliliğinden ve öneminden, mimariden, teolojiden, sanattan, kendinden olmayanları "idare etmekten" (yönetişim) fazla bir behresi yok. Bir insandan bunların tümünü beklemek de haksızlıktır. Önemli olan, kurumsal/ortak akıl ile (şûrâ) bu alanları ihya etmektir. Bu arada "Dost acı söyler," deyişini dile getiren bu halkı, bu keşfinden dolayı tebrik etmek gerekir.

EK

İtibar edenler için, son olarak sözü kitle psikolojileri üzerinde ciddi çalışmaları olan psikanalist Erich Fromm'a bırakmak istiyorum: "Freud, *içimizdeki gerçeklerden büyük bir kısmının bilinçli olmadığını,* buna karşılık, *bilinçli olanların da gerçek olmadıklarını* fark etmiştir. Derindeki bu içsel gerçeğin araştırılması çabası, gerçeğin yeni bir boyutunu ortaya çıkarmıştır. Bilinçdışı olgusunu bilmeyen birisi, bildiklerini söylediği zaman, tüm gerçeği dile getirdiği kanısındadır. Bildiklerimiz, sezdiklerimiz veya kısaca, farkında olduklarımız konusunda içten olsak bile, söylediklerimiz yalan-yanlış olabilir; çünkü içimizdeki gerçek yaşantıları yansıtmayan bilincimiz bizi kolayca yanıltabilmektedir. (...) Örnek olarak, savaşçı [biz "aktif" diyelim, İG] politika izleyen bir lider üzerinde durulabilir. Böyle bir lider, güttüğü politikanın ve aldığı kararların temelinde vatanseverlik duygusu ve yurduna hizmet sorumluluğu gibi yüce ülkülerin yattığına içtenlikle inanmasına karşın gerçekte kendine onur sağlamak amacıyla böyle davranıyor *olabilir.*"[1] (vurgu Fromm'a ait).

"Bir toplumun içinde bulunduğu şartların çok güç olduğu, daha iyisini [mevzumuzda demokrasi-şûrâ, İG] bulma veya yapma ümidinin kalmadığı hâl ve durumlarda, insanlardan çoğunluğunun 'hayallere' kapılması [mevzumuzda "başkan-

1 Erich Fromm, *Çağımızın Özgürlük Sorunları*, çev. B. Güvenç, İstanbul 1973, s. 110-111.

lık", İG] ve onlara sahip çıkması beklenir. Çünkü gerçeğin bilinmesi [sorunların çözümünün zor ve karmaşık oluşu, İG] onları daha fazla rahatsız edecektir. Zayıf düşen, çöken sınıf ve toplumlar, hayallere en çok saplanan ve bel bağlayan gruplar olarak bilinir, çünkü acı ve çözümsüz gerçeğin onlara kazandıracağı fazla bir şey kalmamıştır."[2]

"Şüphesiz ki kişiler, sosyal sansürün kuvvetli olduğu durumlarda, kendi hayatlarıyla ilgili realiteleri bilinçdışı tutmaya özel bir dikkat ve gayret sarf edeceklerdir. Söz gelişi, güçlüye saygılı olmayı öğreten bir sistemde –ki burada, eleştiri bilincinin bastırılması gerekir– oğullar, babalarını daha az eleştirmekten ve daha çok 'sevmek-saymak'tan yana görüneceklerdir."[3]

"Rasyonalizasyon belli bir eylemin mantıklı ve ahlaklı bir temele dayandığını göstermek, yani aslında eylemin kişisel ve bilinçli düşünceye ters düşen güdülerin eseri olduğunu *gizleme* çabasıdır. Rasyonalizasyon, kişiye yanlış hareket ettiği izlenimini vermeden, kişinin akıl ve ahlak dışı hareket etmesine izin veren bir aldatmacadır."[4]

2 Fromm, *age.*, s. 155.
3 Fromm, *age.*, s. 156.
4 Fromm, *age.*, s. 158.

15 Temmuz Darbesinin Düşündürdükleri: (Sünnîliği Sökmenin Teolojik Zorunluluğu Üzerine)

Kur'an'da başından sonuna kadar varit olan tartışma, düşünme, soru sorma, itiraz etme tarzının, İslam'ın erken dönemlerinde "Rey Ehli" olarak kristalleştiğini; kitlelerde yaygın olan teslimiyet, taklit, otoriteye körü körüne boyun eğme eğiliminin ise "Ehlu'l-Eser/Hadis ve Sünnet Ehli" olarak mezhep ve ekol olarak kristalleştiği ve Abbasilerin ortalarından itibaren (Mütevekkil, 850) Rey taraftarlarının tasfiye edilerek Hadis Ehlinin kendini "Ehl-i Sünnet" adıyla devletin resmî ideolojisi hâline getirdiği malumdur. İkinci yüzyılda kristalleşmeye başlayan tasavvufun, giderek üçüncü yüzyıldan itibaren Sünnîliğe eklemlendiği de bilinen bir hususdur. Sünnîliğin "ulema"ya dayanan "otorite"si yerine, tasavvufta "tarikat" örgütlenmesi ve veli, gavs, kutup, ricâlü'l-gayb, şeyh, mehdi, imam... gibi bâtınî ilham ve rüyaya itibar eden kişilerin "manevi-ruhani" otoritesinin kaim olduğu da bilinen bir husustur.

Sünnîliğin tarihî süreç içerisinde siyasal ünitesinin, Cahiliye Araplarında ortaya çıkmış ve Kur'an tarafından da siyasal işlerin çözümünde bir yol olarak müminlere önerilmiş "şûrâ" ve "liyakat" (ehliyet) ilkeleri yerine, Perslerden ve Bizanslılardan etkilenerek *zıllullâhi fi'l-ard* olarak "hilafet" ve "saltanat"a; ilmî ünitesinin ise "mezhep imamları"nın katı ve dogmatik iradesine teslim olduğu da bilinmektedir.

19. yüzyılın sonuna ve 20. yüzyılın başlarına geldiğimizde bu yapıların İslam toplumlarını taşıyamayarak çöktüğü bilinmektedir. Modern dönemde İslam toplumları teolojik bir *tecdîd*/Rönesans/yenilenme/*up date* yapamadan, ulus devletler olarak kuruldular. Teolojik bilinci "muhafazakâr" olarak kalan toplumlar, modern seküler devlet yapılarından duydukları rahatsızlıklarını hafızalarına yaslanarak kadîm teolojiye

göre (akîde ve şeriat) yenilemeye çalıştılar. Humeyni, Cemaat-i İslâmî, İhvân, Hizbu't-Tahrîr, Millî Görüş, Hamas, Hizbullah, Nahdatu'l-İslâm... hareketleri, bunun örnekleridir. postmodern dönemde ise (1970'ler sonrası), Taliban, el-Kaide, DAİŞ, İŞİD, Boko-Haram, eş-Şebab... gibi örgütler, İslam dünyasının Batı tarafından sıkıştırılmasına karşıt olarak "şiddet" içerikli örgütler olarak tezahür ettiler.

Türkiye'de Sünnîlik, modern ulus devlete karşı memnuniyetsizliğini başlıca üç tarzda tezahür ettirdi. 1) Tarikatlar, 2) Cemaatler, 3) Siyasal Parti. Tarikatlar, nispeten apolitik olarak kalırken, cemaatlerden "Süleymancılık" apolitik olarak varlığını sürdürdü; Nurculuk ise zamanla Said Nursi'nin sivil teolojik-politik söylerninden Fetullah Gülen'in domine ettiği sivil-cemaat görünümlü postmodern "politik" bir harekete dönüştü. Millî Görüş Hareketi ise Necmettin Erbakan önderliğinde 2000'li yıllara kadar "dinî", politik bir hareket; ondan sonra ise Erdoğan önderliğinde "muhafazakâr" politik bir harekete dönüştü ve iktidar oldu. Seküler elitlerin bir kültür devrimiyle kurdukları devleti "ele geçirme" veya devlete "sızma", her iki Sünnî politik hareketin teolojik-politik ortak hedefi olmuştur. The Cemaat/Hizmet Hareketi/Paralel Yapı, bu işi devlete "sızma" taktiğiyle yaparken muhafazakâr Ak Parti, demokratik örgütlenme yoluyla bu hedefini gerçekleştirmeye çalıştı. Sünnî siyasal kültür-kod (halife, sultan, padişah), Millî Görüş ve Ak Parti'de (Necmettin Erbakan-Tayyip Erdoğan) "karizmatik lider" şeklinde "tek adam" olarak tezahür ederken, Paralele Yapı'da "mehdi, imam, gavs, kutup" (Fetullah Gülen) olarak tezahür etti. Rey Ehlinin genel tutumu olan düşünme, eleştiri, sorgulama yerine Hadis Ehlinin genel tutumu olan teslimiyet, itaat, taklit, boyun eğme, her iki politik hareketin genel nitelikleri olarak sayılabilir. Ancak, Paralel Yapının Bâtınî niteliklere sahip "tarikat" ve "tasavvuf" kültürüne daha yakın olması, onu kapalı-hiyerarşik-dogmatik bir yapıya dönüştürürken; siyasal yapıların (Millî Görüş-muhafazakârlık) "parti" tarzı örgütlenmesi, onları daha açık kılmaktadır. Paralel Yapının girişmiş olduğu, son "darbe" teşebbüsü, bu yapının öğreti/teoloji ve örgütlenme tarzı-

nın, İslam'ın genel kardeşlik, vatan, millet, insaf, hakkaniyet, ümmet, adalet... değerlerinden uzaklaşarak; yabancı güçlerle kolayca işbirliğine girişebilerek, hedefine/ütopyasına ve liderine körü körüne kitlenerek nasıl hoyratlaşabileceğini gösterdi. Evrensel dinî değerler olan barış, sevgi, merhamet, dürüstlük, insaf ve adalet yerine; fanatiklik, yobazlık, taassup, kin, nefret, şiddet ve güç istencinin kontrolüne girdiklerini gösterdi. Bunların İŞİD'den hiçbir farkı yoktur. Sünnîliğin, erken dönemde boğduğu "Rey Ekolü"nün ortalıkta olmayışının ceremesini, Selçuklularda Hasan Sabbah, Osmanlılarda Şeyh Bedrettin-Kadızadeliler, Türkiye Cumhuriyeti'nde de Fetullah Gülen hareketlerinin yarattığı korkunç tahribatla ödemekteyiz. Bugün İslam'ın siyasal ünitesinde Kur'an'ın tavsiye ettiği "şûrâ" ilkesine (demokrasiye); teolojik ünitesinde ise mevcut Sünnîliğin itaat, boyun eğme, teslimiyet, taklit, dogma, kör-inanç kodlarından, Rey Ekolünün (Mutezile, Malikilik, Hanefilik ve Maturidilik) düşünceye, sorgulamaya, gerekçeye, hikmete adalete... dayanan kodlarına geri dönmek zorundayız.

Dindarların, seküler yapılardan rahatsızlıkları anlaşılabilir bir şeydir. Ancak, alternatif olarak önerebilecekleri şeyin "ne" olduğu konusunda kafalarında yeni bir şeyin olmadığı da bir gerçektir. Anakronik olarak, premodern yapılara, kavramlara, kurumlara özenmenin bir taklit, yetersizlik/yersizlik durumu olduğu behemehâl görülmek zorundadır. Muhafazakârların duygu ve düşünce (kültür) dilini iyi bilen ve kendisi de öyle olan Erdoğan, zayıf bir ekonomide aynı zamanda onların devlet dolayımlı menfaatlerini de temin etmektedir. Erdoğan bu kitlenin Türkiye'de çoğunlukta olduğunu bildiği ve sandıktan çıkacağına kesin olarak güvendiği için, demokrasiyi benimsemektedir. Fakat, kendisi dogmatik (mukallit) ve otoriter/otokrat bir mümin olduğu için partide kurumsal ve ortak akla itibar etmemektedir. Kendi fikirlerini hem partiye hem de Türkiye'ye dayatmaktadır. Bu durum, zamanla ülke içinde ona karşı – bir zamanlar muhafazakârlarda Atatürk'e karşı oluştuğu gibi– güçlü bir kin ve nefret oluşturmuştur. Oysa, "Ruhi dil (tatlı dil) yılanı deliğinden çıkarır," diye bir söz vardır. Bu darbe, bir

yönüyle ona karşı Paralel Yapının ve bazı laik/seküler çevrelerin ordudaki hemfikirlilerin ona karşı oluşmuş şiddetli kininin, seksen milyon olan Türkiye'nin üzerinde patlamasıdır. Bu millet, bu şiddeti yaşamayı hak etmiyordu. Halkımız, kendi üzerine düşen sorumluluğu göstererek, direnerek bu meşum teşebbüsü püskürtmüştür.

Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın, Cumhuriyet devrimlerinin muhafazakâr tabanda yaratmış olduğu kültürel ve ekonomik mağduriyetleri giderici yönde almış olduğu cesaretli/korkusuz kararları, tabanında onu "kahraman" yapmıştır. O da, bu sonuçtan daima kendinin "doğru" düşündüğü ve bu teveccühün buradan doğduğu zehabına kapılıyor. Oysa, son dönemlerde gerek iç politikada, gerekse dış politikada ülkeye zarar veren ve yanlışlığı kendi tabanınca da itiraf edilen (Rusya, İsrail ve Suriye ile ilgili) dış politika kararları aldı. Karadenizli müteahhit kültürüne sahip olduğu için, çizilmiş planları uygulamada (yapıda) başarılı; ancak, yeni plan çizmede (yönetmede/devlet adamlığında) pek başarılı olduğu söylenemez. İyi seçim kazanıyor; ancak, yönetimde (devlet adamlığında) o kadar başarılı olduğu söylenemez.

Kendisine Paralel Yapı tarafından girişilen darbe teşebbüsünün başarısızlığını kitlelere izah ederken, "*Onlar (kâfirler) bir tuzak kurdular; Allah da bir tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır*" (3/54) ayetini okuyarak, kendini Allah'ın temsilcisi; kendi gibi Sünnî Müslüman ve kendine muhalif olan Paralel Yapıyı ise "kâfirler" konumuna koydu. Politikadaki bu teokratik/teolojik (dinsel) dil, iç savaştan başka bir şeyi körüklemez; onu körüklüyor. Türkiye, iki Sünnî siyasal İslamcı politik hareketin savaş meydanına dönmüş durumda. Buradan çıkıp, davası dinî olabilen; ancak, dili laik olan demokratik siyasete acilen dönmek gerekiyor. Tarih, bu misyonu Sayın Erdoğan'ın omuzlarına yüklemiştir. Buradan kendi hegemonyasını daha da pekiştirecek siyasi bir fırsat çıkarması hâlinde Türkiye, bölünmeye ve iç savaşa doğru daha da bir yaklaşacaktır.

Mutlak Tanrı Tasavvurunun Siyasal Alana Yansıması Olarak Tahakkümün Tehlikesi (Siyasal İlahiyat Açısından Bir Analiz)

"Güç tefessüh eder; mutlak güç, mutlak tefessüh eder."

I

Tanrı'nın varlığı, insanın kolayca kabul ettiği bir hususstur. Tanrı'nın varlığını kabul etmenin başlıca iki saiki olduğu bilinen bir şeydir: 1) Korku, çaresizlik, fânilik, ölüm. 2) Minnettarlık, şükran duygusu ve mantıki (nedensellik) çıkarım. Tek bir Tanrı'ya inanmakla birden çok tanrılara inanmak, insanlık tarihi kadar eskidir. Tektanrıcılık, insanlığın tekamülüyle paraleldir. Ancak, çoktanrıcılık veya putperestlik henüz ortadan kalkmış değildir. Tanrı söz konusu olduğunda esas sorun, onun şahsiyetini, karakterini, kimliğini ve kişiliğini hakkıyla, gereği gibi takdir edememektir. Bu da normaldir. Çünkü Tanrı ortalıkta yoktur. Mahiyeti, varlığı aşan (aşkınmünezzeh) olarak gaybdır. İnsanlar, çoğunlukla kendi kafalarına, arzularına göre O'na bir karakter yakıştırırlar. Dinler tarihi, binlerce tek tanrı tasvirleriyle doludur. Değişik dillerde değişik özel isimleri (Tao, Hoda, Tengri, Yahve, Allah, God…) vardır. Kutsal kitaplarda Tanrı kendini insanlara anlatmaya çalışmıştır. Ancak, bu kitapların bir kısmı (Tevrat-İncil) tahrif edildiği için, oralardaki Tanrı tasavvurları pek güvenilir değildir.

En son Kur'an'da Allah kendini "esmâu'l-hüsnâ" tabiriyle (7/180) tasvir ettiği gibi –bir kısmı insana ait (alîm, basir, semi'…)– değişik sıfatlarla tavsif edilmiştir. İslami kelam (teoloji) ekolleri, Kur'an'da varit olan Allah'ın isim-sıfat ve fiillerinden değişik Tanrı karakteri teorileri üretmişlerdir. Bunlardan başlıcaları: Mutezilenin "adalet", Maturidiliğin "hikmet", Eş'ariliğin "mutlak kudret" ve tasavvufun da mutlak "merhamet" (rahmân-rahîm) sıfatına vurgu yapan teorileridir/tasavvurlarıdır. Zamanla bunlardan Eş'ariliğin ve onunla geç dö-

nemlerde sentezlenen tasavvufun teorileri Sünnîliğin "kader" teorisiyle İslam toplumlarına hâkim olmuştur. Kader teorisi, Allah ile insan arasındaki ilişkinin teorisidir. Bu ilişkinin teorik özü, Allah'ın "Hikmetinden sual olunmaz" tarzındadır. Araplarda: "*el-hayru fimâ vakaa*= Her olanda bir hayır vardır." Türklerde ise bir halk deyimi olan: "Allah, insanı (isterse) it eder; kuyruk takar" ifadeleri, bu ilişkinin ahlaki doğasını ele verir. Oysa Allah, Kur'an'da mutlak gücünü adaleti ve merhametiyle sınırladığı hâlde (6/12, 115); Eş'arilikte kudret/güç, kayıtsızdır (mutlak); tasavvufta ise merhamet kayıtsızdır. Varoluşu bir ölçüye (*takdîr*) göre yaratan Allah (25/2), insanlarla olan ilişkisini de ahlaki bir ölçüye göre (*sünnetullâh*, 33/38) yürütmektedir. "Allah'ı gereği gibi takdir edememek" (6/91) sadece müşriklerin bir zaafı değildir; muvahhitlerin de aynı oranda muhtemel bir zaafıdır ve insanın özgürlüğü ve ahlak kapasitesi (vicdanının dumura uğraması) açısından alabildiğince tehlikeli olabilir ve İslam toplumlarında filvaki olmuştur da.

İslam toplumunda Emevilerden itibaren siyasal iktidar, kendini Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi addederek (*zıllulâhi fi'l-ard*) toplum ile ilişkisini, Eş'arilikteki Allah'ın insanla olan ilişkisi gibi vazetmiştir ("hikmet-i hükûmet", "irâde-i şahâne", "Büyüklerimiz, daha iyisini bilir"). Buradaki ahlaki sorun iki boyutludur: 1) Siyasal erkin/güç kullanma yetkisinin Tanrı gibi teke indirgenmesi. 2) Yaptıklarından insanlara karşı –Allah'a karşı değil– hukuki-ahlaki sorumluluk duymaması; yetkilerinin sınırlanmaması ve hukuki denetleme mekanizmasının olmaması, oluşturulmamasıdır. Allah'ı mutlak (kayıtsız) kudret olarak tasavvur eden Eş'arilik, O'nun insanlara kötülük yapmayacağı inancını içinde barındırır. Ancak sorun, insana ait fiillerin neredeyse tamamının Allah'a izafe edilmesinden dolayı (*kader*), insanlar tarafından işlenen ve aleni olarak insani düzlemde "kötülük" olarak nitelenen fiillerin de O'na iftira edilmesi tehlikesidir: "*Allah'a yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir?*" (3/94) Oysa Kur'an'a göre itikatta tevhid, siyasette şirk esas olmalıdır: "*Onların kamusal işleri (emruhum) aralarında ortaklaşadır*" (şûrâ, 42/38). Siyasal düzlemde tevhi-

din tehlikesi, istikrar yaratma avantajı yanında; verilecek yanlış kararların geniş kitleler için doğurabileceği kalıcı ve geniş erimli sonuçlarıdır.

Katoliklikte Kilise; Şiîlikte mehdiyet-imamet; tasavvufta velayet (gavs-kutup); Sünnîlikte ise hilafet-saltanat (onlar kadar olmasa da), siyasal düzlemde bu iki ahlaki sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Yani hikmetinden sual olunmayan tanrılıktan "rol çalarak" insanlara "Tanrı adına" adalet-merhametle hükmettikleri gibi, rahatça (kendi vehim ve zanlarınca) zulüm de edebilmişlerdir. Siyasal düzlemde eğer siyasi erk (devlet, lider) Tanrı'ya benzer yetkilerle donatılırsa (bu donatma zorla olabileceği gibi, halkın istemesi/oylamasıyla da olabilir), siyasal erkin kendisi veya onun ajanları (bürokratlar-milletvekilleri, partililer...) kolayca liderden rol çalarak –keyfi olarak– eylemlerde bulunabilirler. Aristokrasi, monarşi, tiranlık ve totaliter tek parti rejimleri de aynıdır. Modern hukuk devleti, insan hakları, kuvvetler ayrılığı, demokrasi ve laiklik aparatları, Batı'da (kendi evlerinde) işte bu ahlaki sorunları azaltmak için geliştirilmiştir. Batı'nın, kendinden olmayanlara karşı "çifte standardı", gâvurluğundan kaynaklanır.

Türkiye, siyasal erkin (devlet-lider) yetkilerini artıran bir anayasa değişikliği için referanduma gidiyor. Batı'nın yukarıda saydığım aparatlarına benzer mekanizmalar geliştiremediğimiz gibi, bunları ülkemizde yerleştiremediğimiz için, sorunlarını (eğitim, ekonomi, vatandaşlık (kimlik-Kürt), PKK, FETÖ...) ortak akıl, kurum ve kurullarla (*şûrâ*) çözemeyen halkımız, 15 Temmuz meşum darbe girişiminden sonra umutsuzluğa-kaygıya düşerek mutlak güce meyletmiş gözüküyor. Örnek olarak, Devlet Bahçeli'nin ani karar değiştirmesi, ancak böyle açıklanabilir: "Bir toplum, içinde bulunduğu şartların çok güç olduğu, daha iyisini bulma ve yapma ümidinin kalmadığı hâl ve durumlarda, insanların çoğunluğunun hayallere [mehdi-tekadam, İG] kapılması ve onlara sahip çıkması beklenir. Çünkü gerçeğin bilinmesi, onları daha fazla rahatsız edecektir. Zayıf düşen toplumlar, hayallere en fazla bel bağlayan toplumlardır. Çünkü acı ve çözümsüz gerçeğin onlara kazandıracağı fazla

bir şey kalmamıştır."[1] Binaenaleyh, bazılarımız artık her kafadan bir sesin çıkmasını istemiyor; çift-çok başlılığı (akılları) zaaf-kaos olarak görüyor; çatal kazığın çakılması zor diyor... vs. Hikmet, başkalarının durumundan ders almayı ifade eder; insan bilge de olsa, başkalarından yeni şeyler öğrenmeyi utanmamalı: "Hikmet, müminin yitiğidir." Hikmetsizlik ise aynı süreçleri yaşamayı gerektirir. "Eleştirinin görevi, davayı reddetmek değil, davanın dönüştürüldüğü ideolojinin çarpıklıkları karşısına dikilmektir" (Fromm). "Eleştiri-sorgulama, düşünmenin dindarlığıdır" (Heidegger).

II

15 Temmuz meşum darbe girişiminde ölen hainler için "Hinler Mezarlığı" oluşturulması istenmişti. Hatta yer tahsisi ve tabelası bile konuldu. Tepkiler üzerine sonradan vazgeçildi. Oysa İslam'a göre "düşmanlık" ölünceye kadardır. Cenaze, yakınları tarafından törenle defnedilmeyi hak eder; sen, katılmazsın. Kâbil, karganın kılavuzluğuyla öldürdüğü kardeşi Hâbil'in cenazesini defnetmişti (5/31). Bugünlerde de, Anayasa değişikliğine "Hayır" diyenler, Başbakan ve Cumhurbaşkanımız tarafından kendileriyle aynı düşünmedikleri için, PKK ve FETÖ ile "aynı" oldukları ima edilmeye çalışılıyor. Sayın Cumhurbaşkanımız: "Kişi sevdiğiyle beraberdir," hadisini referandumla bağdaştırabildi. Biri de çıkıp dese ki: "'Evet' diyenler de, FETÖ ve DAİŞ ile aynı dinden ve hatta aynı mezheptendirler; o hâlde, siz de onlarla 'aynı'sınız; 'Hayır'cılar, bir konuda PKK ve FETÖ ile paraleller; siz ise –dinî bağlamda– en az bin konuda onlarla aynısınız; birkaç konuda farklısınız." Bu mantık, birincisiyle "aynıdır" ve her ikisi de sakattır, fasittir, mugalatadır. Epistemolojideki anlamı, bir örnekle "tümevarım"dır. Oysa bin örnek de bulsanız, cinsin tümünü saymadıkça tümevarım özünde temelsizdir. Bu tutum, bu kişilerin demokrasiye (hakkaniyete) inanmadıklarının, kendileri gibi düşünmeyenleri ko-

1 Erich Fromm, *Çağımızın Özgürlük Sorunları*, çev. B. Güvenç, İstanbul 1973, s. 155.

layca dinsel bilinçaltlarıyla "öteki"leştirdiklerinin yeni bir örneğidir: "*...Birilerine (müşriklere) beslediğiniz kin, sakın sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takvada yardımlaşın; günah ve düşmanlıkta değil*" (5/2).

Bu tutumlar, bana Sophokles'in *Antigone* adlı trajedi oyununu hatırlattı. Oidipus'un oğullarından Polyeneikes, kardeşi Kral Eteokles'ten iktidarı almak için, komşuları Argos kralı Andastros ile anlaşarak onu ülkesine saldırtır. Savaş esnasında yaptıkları düelloda birbirlerini öldürürler. Eteokles, devlet töreniyle gömülür. Polyeneikes ise yeni kral olan dayısı Kreon tarafından vatana ihanetten yargılanarak cesedinin vahşi hayvanlar tarafından parçalanmak üzere kırlara bırakılmasına hükmedilir. Polyeneikes'in kız kardeşi Antigone, ölüye/kardeşine bu muamelenin doğru olmadığına karar vererek ona gizlice dinî bir tören yaparak gömer. Bunu haber alan Kral Kreon, bu kızı yani oğlu Haion'un nişanlısı olan Antigone'yi yakalatır ve diri diri bir mağarada ölünceye kadar hapse mahkûm eder. Sahnenin birinde Kreon'un niçin bu (dinî tören yapma) suçu(nu) işlediği sorusuna, Antigone şu cevabı verir: "Çünkü Zeus öyle demiyor ve yeraltı tanrılarından Dike, öyle yasalar buyurmadı insanlara. Bir ölümlünün emirleri, tanrıların hatasız, yazıya geçirilmemiş, değişmez [evrensel, İG] yasalarından önemli olamaz. O yasalar, dün ya da bugün yürürlüğe girmedi; ezelden beri vardılar ve kimse bilmiyor nereden geldiklerini; hep var olduklarına göre de, bir ölümlünün emrinden korktum diye, suç işleyemem tanrıların nezdinde. Öleceğimi biliyorum, nasıl bilmem? Ama senin emrinle olmasa da [bu suçu işleyeceğime, İG] bir an önce ölmeyi tercih ederim... Toprağa vermeden bıraksaydım anamın oğlunu, içim paralanırdı. Başka hiçbir şey acı vermez bana. Yaptığıma 'çılgınlık' diyorsan eğer; kim bilir, belki de bir çılgındır; bana 'çılgın' diyen."[2]

Kral Kreon ve Antigone ile evlenmek isteyen oğlu Haimon arasında bu mevzuyla ilgili şöyle bir konuşma cereyan eder:

2 Sophokles, *Antigone*, çev. A. Çokona, İstanbul 2017, s. 18.

K: Dünkü çocuktan sağduyu dersi mi alacağım bu yaşta?

H: Söylediklerimden sadece doğru olanları dinle. Yaşlarına değil, yaptıklarına bakılmalı insanların.

K: İsyancıları savunmak erdem mi oldu şimdi?

H: Aklımdan bile geçmedi kötüleri savunmak.

K: Bu kızın yok mu öyle bir kusuru? Thebai halkı bir ağızdan olmadığını söylüyor.

K: Nasıl emirler vereceğimi halk mı öğretecek bana?

H: Çocukça konuştuğunun farkında mısın?

K: Ülkeyi ben mi yoksa başkaları mı yönetecek?

H: Hiçbir ülke, hiçbir kimsenin malı değildir.

K: Onlara hâkim olanlarındır, ülkeler.

H: Çölde güzel hüküm sürerdin tek başına.

K: Açıkça kadının tarafını tutuyor bu oğlan.

H: Senin tarafını tutuyorum, kendini kadın görüyorsan onu bilmem.

K: Terbiyesiz! Sana mı kalmış babanı yargılamak?

H: Sadece haksız olduğunu, yanlış yaptığını düşünüyorum.

K: Suç mu iktidarın saygınlığını korumak?

H: Koruyamazsın onu, tanrıların yasalarını çiğneyerek.

K: Rezil herif! Kuklası olmuşsun bir kadının.

H: Utanç verici baskılara boyun eğmekten iyidir.

K: Bütün bunları, o kadın yüzünden söylüyorsun.

H: Senin, benim ve yeraltı tanrıları için de.

K: Evleneceğini çıkar aklından; ölecek o kadın.

H: Ölürken, ardından birini de sürükleyecek.

K: Şimdi de tehdit mi ediyorsun beni?

H: Tehdit etmek midir çarpık düşüncelere karşı çıkmak?

K: Düşüncelerinle olmayınca, gözyaşlarınla mı ikna edeceksin beni?

H: Babam olmasaydın, aklı başında değil derdim senin için.

K: Bir kadının kuklasısın işte; gevezelik etmenin âlemi yok.

H: Sadece sen konuşuyorsun, kimseyi dinlemiyorsun.

K: Öyle mi? Olympos şahidim olsun; ileri geri konuşup hakaret edemeyeceksin daha fazla bana. Getirin o pespayeyi, nişanlısının önünde alın canını, o da görsün.

H: Bunu yapmak nasip olmayacak asla sana. Ne o benim yanımda ölecek; ne de bir daha göreceksin yüzümü. Sana tahammül eden dostlarınla sürdür bundan sonra deliliklerini..."[3]

3 Sophokles, *Antigone*, s. 29-30.

Kur'an'da Siyasi İktidarın "Hile-Güç İstenci" (Tağut) ve "Hikmet" Olarak İki Farklı Tezahürü

I

Yahudilerin Firavun krallığından Hz. Musa öncülüğünde kurtarılmaları ve tarihte kendilerinin de krallık kurmaları, Kur'an tarafından yorumlanmıştır. Yahudilerin Firavun tarafından köleleştirilmelerine ve ezilmelerine müsaade etmeyen Tanrı, onları Hz. Musa'nın politik öncülüğünde Mısır'dan çıkarmıştır. Hz. Musa, Filistin'de peygamber olmuştur. Yahudilerin iki kralını (Hz. Süleyman ve oğlu Hz. Davut), uyguladıkları erdemli siyasetten dolayı da övmüştür. Onlara "Hilafet/Mülk" (iktidar) verilmiştir (38/26; 2/251). Örneğin, Davut nitelenirken onun iktidardaki uygulamalarının adil ve hikmetli olduğu belirtilmiş (2/251); iyi bir hükümdar olduğu kadar aynı zamanda *Zebur*'daki ilahileri inşat edecek kadar "içli/mistik" bir şahsiyet (38/17) olduğu vurgulanmıştır. Hz. Davut'un askerî komutanı olan *Talut*'un ise hem cüsseli/güçlü, hem de "ilim sahibi" olduğu belirtilmiştir (2/248). Kral Davut ve komutanının mücadele ettikleri "Calut" ise zorbalık-güç istenci ve hile olarak Tağut'u temsil etmektedir. Hikmetin karşıtı olan dinî-siyasi uygulamalar, salt gücün hileli uygulamaları "Tağut" olarak nitelenip lanetlenmiştir (2/256; 4/67, 76). Tağut, "şeytani güçler", yani istiğna-istikbar, hile ve vesvese/desise demektir. Tanım ve teori gereği olmasa da, fiilî olarak Müslüman-gâvur ayrımı yapmaksızın herkesin içine düşebileceği ahlaki bir konumdur tağutluk. Uhud Savaşı'na katılmamak için sahte mazeretler ileri sürerek: "*Eğer savaşmayı bilseydik sizinle beraber gelirdik. Onlar, o gün, imandan çok küfre yakındılar,*" (3/167) diye değerlendirmiştir. Tağutluk da, bunun gibidir; yani sadece "kâfirler"e has bir ahlaki nitelik değildir. Firavunların bazıları bu sıfatla nitelenebilir. Makyavelli'nin *Prens* adlı kitabında teorisini yaptığı, "ahlaklı

olmak iyidir; fakat iktidarda kalmak, iktidarını güçlendirmek ve uzatmak isteyen için işe yaramaz" anlayışı, hile ve gücün birleşmesi olarak "Tağutluk" siyasetidir.

Siyasette "Hikmet" demek, adalete-hakkaniyete dayanan ideoloji ve uygulama demektir. Toplum ile organik ilişki içinde olup zulme müsaade etmemek ve zulmetmemektir. Adalet ilkesi gereği teba/vatandaşlar arasında –Firavun'un yaptığı gibi– etnik veya dinî-mezhebî ayrım yapmamaktır. Karşıtı ise içgüdüsel-istiğna ve güç istenciyle "*Yakaladığını zorbaca yakalamaktır*" (26/130). Yani "Polis Devleti" kurmaktır veya hukuksuz/hakkaniyetsiz "Kanun Devleti", "Parti Devleti" kurmaktır.

İslam tarihinde ilk iki halife, hikmet siyaseti uygulamışlardır. Üçüncü Halife Hz. Osman'ın yaşlılığı ve akraba düşkünlüğü, onu hikmet siyasetinden uzaklaştırmıştır ve trajik sonunu hazırlamıştır. Muâviye, meşhur hileleri ve gücü esas almasıyla "tağut" siyaseti gütmüştür. Ömer b. Abdülazîz, "II. Ömer" lakabıyla hikmet siyasetine dönmüştür. Emevi ve Abbasi sultanlarını tek tek bu kritere göre değerlendirmek ve takdir etmek mümkündür.

Yirminci yüzyılda Stalin, Mussolini, Hitler, Nâsır, "tağut" siyasetinin örnekleridir. İslam dünyasında Şah Rıza Pehlevi, Saddam Hüseyin, Hüsnü Mübarek, H. Burgiba, M. Kaddafi... Tağutluk içeren siyasetin örnekleridir. Başka örnekler de sayılabilir. Kur'an, açıkça bir peygambere "hile yapmak" yakışmaz dediği hâlde (3/161); bazı Müslümanlar, Peygamber'e atfedilen "Harp hiledir," hadisini delil göstererek, siyaseti de "harp" olarak yorumlayarak "takıyye" yapmayı, yani "hile"yi İslami siyasetin parçası yapmışlardır. Oysa siyaset, İslami bağlamda Allah'ın Rahmâniyetinin tecellisi olarak görülmek zorundadır. Yeryüzünde Rahmân'a vekalet (hilafet) etmektir. Düşman olunacak olanlar da, –kriter olarak– kendi dininden olmayanlar (gayrımüslimler-kâfirler) değil; zalim, zorba, katil ve gasıp olanlardır. Hikmete dayalı siyaset, hakkaniyete dayalı uzlaşma; Tağut siyaseti ise ne pahasına olursa olsun hileciliktir.

Fransız Marxist düşünür Althusser'in geliştirmiş olduğu “organik aydın”, “ideolojik iktidar” ve “iktidarın/devletin ideolojisi” kavramları bu bağlamda değerlendirilebilir. Bir toplum, kendi organik aydınlarını yaratırsa; onlar, toplumun kültürel kodlarına dayalı olarak –Hikmete dayalı olarak– bir ideoloji üretirler ve devlet, bu ideolojiye göre şekillenir. Topluma yabancılaşmış suni aydınlar ve siyasi elitlerse devleti hile veya güç yoluyla ele geçirip yukarıdan aşağıya bir “devlet ideolojisi” pompalamaya çalışırlar. Siyasi ekip, eğer toplumla uyumlu bir “Toplum Sözleşmesi” yaratamazlarsa sürekli olarak tepeden aşağıya totaliter ve hileye dayalı “siyaset” yapmaya çalışırlar.

Yusuf peygamberi Firavun'un kabinesinde “Maliye Bakanlığı”na atamayı uygun görmesi ve Hz. Yusuf'un da bunu kabul etmesi (12/54-56), hikmete dayalı evrensel İslami siyasetin iyi bir örneğidir. Marifet, sadece herhangi bir mezhebin üyelerini kendine bağlamak değil, toplumun tümünü (gayrımüslimler dâhil) kucaklayabilmektir.

II

İslam dini, siyaset ve savaş içinde doğmuş ve büyümüş; gelişimini ve hayatını devam ettirmiştir. Bu dine ismindeki “silm”, “selam” kökünden kalkarak (filolojik bir analizle) “Barış dini” demek, hilaf-ı hakikattir. Bundaki birinci etken İbn Haldûn'un büyük bir vukufiyetle ortaya koyduğu gibi, Arapların şiddete teşne ve çapul yapmaya müheyya bir toplum olmalarıdır.[1] İkinci etkense onuncu yüzyıldan itibaren İslam coğrafyasına doğru göç eden “Asker Millet” olan Türklerin 11. yüzyıldan itibaren İslam dünyasının siyasal hegemonyasını ele almış olmalarıdır. Türkler de “fütuhat” ve “cihad” ile İslam coğrafyasını genişletmişlerdir. Bu dinin teorik/teolojik gövdesindeki veya tarihindeki şiddeti doğru anlamak için, bu şiddetin ortaya çıkmasında Allah'ın mı yoksa Arapların mı payı olduğunu analiz etmeden İslam barış dinidir demenin hiçbir anlamı yoktur. Benim kanaatim, Allah, asla şiddet ve savaş

1 İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. H. Kendir, İstanbul 2004, s. 157-211.

istemez. Bunu Kur'an'dan çıkarmak da gayet kolaydır. Ancak tarihsel toplumsal şartlar, Allah'ı müminleri korumaya itmiştir.

İslam siyaset, askerlik, hukuk, iktisat din, ahlak... vs. ayrımlarının yapılmadığı bir ortamda bu alanların tümünü mündemiç olarak doğmuştur. Allah, Medine'deki müşrik ve Yahudilerle yapılan savaşların tüm süreçlerine katılmış, müminlere yardım etmiş, onları savaşa teşvik etmiş, yenilgi durumlarında onları teskin etmiştir. Bütün bir İslam tarihi boyunca İslam'ın siyasetten ayrılmamasının böyle bir politik gerçeklik tarihi ve teolojisi vardır.

İslam'ın bu real politik tarihi, Kilise'nin siyasal tarihi kadar olmasa da, dinin politik aktörler tarafından ihtiraslarıyla karışık olarak istismar edilmesi, iç savaş aracı olarak kullanılması ve kendi güç istençleri ve totaliter eğilimlerinin aracı olarak kullanılmıştır. Avrupa'da "Laikliğin" ortaya çıkmasında böyle bir arka plan mevcuttur. Diğer saikse, istiğna ve istikbar (heva) saikleriyle Tanrı'yı unutma ve hatta onu "öldürme" teşebbüsüdür (sekülarizm).

Türkiye devleti kurulurken laikliğin benimsenmesinde birinci saikin etkili olduğu, kurucu siyasi-askerî elitin "pozitivist"liği oranında da ikinci saikin etkin olduğu söylenebilir. 1950'lerden itibaren muhafazakâr siyasetçilerin halkın dinî duygularını dikkate alarak siyaset yaptıkları bilinmektedir. Burada belli oranda bir samimiyetin olduğu kuşkusuzdur. Ancak, yukarıda belirttiğimiz gibi, siyaset erbabında din menşeli istismar, totaliterlik ve dogmatiklik eğilimlerinin nüksettiğini de görmezlikten gelemeyiz. Son referandum için propaganda çalışmalarında Sayın Cumhurbaşkanımız, 15 Temmuz'da Marmaris'te FETÖ'cülerin kendisini bulamamalarını Hz. Muhammed'in Sevr Mağarası'nda saklanmasına benzetmiş ve iktidarı destekleyen İlahiyatçı Prof. Dr. Hayrettin Karaman ise yazdığı bir yazıda, referandumda "Evet" vermenin hükmünü İslam dinine göre "farz-ı ayn olan şeylere vesile olan şeylerin de farz-ı ayn olduğu" hükmü gereğince "Evet" vermenin "farz" olduğunu söylemiştir. Her ikisinin de

böyle davranmalarının nedeni siyasal süreci bin dört yüz senedir din olarak algılanmasının tipik bir tezahürüdür. Buradaki sorun, yukarıda bahsetmiş olduğum kronik soru ve sorundur.

Bu kronik sorunun çözümü için benim önerim şudur: Evet, siyasal akt dinin önemli bir unsurudur; ancak din istismarı, dini iç savaş, totalitarizm ve dogmatizm de din tarihinin ayrılmaz bir unsurudur. Bu sorunu çözmenin yolu, siyasal aktörler dinî saikle siyaset yapabilirler; ancak siyasal söylemlerini dinî (Allah, ayet, İslam, Şeriat, Kur'an, Hz. Muhammed... vs.) olarak kurmasınlar. Allah'ın ve Hz. Muhammed'in yaptığı gibi akıl, ahlak, vicdan, sağduyu, maslahat, zaruret ve gerekçeli olarak getirsinler. Böylece, hem dindarlıklarını icra etmiş; hem de dinlerin tarihinde hiç eksik olmayan istismar, iç savaş, totalitarizm ve dogmatizm belalarından da kurtulmuş olurlar.

İlhami Güler

Sünnîliğin Eleştirisine Giriş

İslam'ın erken döneminde toplum, yaşadığı iç savaşlar sonucu Haricilik, Şia ve Ehl-i Sünnet olarak siyasi-teolojik bağlamda üç fırkaya/hizbe/mezhebe bölünmüştür. Muâviye'nin başkaldırısı ve sonunda zaferiyle sonuçlanan süreç, saltanat ideolojisiyle toplumu zorla hâkimiyet altına almıştır. Daha sonra dine yaklaşımda dinin kaynağının "neler" olması hususunda Ehl-i Sünnet "Dirayet Ehli/Rey Ehli" ve "Rivayet/Hadis/Eser Ehli ve Sünnet Ehli" olarak ikiye bölünmüştür. Birinci grup, kaynak olarak Kur'an, hadis ve insan aklını/vicdanını (istihsan, mesalih-i mürsele, örf) kaynak olarak kabul ederken; ikinci grup, sadece Kur'an ve hadisleri kaynak olarak kabul etmiştir...

Bu kitapta toplanan makaleler, Sünnîliğin teolojik-politik gövdesine ve bu gövdeden çıkan bazı sonuçlara yöneltilmiş eleştirileri içermektedir.

THG
060/647
GPE

ANKARA OKULU YAYINLARI